Bošnjačka riječ

Časopis za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka

ISSN 1452-497X

Godina I • Broj 1 • Novi Pazar • Januar-mart 2006.

Senahid Halilović

BOSANSKI JEZIK DANAS

INTERVJU: Esad Džudžević

VIJEĆE POSTALO PARTNER DRŽAVI

Bošnjačko nacionalno vijeće 2003-2006.

Više o radu Bošnjačkog nacionalnog vijeća na stranama 36-56

Bošnjačka riječ

Osnivač
Bošnjačko nacionalno vijeće u Srbiji i Crnoj Gori
Novi Pazar

Izdavač
Centar za bošnjačke studije
Tutin - Rožaje - Novi Pazar

Za osnivača i izdavača
Esad Džudžević

Glavni i odgovorni urednik
Muhedin Fijuljanin

Zamjenik glavnog urednika
Hasim Škrijelj

Redakcija
Redžep Škrijelj
Esad Rahić
Samir Hanuša
Fikret Hajdinović
Jahja Fehratović
Hodo Katal

Sekretarijat
Nazim Ličina
Muratka Fetahović
Zaim Hadžisalihović

Tehnički urednik
Nedžad Smailagić

Prelom
Enes Čolaković

Saradnici
Munib Maglajlić
Ferid Muhić
Senahid Halilović
Nedžib Vučelj
Alija Matović

Adresa redakcije
28. novembra bb
36300 Novi Pazar

Telefon: 020 336 621
Fax: 020 315 608
E-mail: bnv@verat.net
www.bnv.org.yu

Časopis sufinansira
Ministarstvo kulture
Vlade Republike Srbije

Naslovna strana
"Kula Motrilja"
Džengis Redžepagić

Štampa
Štamparija "Merak"
Dubrovačka bb, Novi Pazar

RIJEČ UREDNIKA

HOD KA ISTINI

Medijski gledano kultura i cjelokupan društveni život bošnjačkog naroda na području Republike Srbije i Državne zajednice Srbija i Crna Gora praktično su van očiju javnosti. Takva konstatacija može se izreći kako za državne (tzv. velike medije), tako i za medije uže - regionalne pokrivenosti.

Prepušteni selektivnoj, u većini slučajeva negativnoj i negatorskoj, nacionalnoj identifikaciji na vodećim medijima u ovoj zemlji, Bošnjaci na ovim prostorima često su bili predmet nipodaštavanja, nacionalne segregacije i, u jedno vrijeme, potpuno otvorenog medijskog terora (nećemo reći hajke) koji je prelazio sve granice ukusa. Medijska slika, u jednom trenutku čak nazvana "istinom", koja sa tumačenjem svega onoga što se dešavalo u bošnjačkom nacionalnom korpusu nije imala Bog zna šta zajedničko, kafanski je servirana širokim narodnim masama i "prejakom riječju" ubijala sve ono plemenito, istinski ljudsko i dobro što je još ostajalo u nama. Od svega što nosi prizvuk bošnjačkog zazirali su svi obožavatelji nekadašnje TV Bastilje, a strah od bošnjaštva u jednom trenutku duboko se uvukao i u samima nama.

Kako, međutim, ništa ne traje vječno, nekada zaboravljena, duboko potisnuta, iskrivljena, izobličena i unakažena, demokratija je nanovo postala sastavni dio našega života i u tim i takvim okolnostima i Bošnjak i sama riječ Bošnjaka vremenom su postajali opšteprihvatljivi za većinu u ovoj zemlji.

U interesu istine, a sa ciljem očuvanja, njegovanja, afirmacije i daljeg razvoja i promocije nacionalnih vrijednosti bošnjačkog naroda na ovim prostorima, te univerzalnih vrijednosti ljudskoga roda uopšte, Bošnjačko nacionalno vijeće kao najviše predstavničko tijelo Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori, osnovalo je "Bošnjačku riječ" - časopis za društveni život i kulturu Bošnjaka. Kao prvi štampani medij ovakvog profila iza časopisa stala je, po prvi put u našoj novijoj istoriji, i zvanična vlast - Vlada Republike Srbije koja preko Ministarstva kulture učestvuje u njegovom finansiranju.

Shodno svojim osnovnim ciljevima i načelima struke, časopis "Bošnjačka riječ" će tretirati sva društvena pitanja, probleme i pojave koji su od značaja za bošnjački nacionalni identitet, kao i pitanja i pojave koje značajno utiču ili mogu uticati na bošnjački nacionalni identitet i opšteprihvaćene ljudske vrijednosti i standarde savremene Evrope i svijeta. U tom i takvom naumu, časopis će istrajati u nastojanju da postane ogledalo bošnjačkog nacionalnog bića na ovim prostorima i njegove evropske orijentacije, svjestan odgovornosti za svako ispisano slovo, a ne samo riječ.

S obzirom da "točak historije" neumitno ispisuje stranice i nosi sa sobom sve ono što čini sastavni dio našega života, ne zaboravljajući ni nekada nam nebitne sitnice, u obilju historijskog, kulturnog i svakog drugog društvenog nasljeđa i sveukupnog bogatstva nacionalnog bića Bošnjaka na ovim prostorima, postavljeni zadatak nije nimalo ni jednostavan ni lak. "Bošnjačka riječ" će, u tom smislu, pokušati naći odgovor na sve ono što može biti baština (bilo nacionalna, historijska, kulturna ili pak politička) i vrijednost od značaja, kako za nas, tako i za sve one koji žive sa nama i sa kojima dijelimo zajednički nam životni prostor.

Suočeni sa mnogo izazova koji nas čekaju nastojaćemo odgovoriti na sva ona pitanja na koja drugi prije nas to nisu mogli, cijeneći, svakako, i sve ono što je ostalo iza njih. Pri tom, svakako, ne mislimo postati samo još jedni u mnoštvu kritizera, niti "zatvarati oči" na sve ono negativno u našem društvenom životu, kao ni čekati, kako smo to u prošlosti često činili, da neko drugi učini nešto umjesto nas.

U interesu odgovora na iskušenje koje smo sami sebi postavili, redakcija časopisa "Bošnjačka riječ" nastojaće okupiti sve poslenike pisane riječi, šta i gdje god bili, spremne da daju svoj doprinos ovoj, za sve nadamo se, plemenitoj misiji.

Muhedin Fijuljanin

SADRŽAJ

Proslava Dana bošnjačke nacionalne zastave

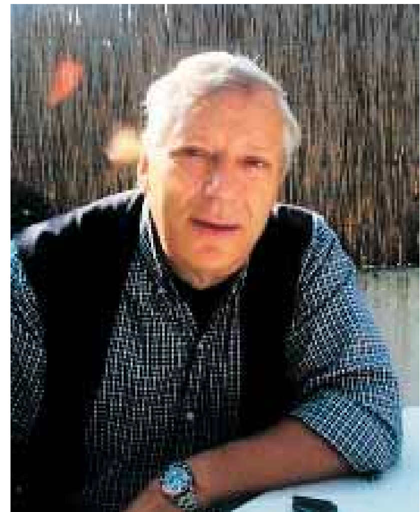

Ostvarivanje prava Bošnjaka 36-62

Stanje i koordinacija bošnjačkih institucija

Okrugli sto "Sevdalinka juče, danas, sutra"

OGLEDALO

Bošnjačka riječ

Prof. dr. Ferid Muhić

Ne primjećuju! Niko to već odavno ne primjećuje! A ono najgore se zbiva pred našim očima: svijet polako gubi dar govora! Još malo pa ćemo svi onijemiti. Ne zato što nemamo više šta reći, ne zato što to niko neće razumjeti, nego zato što se više ne razgovara. Razgovor je razmjena riječi. Sada se umjesto riječi, razmjenuju signali. Plug koji ne ore, hrđa! Plug jezika prekrila je teška hrđa!

Samo oslušnimo:

"...Ovo je za nas jasan **signal**..."; „...prethodni događaji, bili su nedvosmislen **signal...**"; „...Nismo pravilno protumačili vaš **signal....**" Glava boli od tolikih signala! Ako nešto degradira savremenog čovjeka, ako nešto pobija njegovu najdublju suštinu, konačno, ako ista ukida ono što je naša differentia specifica, to je onda svakako ova nevjerovatno raširena epidemija signaliziranja, koja sve više uzima maha! Kakav ptičiji grip! Biće ptica dok je svijeta! Ali ljudskih riječi može lako nestati, ako ih mi u jatima ne othranjujemo u gnijezdu naše svijesti!

Svi signaliziraju svakome; kao da niko i ne radi ništa drugo! Generalni sekretar UN šalje signal Savjetu bezbjednosti; Predsjednik SAD uputio je nov i jasan signal vladi Irana; EU ne prestaje sa signalima odgovornim institucijama u zemljama, budućim članicama, šta da prestanu a šta da počnu da rade! U ovim zemljama ne prestaje da se ponavlja isto: vlada signalizira štrajkačima da neće prihvatiti njihove zahtjeve, štrajkački odbori emituju bez prestanka signale da ne kane prihvatiti vladine ponude!

Kod kuće, muž tek što je došao s posla; vjerna mu ljuba zadubljena u novine: „Ima li šta za ručak?" naivno pita. „Zar ne vidiš da čitam!? Nije li ti to dovoljno jasan signal da danas nema ništa od ručka nego da ćemo jesti negdje napolju!?" Ovih dana sam čak čuo priču (roditelji se kunu da je istinita!) o dvogodišnjem dječačiću koji do prije dandva nije bio još progovorio ni riječ. Danima su se mučili roditelji noseći ga u vrtić, uprkos njegovog plača, opiranja, otimanja! I dok su razgovarali sa psihologom šta da urade, mali, kog su do tada sasvim ignorisali, razgovjetno im je rekao: „Zar vam moje opiranje od prvog dana nije bilo jasan signal da neću u vrtić jer više volim ostati kod kuće?"

Roditeljskoj sreći nikad kraja: eto, i pokraj svih strahovanja, dijete im najzad progovorilo!

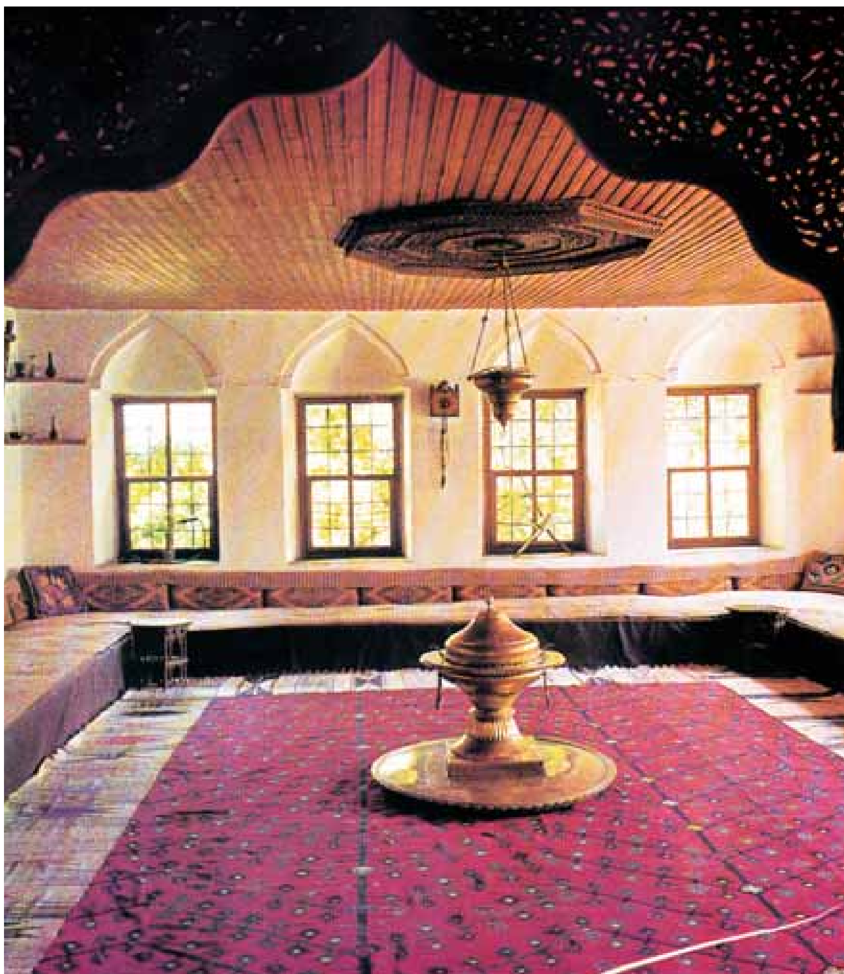
Taman posla - progovorilo! Slanje signala nije govor, nego prosto signaliziranje! Govor je, da ponovimo, razmjena riječi! A riječi nisu signali, nego upravo - riječi! Jedan filozof, (nikako ne najmanji po svome djelu, ni najbeznačajniji po dubini svojih uvida, niti pak poslednji po obuhvatnosti svog učenja), naime Aristotel, jednom prilikom je rekao da je čovjek biće *obdareno logosom*! Ovo je tradicionalno protumačeno tako što je pojam **logosa** identifikovan kao sinonim za pojam **razuma**. Tako se dogodilo da je, pozivanjem na Aristotela, čovjek definisan kao misleće biće, biće razuma, i to je čak dva puta podvučeno u onoj arogantnoj odredbi: čovjek je **homo sapiens sapiens**! Znači, čovjek je **misaono biće koje misli!**

Kao da je Aristotel bio toliko slijep da ne vidi koliko gluposti je kadro počiniti to misaono biće koje misli! Aristotel jeste rekao da je čovjekova bitna odredba posjedovanje kapaciteta za logos, ali su interpretatori zaboravili ono što je on jasno imao na umu: činjenicu da pojam **logosa** ima oko 24 značenja od kojih se više od polovine odnose na govor, ili još preciznije, na **RIJEČ**! Tako je on samo ponovio ono što su svete knjige odavno jasno podvukle: U početku bijaše Riječ! (Biblija); Allah dž.š. je najprije stvorio pero i ploču, pa je peru naredio: "Piši! Piši riječi o svijetu koji ću sada stvoriti!" (Kur'an).

Za Aristotela mišljenje i razum, s jedne strane, i govor, odnosno, riječ, s druge, nikako nisu sinonimi! Životinje ne govore. Možda misle, ali sasvim sigurno - ne govore! Govor je potpuno različit nivo, Božji nivo takoreći, i zato se beskrajno razlikuje od prostog slanja signala, od kog je neuporedivo superironiji! Udaren bačenim kamenom, pas zavija! I time ništa ne govori. On samo signalizira da osjeća bol ili da je uplašen! U toplom i sigurnom krilu čovjeka kog poznaje, mačka prede. Beba plače ili zadovoljno guguče; poslije dobrog ručka sit čovjek hrče u snu! Sve su to samo signali fiziološkog stanja. Signali koji nastaju u horizontu neposrednog aktualiteta tog stanja i koji u istom tom horizontu i nestaju! Ni jedan pas ne zavija i ne skiči kad bol prestane, i ni jedna mačka ne prede kad je iznenada izbacite iz bezbjednosti vašeg krila!

Samo čovjek govori! Jer samo govor probija barijere neposredne sadašnjosti, lomi tvrdi zid trenutka, ponire u prošlost, izlazi u budućnost! Samo govor prenosi sjećanja, oživljava uspomene, vraća ono što je nekada bilo a koje više nije, i koje bez govora nikada više ne bi ni bilo moguće prizvati iz ponora vremena! Samo govor zna lozinku na koju se otvara kapija vremena i vraća ono što je u njemu potonulo! Samo govor zna kako se prizivaju, iza one granice koja označava budućnost, nadanje, san, smjeli planovi, blistave vizije!

Samo čovjek to može, i samo ljudska riječ je kadra, uzletom govora raspetog preko rubova vremena, da premosti onaj bezdan koji razdvaja ono što više nije tu ali je ostalo sačuvano u nama, od onoga čega još nema nigdje, osim u nama, u našoj odluci, u čvrstom nijetu, u onoj namjeri prema kojoj se usmjerava čitav naš život!

Govoriti, to znači podijeliti minule muke, saopštiti strah njihovog obnavljanja. Riječi sipati, nastale iz čeone kosti, isto je što i bistru vodu planinskog kladenca točiti iz studenog kamena! Riječ je život, i to u najčišćoj i najjasnijoj destilaciji ljudskog bića! Oglasiti se riječima, isto je što i saopštiti svoje najviše namjere i najplemenitije misli, druge darivati onim idealima zbog kojih i živiš i bez kojih ne bi bilo nikakvog smisla, ni radosti, ni vrijednosti, da se istrajava u ovoj karikaturi života svedenog na gole signale svjetlaca u noći!

Eto zašto svijet ljudi koji su prestali govoriti, sve više postaje zona pukog signaliziranja, u kojoj odjekuje zavijanje udarenih pasa, iz koje dopire prigušeno predenje zadovoljnih mačaka, hrkanje sitih pojedinaca, potmulo stenjanje gladnih i jecanje onih koje razdire bol! Malo je koji narod to iskusio tako direktno i platio toliko skupo kao Bošnjaci! Lišeni svoje riječi državnim ukazima, donijetim od onih koji su svoj jezik kodificirali mnogo kasnije nego što je bosanski jezik dekretima ukidan, Bošnjaci se još čude i samom spominjanju imena svog jezika! Ako i kažu da govore bosanskim, znači svojim sopstvenim jezikom, oni se i danas snebivaju, govoto izvinjavaju kao zbog nekakvog suvišnog kompliciranja; kao da im se, eto, omaklo i kao da i sami znaju da je to nešto neprilično, ili suvišno!

Ako je čovjek uistinu čovjek, tek onda kada govori, ako njegovu božansku prirodu potvrđuje tek Riječ, u njega usađena i samo njemu darovana, onda je Bošnjak i čovjek i Bošnjak, samo ako govori svojim jezikom i ako sebe saopšti, izrazi, ako se ispuni i ostvari kroz svoju, **BOŠNJAČKU RIJEČ.**

Sve dok produžimo da šaljemo signale, sve dok pristajemo da prema sopstvenoj bošnjačkoj riječi budemo ravnodušni, snebivljivi, nesigurni, ništa nećemo promijeniti, niti ćemo sebe potvrditi! Ignorisanje naše sopstvene prošlosti (iskazana riječima drugih, naša prošlost nije naša!), nemušto mucanje o našoj budućnosti, samo će produžiti sopstveno nijekanje.

Misterija duhovnog nazadovanja Bošnjaka, tajna naše vjekovne letargije, ima samo jedno istinsko objašnjenje: uzdržavanje od bosanskog jezika, apstinencija od bošnjačke riječi, prijanjanje uz nakalemljeni patrljak tuđeg govora i hranjenje duše plodovima tuđih riječi. Samo zato što smo kroz svo vrijeme zabrana, sami sebi šaptali na svom jeziku, očuvali smo neprekinutu nit svog kulturnog identiteta, i samo je ta zapretana a neugasla riječ, održala živu našu duhovnu supstancu.

BOŠNJAČKA RIJEČ se više ne smije povlačiti u osamljeni monolog prognanika izgovoren šapatom samo njemu čujnom; i namjesto da jedva tinja, kao do sada, kroz debele naslage mekog pepela, od sada neka se snažnim i veselim plamenom razgori kao živa vatra, **BOŠNJAČKA RIJEČ!**

LIČNA KARTA SANDŽAČKIH BOŠNJAKA

Tekst o sandžačkim Bošnjacima za udžbenik "Etnohistorijski vodič kroz Srbiju"*

SANDŽAČKI BOŠNJACI

Bošnjaci su nacionalna zajednica koja naseljava centralnu Srbiju, naročito region Sandžak. Nemali broj Bošnjaka živi u Vojvodini, Beogradu i u većini opština u Srbiji. Prema podacima popisa stanovništva iz 2002. godine, u Srbiji živi 136.087 Bošnjaka, a većina od tog broja živi u opštinama Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Prijepolje, Priboj i Nova Varoš. Oko 90.000 Bošnjaka živi u Crnoj Gori.

NACIONALNI SIMBOLI BOŠNJAKA su bosanska zastava kralja Tvrtka I Kotromanića i Nacionalna zastava i grb Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori.

PORIJEKLO I HISTORIJA — Bošnjaci Sandžaka su južnoslovenskog porijekla i predstavljaju dio jedinstvenog nacionalnog korpusa sa Bošnjacima Bosne i Hercegovine. Bošnjaci, kao i drugi narodi Balkana, nastali su miješanjem doseljenih slavenskih plemena sa zatečenim stanovništvom na Balkanu i drugim narodima koji su u narednim stoljećima živjeli u Bosni i bili tokom vremena asimilirani.

Državni embrion koji je nastao u gornjem i srednjem toku rijeke Bosne postepeno se širio na susjedne oblasti. Srednjovjekovnom bosanskom državom vlada dinastija Kotromanića čiji su najznačajniji predstvnici bili Ban Kulin (1180-1204), Stjepan II Kotromanić (1314-1353), koji je udvostručio teritoriju bosanske države, i svojevremeno najmoćniji južnoslovenski vladar Tvrtko I Kotromanić (1353-1391), koji se sa ponosom tituliše kao

"kralj Srbije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja". Već od 1373. godine veći dio današnjeg Sandžaka se nalazi u sastavu bosanske države.

Bosansko kraljevstvo 1463. godine osvajaju Osmanlije, a Hercegovinu 1482. godine.

U periodu od 1455. do 1465. godine područje Novopazarskog sandžaka je ušlo u sastav Osmanlijskog carstva, kao dio Bosanskog sandžaka, a od XVI stoljeća Bosanskog pašaluka. Bosanski sandžak se dijelio na vilajete, a jedan od njih je bio Novopazarski vilajet.

Najznamenitija ličnost ovoga vremena je osnivač Novog Pazara Gazi Isa-beg Ishaković.

Krajem XVIII stoljeća, tj. 1790. godine osniva se nova administrativno-teritorijalna jedinica koja je u historiji poznata kao Novopazarski sandžak sa sjedištem do sredine XIX stoljeća u Novom Pazaru, a kasnije u Sjenici.

Sandžački Bošnjaci masovno učestvuju u nacionalnom pokretu Husein bega Gradaščevića za autonomiju Bosne (1830-31. godine).

Sve do 1877. godine Novopazarski sandžak je bio šesti, najistočniji sandžak Bosanskog pašaluka. Osmanlijsko carstvo u strahu od mogućnosti da pri okupaciji Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska može okupirati i Novopazarski sandžak, odvaja Sandžak od Bosne i pripaja ga noformiranom Kosovskom vilajetu u čijem sastavu ostaje sve do balkanskih ratova.

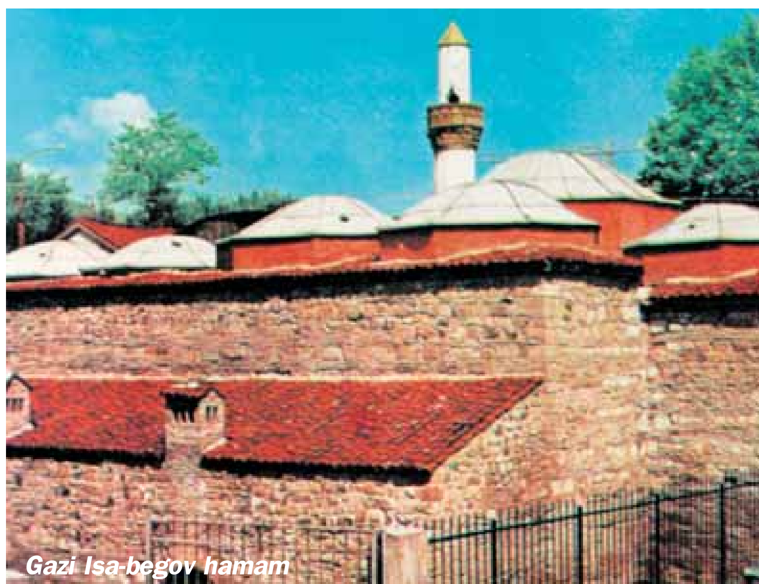
Poslije balkanskih ratova karta Balkana se mijenja. Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Prijepolje, Priboj i Nova Varoš ulaze u sastav Kraljevine Srbije.

Tokom svjetskih ratova, Prvog i Drugog, Bošnjaci su učestvovali kao vojnici u sastavu vojske Kraljevine Srbije i partizanskih jedinica.

U Prvom svjetskom ratu su se istakli pri junačkoj odbrani Beograda 1915. godine. Kao đurumlije - dobrovoljci su slati na rusko-tursko ratište. Većina njih je izginula na frontu u Galiciji.

U Drugom svjetskom ratu u okviru antifašističkog otpora i posebno 37. sandžačke divizije učestvovalo je oko 15.000 Bošnjaka.

Po završetku Drugog svjetskog rata teritorija Sandžaka je podjeljena između Republike Srbije i Republike Crne Gore. Zbog toga, i nakon ukidanja školstva na bosanskom jeziku, u čitavom XX stoljeću zabilježeno je iseljavanje bošnjačkog stanovništva u Tursku, Ameriku i druge zapadnoevropske zemlje.

Gazi Isa-begov hamam

Altun-alem džamija

JEZIK Bošnjaka je bosanski. Jezičko nasljeđe sandžačkih Bošnjaka vezuje se za najkarakterističnije osobine bosanskog jezika kao što su raširena upotreba turcizama i suglasnika h. Najpoznatiji pisani dokument bosanskog jezika je Povelja Kulina bana iz XII stoljeća.

PISMO Bošnjaka od perioda austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine je latinica.

U bosanskoj kulturnoj historiji značajnu i nezaobilaznu ulogu imalo je bosansko srednjevjekovno pismo bosančica (bosanska brzopisna ćirilica) i arebica, tj. arapsko pismo prilagođeno glasovnim potrebama bosanskoga jezika.

VJERA Bošnjaka je islam. Tokom srednjeg vijeka stanovništvo Bosne je pripadalo najvećim dijelom Crkvi bosanskoj čiji su vjernici poznati pod imenom bogumili ili patareni, i dijelom katoličkoj i pravoslavnoj crkvi. Dolaskom Osmanlija pokoreno stanovništvo je bilo izloženo procesu islamizacije. Vjerska tolerancija Osmanlija i izvjesne sličnosti bogumilstva sa islamom su bile od presudnog značaja u procesu masovnog primanja islama od strane "dobrih Bošnjana".

Islamsko učenje je izloženo u svetoj knjizi muslimana Kur'anu, koji je ujedno i zbornik islamskih vjerskih obreda i zakona.

Uz Kur'an značajan oslonac islamske vjere čini hadiska tradicija ili predaja, odnosno obavijest o postupcima ili izrekama posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda i njegovih drugova (ashaba).

Pripadnici islama svoje vjerske obaveze izvršavaju ili u svojim domovima ili u sakralnim objektima: džamijama, mesdžidima (omanje džamije najčešće bez minareta i mimbera), derviškim tekijama ili na otvorenom prostoru, na tzv. musalama.

NACIONALNI BLAGDANI su Ramazanski i Kurban-bajram kao tradicionalni narodni blagdani, 11. maj Dan bošnjačke nacionalne zastave, 20. novembar Dan ZAVNOS-a ili Sandžaka i 11. juli kao Dan sjećanja.

IDENTITET Bošnjaci iskazuju kroz:

*** Narodne običaje i vjerovanja**

Vjerovanje u pravdu i sudbinu, poštovanje roditelja, kult komšije, gostoljubivost, čuvanje obraza i časti, halal (časna) i haram (zabranjena) zarada, milostinja (džumertanluk), hajrati (ulaganje svog bogatstva u opšta dobra), poštovanje starih ljudi i solidarnost pri smrtnim slučajevima.

*** Tradicionalnu nošnju**

Tradicionalna bošnjacka nošnja

*** Umjetnost** - Najstariji spomenici materijalne kulture Bošnjaka iz predislamskog perioda su nadgrobni spomenici - stećci sa svojom jedinstvenom ornamentikom. Do današnjih dana, održao se veći broj stećaka na području sandžačkih opština: Priboj, Prijepolje i Bijelo Polje.

*** Narodnu dekorativnu umjetnost** - iskazanu kroz zanatske vještine. Domaće zanatlije, u Sandžaku bile su poznate po izradi oružja sa najrazličitijim ukrasnim elementima, po predmetima u metalu (ibrici, čaše, pribor za kahvu, poslužavnici, fenjeri...) sa reljefnim šarama i rezbarijama, preuzetih arapskih i persijskih motiva, po vezu na platnu kao i u ćilimarstvu (sjenički ćilimi). U nizu umjetničkih zanata ističu se i lončarstvo i proizvodnja ukrasne kože - sahtijana.

*** Kaligrafija** (iluminacija knjiga) - zauzima istaknuto mjesto u kulturnoj baštini Bošnjaka i dio je nacionalnog identiteta. Vajarstvo (kiparstvo) iskazano je. uglavnom, u plitkoreljefnim dekoracijama unutrašnjosti objekata i slikarstvo (naročito cvjetna i geometrijska ornamentika u džamijama).

*** Arhitektura** je iskazana kroz spomenike kao što su Isa-begov hamam u Novom Pazaru (sredina XV stoljeća), Altun alem džamija u Novom Pazaru (prva polovina XVI stoljeća), Husein-pašina džamija u Pljevljima (druga polovina XVI stoljeća) i Sultan Valide džamija u Sjenici (krajem XIX stoljeća).

*** Tradicionalnu bošnjačku ishranu** - slana jela: jahnija, musaka, ćuftad, boin, mantije, ćevapi, tatar-burek, paća-burek, birijan, đuveč, ćimbur, paća i dr. Od slatkih jela pome-

nućemo: halvu, ćeten halva, tatlije, baklave, kadaif, zerde, peljte, hašure, đunarije, dudove, gurabije i dr.

* **Muzika** - vokalna tradicija ili narodno pjevanje je najrasprostranjeniji oblik muzičkog stvaralaštva. Pjevale su se i pjevaju epske, lirske i lirsko-epske pjesme /balade/sevdalinke.

Tokom mjeseca Ramazana (mjesec posta) ljudi su se sakupljali (u kahvama, poseci /posijela) i tokom noći slušali i pjevali tradicionalne bošnjačke duhovne pjesme kaside i ilahije. Kod Bošnjaka su njegovane posleničke, svatovske i ljubavne lirske pjesme.

Avdo Međedović

Narodno pjevanje u ovom kraju javlja se kao jednoglasno i dvoglasno. Za Novi Pazar i Tutin karakteristično je jednoglasno pjevanje, dok Peštersko-sjeničku visoravan odlikuje, pored jednoglasnog, i dvoglasno pjevanje. Najzastupljeniji oblik pjesama u ovom kraju bila je sevdalinka kroz koju se iskazuje čežnja kroz sevdah i dert (ljubav i tuga). Pjevana je u porodičnom krugu bez instrumentalne pratnje, a ređe na slavljima (uglavnom ženskim) bez ili sa instrumentalnom pratnjom (tamburica, karaduzen, saz...).

* **Književnost** Bošnjaka je izražena u narodnom i umjetničkom stvaralaštvu. Usmeno stvaralaštvo Bošnjaka dostiglo je svoj najveći domet u epskom stvaralaštvu, čiji fond iznosi oko pola miliona stihova. Ispjevane su u stihu desetercu, najčešće bez rime. One se zovu još i kraješnice, jer se smatra da su potekle sa rubnih predjela turskog carstva, gdje su najčešće vođene borbe i bojevi opjevani.

Najpoznatiji epski pjevač iz Sandžaka je **Avdo Međedović (1866-1953)**, autor čuvenog epa “Ženidba Smailagić Mehe” (12.226 stihova), dugog kao “Ilijada” i “Odiseja”.

Ostale vrste bošnjačkih narodnih umotvorina su: priče (hićaje), bajke, predanja, zagonetke, poslovice i anegdote.

U vrijeme osmanske vlasti na tlu Novopazarskog Sandžaka je živjelo više književnih stvaraoca koji su pisali poeziju i prozu na staroosmanskom i drugim orijentalnim jezicima. Posebno mjesto zauzimaju Ahmed Gurbi Baba iz Novog Pazara i Sabit Užičanin iz 17. stoljeća. Na svom maternjem jeziku prilagođenim arapskim pismom (arebicom) Bošnjaci su stvarali tzv. alhamijado književnost. Od autora ove autohtone književnosti Bošnjaka izdvajamo Sulejmana Tabakovića i Ibrahima Biočaka iz 19. stoljeća.

Što se tiče savremenog književnog stvaralaštva najpoznatije sandžačko književno ime je svakako Ćamil Sijarić (1913-1989).

U plejadu velikih imena mogu se ubrojati takođe Husein Bašić, Muhamed Abdagić, Ismet Rebronja, Safet Sijarić, Sinan Gudžević, Murat Baltić, a, svakako, treba pomenuti i Fehima Kajevića, Refika Ličinu, Hoda Katala i dr.

Murat-efendija Šećeragić

ZNAČAJNE LIČNOSTI

- Murat-efendija Šećeragić (1890-1980), vjerski poglavar i političar. Rođen u Prijepolju 1890. godine. Višu medresu završio u Pljevljima, a u Istanbulu šerijatsko-pravnu školu.

U Kraljevini Jugoslaviji bio je vrhovni šerijatski sudija i komesar Islamske vjerske zajednice za Sandžak, Crnu Goru i Srbiju.

Od početka Drugog svjetskog rata izjašnjavao se kao pristalica sloge, a protivnik bratoubilačkih sukoba između Srba i Bošnjaka.

Od septembra 1943. priključio se NOP-u. Na osnivačkoj skupštini Zemaljskog antifašističkog vijeća (ZAVNO) Sandžaka, 20. II 1943. godine u Pljevljima izabran je za potpredsjednika Izvršnog odbora ove narodne skupštine Sandžaka i obavljao je tu dužnost do ukidanja autonomije ove oblasti, 29. marta 1945. godine u Novom Pazaru. U poslijeratnom periodu bio je poslanik u Skupštini Srbije i zamjenik poglavara Islamske zajednice Jugoslavije.

Muhamed Abdagić

- **Muhamed Abdagić** - Rođen 1916. u Sjenici. Umro 1991. godine u Novom Pazaru. Autor je više književnih djela od kojih su mu najpoznatiji romani: "Feniks", "Zemlja", "Zamka", "Duge studene zime". Takođe je pisao pripovjetke, drame i poeziju.

- **Dr Ejup Mušović** je rođen u Tutinu 1930. godine. Najveći sandžački historičar. Objavio je nekoliko knjiga od kojih su najznačajnije: "Etnički procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara", "Tutin i okolina", "Muslimansko stanovništvo od pada Despotovine 1459. i njegova sudbina", "Muslimansko stanovništvo Crne Gore" i dr. Objavio je na desetine originalnih naučnih radova. Osnivač je Novopazarskog muzeja i zbornika. Umro je u Novom Pazaru 1995. godine.

Ejup Mušović

Autor: Esad Rahić, historičar

**Ovim tekstom obuhvaćene su samo ličnosti iz 20. stoljeća i to samo iz šest sandžačkih opština u Republici Srbiji.*

POLITIČKO ORGANIZOVANJE SANDŽAČKIH BOŠNJAKA U XX STOLJEĆU

Početkom dvadesetog vijeka sandžački Bošnjaci formiraju svoje moderne političke stranke. Prva bošnjačka stranka nastala u Sandžaku u tom vremenu je stranka Džemijet koja na izborima osvaja gotovo sve glasove sandžačkih Bošnjaka i participira u parlamentu prve jugoslovenske države (SHS). Osnivač i predsjednik Džemijeta je znameniti bošnjački prvak toga vremena Fehrat-beg Draga. Drugoj bošnjačkoj stranci, Jugoslovenskoj muslimanskoj organizaciji (JMO) Mehmeda Spahe, vlasti u Beogradu ne dozvoljavaju da organizuje svoje ogranke u Sandžaku. Nezadovoljne uticajem i popularnošću Džemijeta, srpske vlasti zabranjuju rad ove političke organizacije, nakon 1924. godine. Nakon ovog vremena nastaje vakuum u političkom organizovanju sandžačkih Bošnjaka sve do devedesetih godina dvadesetog stoljeća. U tom periodu oni su izloženi nasilnoj asimilaciji i teroru, koje rezultira masovnim iseljavanjem koje čak dobija i forme međunarodnih sporazuma između jugoslovenskih i turskih vlasti i to tzv. džentlemenskih sporazumima 1938. i 1954. godine. To iseljavanje dobija dramatične razmjere naročito u vrijeme zloglasnog Titovog ministra policije Aleksandra Rankovića, 60-ih godina prošlog stoljeća.

Uvođenje političkog pluralizma devedesetih godina sandžački Bošnjaci počinju i sami da se politički organizuju i tako stvaraju prvu bošnjačku političku stranku 29. jula 1990. godine u Novom Pazaru, kada je održana osnivačka skupština Stranke demokratske akcije Sandžaka (SDA Sandžaka). Iste godine formirana je i Reformska demokratska stranka Sandžaka (RDSS) i nešto kasnije Liberalna bošnjačka organizacija (LBO) Sandžaka.

To su prve političke partije sandžačkih Bošnjaka nastale 90-te godine, kada su stvorene i gotovo sve relevantne stranke svih nacionalnih zajednica na prostoru bivše Jugoslavije. Na prvim višestranačkim izborima, u decembru 1990. godine, SDA Sandžaka osvaja gotovo sve glasove sandžačkih Bošnjaka, tako da dr Sulejman Ugljanin, predsjednik SDA Sandžaka, kao kandidat za predsjednika Srbije osvaja 109.800 glasova. Nešto kasnije, 1995. godine, osniva se Bošnjačka demokratska stranka Sandžaka, čiji je predsjednik Esad Džudžević i koja je parlamentarna stranka od 2000. godine zastupljena u Saveznoj skupštini i u republičkom parlamentu od 2004. godine. Rasim Ljajić, generalni sekretar SDA Sandžaka napušta 1996. godine ovu stranku, pokušava da je preregistruje na sebe i poslije neuspjeha, osniva na početku Koaliciju Sandžak u okviru Demokratske opozicije Srbije (DOS) i napokon Sandžačku demokratsku partiju (SDP) koja učestvuje u lokalnim parlamentima u sandžačkim opštinama. Osim ovih stranaka, postoje još nekoliko političkih partija sandžačkih Bošnjaka koje učestvuju u političkom životu u Sandžaku.

Tako postoje Socijalno-liberalna partija Sandžaka (SLPS) Bajrama Omeragića, parlamentarna stranka zastupljena u Narodnoj skupštini Srbije od 2004. godine. Postoje još manje stranke koje učestvuju u lokalnim skupštinima, kao što je Stranka za Sandžak Fevzije Murića, Narodni pokret Sandžaka Džemaila Suljevića i druge.

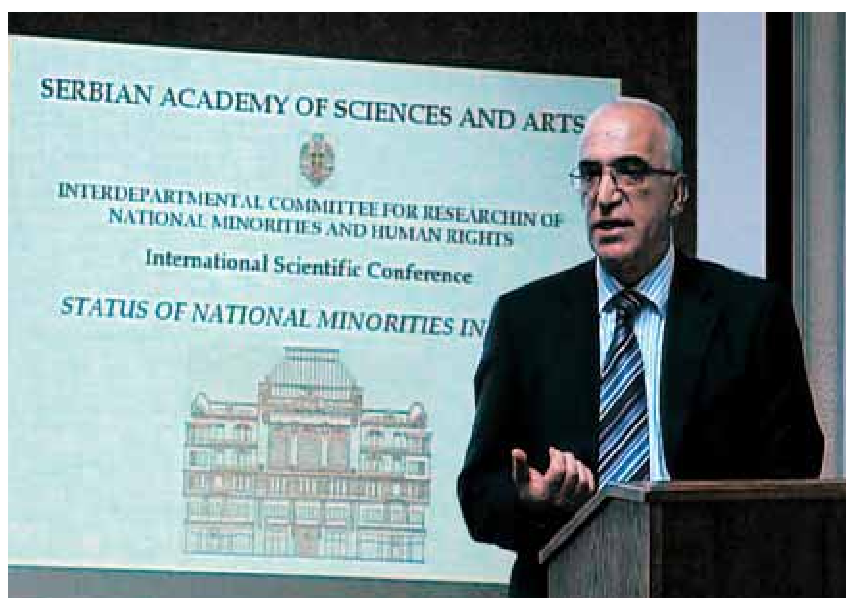
(Iz izlaganja Esada Džudževića, predsjednika Izvršnog odbora BNV, na međunarodnom skupu u SANU)

Esad Džudžević, predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća održao predavanje u Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti (SANU)

Neki problemi u ostvarivanju nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u SCG

U okviru međunarodnog naučnog skupa posvećenog položaju i pravima nacionalnih manjina u Srbiji (SANU, 24. 11. 2005.) predavanje je održao narodni poslanik i predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević na temu: "Položaj i ostvarivanje nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u SCG"

U srpskoj akademiji nauka i umjetnosti (SANU) u Beogradu, 24. novembra 2005. godine, održan je naučni skup posvećen položaju i pravima nacionalnih manjina u Srbiji. Posebno predavanje na ovom skupu održao je Esad Džudžević, narodni poslanik i predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća. Džudžević je u svom izlaganju posebno naglasio da su sandžački Bošnjaci u Srbiji i Crnoj Gori kroz čitavo dvadeseto stoljeće doživljivali osporavanje svog nacionalnog identita i kulture. U čitavom periodu pripadnici bošnjačke nacionalne zajednice bili su izloženi procesu nasilne asimilacije i teroru državnih vlasti koje rezultira masovnim iseljavanjem koje postaje naročito dramatično tokom vladavine Titovog ministra policije Aleksandra Rankovića, 60-ih godina prošlog vijeka.

Esad Džudžević na naučnom skupu u SANU

Govoreći o negativnom naslijeđu iz bliže prošlosti, Džudžević je upoznao prisutne na promjene etničke strukture u Sandžaku nakon etničkog čišćenja u vrijeme Miloševićevih genocidnih ratova. Na popisu stanovništva u Srbiji i Crnoj Gori iz 2002. odnosno 2003. godine, u SCG je živjelo 228.399 Bošnjaka, ne računajući pokrajinu Kosovo (procjene UNMIK-a govore o 40.000 Bošnjaka na Kosovu). To je 59.391 manje Bošnjaka nego na popisu iz 1991, godine kada je Bošnjaka imalo 327.790.

U nastavku predavanja, koje će biti objavljeno do kraja godine u izdanju SANU, Džudžević je govorio o početku ostvarivanja nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka tek nakon demokratskih promjena 2000. godine u Srbiji, djelimično na Kosovu, dok u Crnoj Gori Bošnjaci ne ostvaruju nijedno svoje manjinsko pravo. Crnogorske vlasti odbijaju da primjenjuju ratifikovane evropske konvencije i povelje i domaće zakone donijete na nivou Državne zajednice a istovremeno neće da donesu republički zakon o manjinama, čekajući ishod referenduma o državno-pravnom statusu ove republike.

Sandžački Bošnjaci očekuju od vlasti u Beogradu i Podgorici da se oslobode negativnog naslijeđa iz prošlosti i da uživaju sva svoja prava bez diskriminacije, kako bi mogli da se osjećaju kao ravnopravni građani integrisani u sve državne i društvene strukture, rekao je Esad Džudžević na kraju svoga predavanja čiji će integralni tekst biti objavljen u nekom od narednih brojeva „Bošnjačke riječi".

Nedžad Smailagić

Esad Džudžević,
predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća

VIJEĆE POSTALO PARTNER DRŽAVI

U ovoj historijskoj fazi želimo da kao Nacionalno vijeće dosegnemo makar približan nivo u konzumiranju nacionalnih prava kakav imaju manjine u Vojvodini da bi smo se, nakon toga, mogli posvetiti realizaciji principa evropskog regionalizma na primjeru Sandžaka, a očekujući povoljan razvoj situacije u kontekstu evroatlantskih integracija ka kojima je naša zemlja krenula

Za nepunih godinu dana otkako Bošnjačko nacionalno Vijeće funkcioniše u rekonstruisanoj i adaptiranoj zgradi u kojoj je održana posljednja skupština Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS) u Novom Pazaru, Vijeće je uspjelo da pokrene ili makar prepozna sve aspekte u domenu nacionalnih prava sandžačkih Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori. Inicijator i pokretač gotovo svih tih aktivnosti bio je Esad Džudžević, predsjednik Izvršnog odbora Vijeća.

BR: Gospodine Džudževiću da li su ove prostorije bile motiv više i inspiracija za pokretanje aktivnosti Vijeća?

DŽUDŽEVIĆ: Prostorije u kojima Vijeće trenutno funkcioniše su, zapravo, prostor u kome je ukinuto Zemaljsko antifašističko vijeće Sandžaka 29. marta 1945. godine i predstavljaju jednu simboliku (dis)kontinuiteta u pokušaju samorazumjevanja Bošnjaka i Sandžaka samim sobom. Poznato je da je tadašnja generacija bošnjačkih intelektualaca u prvoj polovini XX stoljeća, na čelu sa Rifatom Burdžovićem-Tršom, uložila napor da artikuliše interese i potrebe bošnjačkog naroda i regiona u kojem živimo. Neuspjehe njihovog poduhvata možemo tražiti u činjenici da je, i pored toga što su stvorili snažne mehanizme, kao što su vlada, parlament i ostali organi vlasti, postojao ogroman strah tadašnjih komunističkih vlasti, u kojim je bio veoma snažan četnički element, od afirmacije Bošnjaka kao glavnog nosioca statusa Sandžaka u budućoj jugoslovenskoj federaciji.

Ovo Vijeće nastoji da bude nastavljač te pozitivne historijske tradicije koja je nasilno prekinuta. Smatram da imamo više šansi za uspjeh od te generacije zbog, u mnogome promijenjene političke situacije u zemlji i širem okruženju. Ta pozitivna tradicija neminovno utiče i na inspiraciju današnje generacije bošnjačkih političara i intelektualaca da u ovom vremenu postave makar stabilne temelje institucionalnog položaja Bošnjaka na ovim prostorima. U ovoj historijskoj fazi želimo da kao Nacionalno vijeće dosegnemo makar približan nivo u konzumiranju nacionalnih prava kakav imaju manjine u Vojvodini da bi smo se, nakon toga, mogli posvetiti realizaciji principa evropskog regionalizma na primjeru Sandžaka, a očekujući povoljan razvoj situacije u kontekstu euroatlantskih integracija ka kojima je naša zemlja krenula.

BR: Šta smatrate najznačajnijim postignućem Vijeća u ovom kratkom periodu?

DŽUDŽEVIĆ: Tu, prije svega, mislim na ono što se zove zaokruživanje lične karte jednog naroda. To je obnavljanje historijske svijesti našeg naroda o svom nacionalnom identitetu i kulturi. To smo učinili dobrim pripremama prilikom izjašnjavanja građana u popisu stanovništva u Srbiji i Crnoj Gori (2002. i 2003. god.) a što je bila dobra polazna osnova za sve naredne aktivnosti. Tu, prije svega, izdvajam vraćanje našeg bosanskog jezika u zvanične jezike ove zemlje, a što je bio glavni kriterijum za vraćanje sandžačkih Bošnjaka u porodicu balkanskih naroda. I to je, kao što znate, verifikovano u državnom parlamentu 21. decembra prošle godine usvajanjem Zakona o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima. Drugi bitan elemenat je verifikacija nacionalnih simbola sandžačkih Bošnjaka, usvaja-

U prvom broju časopis "Bošnjačka riječ" objavljuje intervju sa Esadom Džudževićem, narodnim poslanikom i predsjednikom Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog Vijeća. Redakcija „Bošnjačke riječi" će i u narednim brojevima objavljivati razgovore sa istaknutim ličnostima iz javnog i kulturnog života Sandžaka i šire, kako bi kroz ovu novinarsku formu približila čitaocima probleme i pitanja koji su važni za očuvanje nacionalnog identiteta i kulture sandžačkih Bošnjaka.

njem prijedloga Vijeća o grbu i zastavi od strane Republičkog savjeta za nacionalne manjine 23. decembra prošle godine.

Treća bitna stvar je došla nešto ranije priznavanjem prava Bošnjacima na obrazovanje na maternjem jeziku od strane države, koje je počelo od drugog polugodišta školske 2004/2005. godine. Mi smo kao Vijeće odabrali onu treću zakonsku varijantu koja podrazumijeva u prvoj fazi izučavanje maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture, u statusu izbornog predmeta. Vijeće je o svom trošku štampalo prve udžbenike što je nepoznata praksa čak i u našoj zemlji, jer je država u obavezi da finansira izdavanje ovih udžbenika. Tu smo na dobrom putu da riješimo taj problem i to transformacijom statusa nastavnog predmeta maternji jezik sa elementima nacionalne kulture u obavezni predmet i obavezom države da finansira štampanje i izdavanje udžbenika za te potrebe.

Ovdje bih pomenuo konkurs Vijeća kojim se sufinasiraju kulturni projekti raznih bošnjačkih organizacija i udruženja. Mi smo samo u prošloj godini podržali deset projekata sa nepunih milion dinara od skromnih sredstava koje dobijamo od Republičkog budžeta i donacija lokalnih samouprava. To je bio snažan impuls tim institucijama da obnove svoj rad i pojačaju svoje aktivnosti. Osim toga, ustanovljivanjem nacionalnih nagrada u raznim oblastima, mi želimo da damo podršku književnom i naučnom stavaralaštvu bošnjačkih stvaralaca i umjetnika i njihovih udruženja i organizacija. Pored ovoga, mi smo ustanovili i 4 nacionalna blagdana, koje je država verifikovala i kojom prilikom dodjeljujemo te nagrade i realizujemo već tradiocionalne kulturne manifestacije i smotre. Ove godine ćemo, prilikom obilježavanja 11. maja, Dana nacionalne zastave sandžačkih Bošnjaka, organizovati Smotru bošnjačkih narodnih igara (SBONI), na kojoj će gostovati nekoliko društava i ansambala iz inostranstva, tako da će ta manifestacija biti međunarodnog karaktera, uz učešće nekoliko kulturnih društava nacionalnih zajednica iz naše zemlje. Na jesen ćemo organizovati Prve Sandžačke književne susrete (SAKS) u Novom Pazaru na kojoj će se ubuduće dodjeljivati književna nagrada “Ćamil Sijarić“.

Vijeće je formirano na nivou državne zajednice i naša je historijska obaveza i odgovornost da brinemo i o položaju Bošnjaka u Crnoj Gori odnosno u Južnom Sandžaku. U tom smislu preduzeli smo aktivnosti da uspostavimo komunikaciju sa Vladom Republike Crne Gore i međunarodnim faktorima u cilju početka ostvarivanja nacionalnih prava tog dijela našeg naroda. U Crnoj Gori, iako živi oko 90.000 Bošnjaka, oni ne ostvaruju ni jedno svoje nacionalno pravo. Uzroci manipulacija koje se vrše od strane crnogorskog režima nad tim dijelom našeg nacionalnog korpusa jesu, zapravo, u odsustvu političkog organizovanja sandžačkih Bošnjaka u Crnoj Gori.

BR: Obzirom na dosadašnji negativan odnos države prema kulturi i informisanju na bosanskom jeziku da li tu postoje neki pomaci?

DŽUDŽEVIĆ: Tu smo, također, tek na početku ostvarivanja naših prava u tim oblastima. Mogu za ovu priliku da kažem da je Vlada počela da pomaže neke kulturne manifestacije i projekte kao što su, na primjer, Festival sandžačke sevdalinke (FESS), a u domenu informisanja Ministarstvo je sufinansiralo izlaženje nekih časopisa i internet prezentaciju Vijeća. Pokušavamo da zajednički prevaziđemo do sada apsolutno selektivan pristup Vlade u brizi za stanje kulturno-historijskih objekata i uopšte kulturne baštine srpske pravoslavne i bošnjačke muslimanske tradicije. Očigledan primjer te selektivnosti jeste prava kampanja za obnovu i restauraciju manastira Đurđevi stupovi kod Novog Pazara, što mi naravno podržavamo, ali imamo na drugoj strani Gazi Isabegov hamam i Novopazarsku tvrđavu koji su na ivici totalne devastacije i propadanja.

Očekujemo da, transformacijom RTS-a u Javni servis, počne da se realizuje projekat emisija koje bi bile posvećene kulturi i društvenom životu svih nacionalnih manjina. Zakonom o radiodifuziji ustanovljavaju se posebni javni servisi za Vojvodinu i za Srbiju tako da će manjine koje žive u Vojvodini dobiti svoje redakcije u Javnom servisu Vojvodine a nama i još nekim manjinama u Centralnoj Srbiji predstoji da se izborimo da u bududućoj Radiodifuznoj ustanovi Srbije budu formirane redakcije na bosanskom, bugarskom, albanskom i nekim drugim manjinskim jezicima, kako bi se na taj način stvorio multikultaralni ambijent u našoj zemlji i prevazišla etnička distanca pripadnika većinske nacije prema manjinskim narodima, a koja je danas evidentna po svim istraživanjima.

BR: Šta je, pored ovih aktivnosti, Vijeće još uradilo u ovom periodu?

DŽUDŽEVIĆ: Vijeće je, pored osnovnih aktivnosti, u proteklih godinu dana radilo još na najmanje tri-četiri plana. Tu, prije svega, mislim na saradnju našeg Vijeća sa vijećima drugih nacionalnih zajednica i tu imamo vrlo pozitivna iskustva. Kao što je poznato, nakon potpisivanja Protokola o saradnji nacionalnih vijeća u Novom Pazaru, juna 2004. godine institucionalizovana je saradnja nacionalnih manjina u oblastima službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja i informisanja na jezicima nacionalnih manjina, zaštita i afirmacija kulturne baštine i tradicije i djelotvornog učešća u javnom životu. Tu bih posebno izdvojio dobru saradnju sa Bugarskim nacionalnim vijećem, gdje je nedavno boravila delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Dimitrovgradu i kojom prilikom je dogovorena saradnja u svim oblastima ostvarivanja nacionalnih prava, kao i privredna saradnja i saradnja lokalnih samouprava.

Drugi plan djelovanja je koordinacija rada bošnjačkih nacionalnih institucija i organizacija na prostoru Sandžaka odnosno

Srbije i Crne Gore. U tom cilju imali smo nedavno jedan veoma uspješan skup u prostorijama Vijeća gdje su se okupili predstavnici svih organizacija i udruženja Bošnjaka i gdje je zaključeno da Vijeće preuzme ulogu medijatora između tih organizacija i države u smislu uspostavljanja partnerskog odnosa sa državom i njenim institucijama.

Treći plan djelovanja Vijeća je uspostavljanje dobre saradnje između bošnjačkih institucija i organizacija na čitavom prostoru bivše Jugoslavije sa ciljem formiranja jednog svebošnjačkog foruma u okviru kojeg bi svi dijelovi bošnjačkog naroda, preko svojih relevantnih i legitimnih predstavnika, odlučivali o bitnim stvarima za očuvanje nacionalnog identiteta i kulture. Nedavno je delegacija BNV boravila u Prištini kao gost Foruma Bošnjaka Kosova i tom prilikom je ova naša ideja dobila svesrdnu podršku. Pored toga imamo dobru saradnju sa bošnjačkim institucijama u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, te Sloveniji i Hrvatskoj.

BR: Ne možemo a da ne primjetimo da ste u posljednje vrijeme posebnu pažnju posvetili položaju i ostvarivanju nacionalnih prava Bošnjaka u Crnoj Gori?

DŽUDŽEVIĆ: Da, svakako. Kao što vam je poznato, Vijeće je formirano na nivou državne zajednice i naša je historijska obaveza i odgovornost da brinemo i o položaju Bošnjaka u Crnoj Gori odnosno u Južnom Sandžaku. U tom smislu preduzeli smo aktivnosti da uspostavimo komunikaciju sa Vladom Republike Crne Gore i međunarodnim faktorima u cilju početka ostvarivanja nacionalnih prava tog dijela našeg naroda. U Crnoj Gori, iako živi oko 90.000 Bošnjaka, oni ne ostvaruju ni jedno svoje nacionalno pravo. Delegacija Vijeća je imala već nekoliko razgovora na tu temu u Vladi Republike Crne Gore i sa predstavnicima međunarodne zajednice, pored ostalih i sa ambasadorom Miroslavom Lajčakom, izaslanikom Visokog predstavnika EU Havijara Solane. Delegacija Vijeća je učestvovala na nekoliko razgovora na ovu temu u Podgorici i na jednom važnom okruglom stolu u Bijelom Polju marta ove godine čiji je organizator bila i Vaša redakcija. Osim toga, na odborima Vijeća bilo je nekoliko razgovora na tu temu, gdje je nesumnjivo utvrđeno da su Bošnjaci po svim segmentima diskriminisani u Republici Crnoj Gori. Uzroci manipulacija koje se vrše od strane crnogorskog režima nad tim dijelom našeg nacionalnog korpusa jesu, zapravo, u odsustvu političkog organizovanja sandžačkih Bošnjaka u Crnoj Gori.

Ove godine navršava se 15 godina obilježavanja 11. maja - Dana bošnjačke nacionalne zastave i taj blagdan obilježavamo prvi put nakon verifikacije od strane države. Koristim ovu priliku da ovim putem čestitam taj veliki blagdan svim sandžačkim Bošnjacima i svim građanima Sandžaka i naše zemlje, jer taj datum asocira, sve one koji nemaju kratko pamćenje, na mir i međunacionalni sklad u Sandžaku kao najvažniju baštinu u našoj zajedničkoj sandžačkoj tradiciji - poručuje Esad Džudžević, predsjednik Izvršnog odbora BNV i narodni poslanik.

BR: Na kraju našeg razgovora, recite nešto o planovima i projektima Vijeća za naredni period.

DŽUDŽEVIĆ: Naravno, predstoji nam, u svim ovim oblastima, dalji rad na kvalitetnim projektima, prije svega u obrazovanju. Tu konkretno mislim na početak rada Pedagoškog fakulteta u Novom Pazaru koji bi školovao kadrove za nastavnike u procesu manjinskog obrazovanja bošnjačke nacionalne zajednice, i naravno, dalja implementacija grupe nacionalnih nastavnih predmeta u obrazovnom procesu Bošnjaka u Sandžaku. Uslov za to je formiranje posebne školske uprave za naš region sa sjedištem u Novom Pazaru u okviru koje bi mogao da se organizuje dvojezični model obrazovanja u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima.

Slijedi nam dalji rad na koordinaciji bošnjačkih institucija i organizacija, utemeljenje naših tradicionalnih nacionalnih i kulturnih manifestacija, te inteziviranje saradnje sa državnim organima i dalja saradnja sa drugim nacionalnim vijećima. I ono što je posebno važno, dalji rad na zakonodavnim projektima u smislu poboljšanja položaja našeg naroda i drugih nacionalnih zajednica, tj. donošenjem Zakona o nadlježnostima nacionalnih vijeća, te njihovom stabilnom finansiranju, osnivanjem Republičkog fonda za nacionalne manjine iz kojeg bi se finansirali projekti manjinskih naroda.

Na kraju čestitam redakciji “Bošnjačke riječi” na izlasku prvog broja i želim da uspijete u namjeri da u vašem časopisu afirmišete kulturu, tradiciju i sve druge aspekte društvenog života i nacionalnog identiteta sandžačkih Bošnjaka.

Razgovarao:
Muhedin Fijuljanin

Bošnjaštvo kao kontinuitet

Pripremio: Muhedin Fijuljanin

U čuvenom razgovoru sa Turskim beglerbegom, kada mu je Turski beglerbeg rekao: "Nema više Bosne, a neće biti ni Bošnjaka, Huseine... Gineš za državu koja nikad nije postojala niti će", Husein Kapetan Gradaščević mu je odgovorio sljedećim riječima: "Ima Bosne, beglerbeže i Bošnjaka u njoj! Bili su prije vas i ako Bog da, biti će i poslije vas!"

Sve do dolaska Osmanlija, stanovnici Bosne bez obzira na vjersku pripadnost (heretičku, katoličku, pravoslavnu) nazivali su sebe *Bošnjanima*. Ovaj stari oblik imena našeg naroda, vremenom se, kao i jezik, mijenja u moderni oblik Bošnjaci, baš kao i oblici imena susjednih naroda - *Srblji* (Srbi), *Horvati* (Hrvati), *Albanezi* (Albanci) itd. Od sredine XIX stoljeća, zbog slabljenja turske prevlasti i brzog osamostaljivanja Srbije i Crne Gore i jačanja autonomije Hrvatske (unutar Austro-Ugarske), Bošnjaci-pravoslavci sve češće se izjašnjavaju kao *Srbi*, a Bošnjaci-katolici kao *Hrvati*. Bošnjaci-muslimani ostaju pri svom imenu, koristeći naziv Bošnjak...

Bošnjaci su autohtoni narod Bosne sa milenijskim kulturno - političkim kontinuitetom. Razne seobe, progoni, i ratovi utjecali su na geografsku rasprostranjenost Bošnjaka, kako na Balkanu, tako i po svijetu. Najveća koncentracija Bošnjaka (oko 2 miliona) je u Bosni i Hercegovini i Sandžaku (Srbija i Crna Gora), a veliki broj Bošnjaka (oko 300.000) može se naći i na američkom kontinentu (SAD i Kanada), zapadno-europskim zemljama, te u Turskoj (oko 5 miliona potomaka Bošnjaka, koji su se iselili za vrijeme Austro-Ugarske okupacije).

U srednjovjekovnoj Bosni, Bošnjaci su bili pripadnici heretičkog vjerovanja i nisu priznavali ni katoličku ni pravoslavnu crkvu. Šta više, od ovih crkava im je konstantno prijetila opasnost progona; sam rimski papa je tijekom srednjovjekovne Bosne poslao nekoliko križarskih ratova na Bosnu i Hercegovinu sa ciljem uništenja bošnjačke hereze (pr. 1235-38, 1358 i dr.).

Prisilne konverzije heretičkih Bošnjaka na katoličanstvo, odnosno pravoslavlje, su postepeno uzimale svoga maha. Slomom Bosne od strane Turaka 1467. godine i kroz period Otomanske Bosne, Bošnjaci postepeno primaju Islam. Nacionalni identitet *Bosanskih Srba*, odnosno *Bosanskih Hrvata* se formira veoma kasno, tek polovinom 19. stoljeća, kada se Bošnjaci pravoslavne, odnosno, katoličke vjeroispovijesti, a pod znatnim lobiranjem srbijanskih i hrvatskih političkih misionara, odrođuju od bošnjačkog nacionalnog korpusa i na temelju zajedničke vjeroispovijesti počinju nacionalno identifikovati sa susjednim *pravoslavnim srbima*, odnosno *katoličkim hrvatima*.

Tijekom austro-ugarskog perioda, Kallayev pokušaj očvrščivanja jedinstvene bošnjačke nacije bio je osuđen na propast, iz razloga što je proces identifikacije pravoslavaca sa Srbima, i katolika sa Hrvatima, bio daleko odmakao, pa tako i nije mogao uspjeti, jer su integracioni impulsi dolazili od okupatora - Austro-Ugarske, a ne iznutra. Poslije njegove smrti zabranjen je i bosanski jezik, 1907. godine.

Prof. dr. Muhamed Filipović pojašnjava da su svi ljudi na prostoru Bosne u etničkom smislu bili Bošnjaci "*i to tokom cijele naše povijesti, a posebno u vrijeme državne samostalnosti (srednjovjekovne) Bosne. Zatim smo bili isto u vrijeme Osmanskog carstva, bili smo naime Bošnjaci, sve dok propaganda iz Srbije i Hrvatske, koja počinje od sredine 19. stoljeća, nije počela unositi srpsku i hrvatsku nacionalnu svijest u naše pravoslavce i katolike.*"

Istaknuti bošnjački intelektualac, Adil Zulfikarpašič napominje da su prije procesa kroatizacije i posrbljavanja našeg naroda i "*katolički i pravoslavni pisci u Bosni, naročito franjevci u 16, 17. i 18. vijeku pisali o bosanskom jeziku, a sebe nazivali Bošnjacima.*"

Bosna u XVII stoljeću

Prof. dr. Mustafa Memić se slaže, i ističe: "*Od sredine XIX stoljeća od kada su se javljali nacionalni pokreti Srba i Hrvata, vodila se permanentna borba među ovim nacionalnim pokretima da prisvoje što veće dijelove bosanskih teritorija i da se bosanski jezik ukine. Od tada počinje proces bosanskih pravoslavaca i bosanskih katolika da se oni tretiraju nacionalno kao Srbi i Hrvati, iako su do tada svi bili Bošnjaci... Taj proces se putem nacionalističkih propagandi dalje razvijao da on danas predstavlja osnovnu smetnju ra-*

zvoja ovih prostora kao jedinstvene, geografske i ekonomske cjeline.”

Primjera radi, Teofil (Bogoljub) Petranović je bio utemeljitelj srpskih propagandnih aktivnosti u Bosni. Kao plaćenik srbijanske Vlade, Petranović je 60-tih godina 19. stoljeća oko sebe okupio čitavu mrežu istomišljenika, koji su radili na širenju srpskog nacionalnog identiteta među bošnjačkim pravoslavcima, ali i među dijelom Bosanskih Vlaha, koji su bili pogodni za utapanje u srpski nacionalni okvir.

Fra Grga Martić, koji je živio u Sarajevu u isto vrijeme kada i Petranović, u svojim *Zapamćenjima* navodi da je Teofil Petranović bio glavni organizator srpske propagande u Bosni.

U predgovoru Petranovićevoj knjizi - *Srpske Narodne Pjesme iz Bosne i Hercegovine* - Novak Kilibarda piše da je Petranović “*cijenio ukazano povjerenje (vlade Srbije), pa je za vrijeme svoga boravka u Sarajevu od 1862. do 1869. godine neprekidno širio srpsku propagandu...*” Nadalje, Kilibarda navodi da je Petranović “*kao povjerenik srpske vlade u Bosni dobijao više novčane potpore nego ijedan drugi povjerenik.*”

Utemeljitelj hrvatskih propagandnih aktivnosti u Bosni bio je plaćenik hrvatske vlade - Stjepan Radić. Redarstvo ga je zatvorilo i osudilo na izgon iz Bosne zbog hrvatskih propagandnih aktivnosti, a potom ga otpratilo parobrodom do Rijeke. Kako opisuje u svom životopisu, Stjepan Radić je u Petrogradu, u društvu javnih pregalaca postigao da predaje o tzv. “*pravu Hrvatske i Hrvata na Bosnu i Hercegovinu s gledišta zemljopisnoga, kulturnoga i narodno-gospodarskog, a najviše sa gledišta čisto narodnoga, radi toga jer se Bosanski Muslimani, koji su svi Slaveni i najstariji narod u Bosni, sve više priznaju Hrvatima u narodnom i političkom smislu.*”

Bitno je napomenuti da su i brojni katolički misionari još od srednjeg vijeka radili na širenju katolicizma u Bosni, a bili su poslati upravo od rimskog pape da suzbiju heretičko vjerovanje Bošnjaka. Međutim, ovi misionari nikada nisu širili *hrvatstvo*, stoga ni bošnjački katolici nisu imali razloga da se tako osjećaju niti su se tako osjećali. Sve do dolaska brače Radiča u Bosnu, nijedan *bošnjački katolik* se nije izjašnjavao kao *Bosanski Hrvat*. Propagandne aktivnosti braće Radića bile su usmjerene ka iskorjenjivanju termina Bošnjaci i ulijevanju hrvatske narodne svijesti među Bošnjake katoličke, ali i Bošnjake islamske vjeroispovijesti.

Čitav ovaj fenomen, u svojoj čuvenoj pjesmi “*Pjesma Bošnjaku,*” koju je objavio list Bošnjak 2. VII 1891. godine, opisao je i Safvet-beg Bašagič riječima: *Znaš Bošnjače, nije davno bilo, / Sveg' mi sv'jeta nema petnaest ljeta, / Kad u našoj Bosni ponositoj, / I junačkoj zemlji Hercegovoj, / Od Trebinja do Brodskijeh vrate, / Nije bilo Srba ni Hrvata. / A danas se kroz svoje hire, / Oba stranca ko u svome šire. (...) Oba su nas gosta saletila, Da nam otmu najsvetije blago, Naše ime ponosno i drago.*

Bošnjački katolik Fra. Ivan Frano Jukić (1818-1857), koji je koristio pseudonim Slavoljub Bošnjak, je u svom proglasu 1848. godine zapisao: *“Mi Bošnjaci njekad slavni narod sad jedva da smo živi nas samo kao očenutu glavu od stabla slavjanskog gledaju priatelji naukah i žale nas.... Vrime je da se i probudimo od dugovične nemarnosti; dajte pehar, te carpite iz studenca pomnje mudrost, i nauk; nastojte da najpred naša serca očistimo od predsudah, fatajmo za knjige i časopise, vidimo što su drugi uradili, te i mi ista sredstva poprimimo, da naš narod prosti iz tminah neznanstva na svitlost isitne izvedmo.”*

Milovan Đilas svjedoči o Bošnjacima iz Sandžačkog kraja, za vrijeme bivše Jugoslavije: *“Taj naziv... je tradicionalan već od srednjeg vijeka: muslimani koje sam ja poznavo u Bijelom Polju i družio se sa njima uvijek su govorili da su Bošnjaci. U mojoj porodici je bio sluga musliman, Bešir Zulević iz okoline Rožaja. Bio je nepismen - ja sam ga naučio pismenosti - što nije bilo teško, jer je bio veoma bistar... uvijek je govorio da je Bošnjak. A i Vuk Karadžić je upotrebljavao taj termin - Bošnjaci.“*

Prof. dr. Darko Tanasković, priznati orijentalista, o bošnjaštvu kao nazivu kojim se označava etnopolitička koncepcija, kaže da je *“suština u stavu da u staroj istorijskoj zemlji Bosni, starijoj i od Srbije i od Hrvatske, kao njeno autohtono stanovništvo, s neprekinutim etničkim, kulturnim, psihičkim, pa i državotvornim kontinuitetom od ranog srednjeg vijeka do danas, žive Bošnjaci i da je to jedino njima odgovarajuće narodno i nacionalno ime.”*

“Taj naziv... je tradicionalan već od srednjeg vijeka: muslimani koje sam ja poznavo u Bijelom Polju i družio se sa njima uvijek su govorili da su Bošnjaci. U mojoj porodici je bio sluga musliman, Bešir Zulević iz okoline Rožaja. Bio je nepismen - ja sam ga naučio pismenosti - što nije bilo teško, jer je bio veoma bistar... uvijek je govorio da je Bošnjak. A i Vuk Karadžić je upotrebljavao taj termin - Bošnjaci“ - Milovan Đilas.

Prof. dr. Darko Tanasković, priznati orijentalista, o bošnjaštvu kao nazivu kojim se označava etnopolitička koncepcija, kaže da je “suština u stavu da u staroj istorijskoj zemlji Bosni, starijoj i od Srbije i od Hrvatske, kao njeno autohtono stanovništvo, s neprekinutim etničkim, kulturnim, psihičkim, pa i državotvornim kontinuitetom od ranog srednjeg vijeka do danas, žive Bošnjaci i da je to jedino njima odgovarajuće narodno i nacionalno ime”.

U potrazi za receptom posrbljavanja Bošnjaka, osvrnimo se na Načertanije (1844), Ilije Garašanina. U svom programu Načertanije on narod Bosne naziva Bošnjacima - bez obzira na vjersku pripadnost - i jasno ih razlikuje od Srba u Srbiji: *"Ako Bošnjaci ne bi ovo primili, to bi otuda kao sigurno sledovalo raskomadanje Srba na provincijalna mala knjaževstva..."* Nadalje, govori o procesu preobražavanja srpstva u Bosni, koje počinje polovinom 19. stoljeća podudarajući se sa periodom u kojem je pisano *Načertanije*, i sjedinjenju istih sa Srbijom: *"...ako bi se pre ovog opšteg sojedinjenja Srbstva što osobito u Bosni preobražavati počelo.... K ovome treba dakle učiniti da se Bošnjaci i ostali Slaveni obrate..."* Nadalje, predlaže da se: *"nekoliko mladih Bošnjaka u srpsku službu državnu prima da bi se ovi... obučavali i za takove činovnike pripravljali koji bi ono što su u Srbiji naučili posle u svom otečestvu u djelo privesti mogli."* Da bi plan *Velike Srbije* tekao bez većih problema, Garašanin smatra da bi se trebala pisati i opšta historija Bosne gdje se *"ne bi smela izostaviti slava i imena nekih muhamedanskoj veri prešavši Bošnjaka"* i nadalje napominje da bi ova historija trebala da bude oprezno pisana i to isključivo *"u duhu narodnog jedinstva Srba i Bošnjaka"* i od strane *"čoveka vrlo sposobnog i duboko pronicavajućeg."* Meta njegovog programa bili su i katolički Bošnjaci: *"Na istočnog veroispovedanija Bošnjake veći upliv imati neće biti za Srbiju težak zadatak. Više predostrožnosti i vnimanija na protiv toga iziskuje to, da se katolički Bošnjaci zadobijedu. Na čelu ovih stoje franjevački fratri."*

Izgradnja nacionalne svijesti i položaj Bošnjaka kroz vijekove

Od kraja XVI do početka XIX stoljeća traje izgradnja nacionalne svijesti bošnjačkog naroda. Osnovni međaši tog historijskog procesa su bitka kod Siska 1593. godine i uspostava odžakluk timara (nasljednih feudalnih posjeda), što je specifičnost jedino vezana za Bosnu i Bošnjake u to doba, a to je ujedno početak izgradnje bošnjačke nacionalne posebnosti. Zatim, uspostava ajanskog vijeća u Travniku kao najvažnijeg organa u bosanskom ejaletu, boj pod Banjalukom 1737. godine gdje su svi društveni slojevi Bošnjaka odbranili od Austrijanaca svoju domovinu Bosnu i istovremeno spasili Osmansko carstvo.

Već od početka XVIII vijeka u zvaničnim osmanskim dokumentima centralne administracije susrećemo izraze: "Bosnak mileti" i "Bosnak kavmi", što u prijevodu znači Bošnjački narod.

Pokret Husein-kapetana Gradaščevića 1831-1832. čiji je glavni zahtjev autonomija Bosne, poput one u kneževini Srbiji, predstavlja vrhunac toga razvoja. Bošnjaci se tada na balkanskoj i evropskoj političkoj sceni pojavljuju kao politički narod, tj. kao nacija.

Najraniji državno-pravni okvir u kojem su Bošnjaci živjeli jeste Bosansko kraljevstvo čiji začeci nastaju krajem VIII stoljeća kada sa historijske scene nestaje Avarskog kaganata, što koriste do tada avarskom kaganu podložni banati i banovi, među njima i Bosna, i osamostaljuju se. Državni embrion koji je nastao u gornjem i srednjem toku rijeke Bosne postepeno se širio na susjedne oblasti.

Grb Kotromanića

Inače, područje Bosne prije X stoljeća nazivalo se i Sklavinija. Činjenica da se ime Bosna ne javlja prije sredine X stoljeća nije neobična s obzirom na činjenicu da je na čitavom slovenskom jugu preovladavalo slovensko ime. Bosna se od "ostalih sklavinija" razlikuje po tome što se njezino posebno ime pojavljuje čak stoljeće poslije drugih, a termin sklavinija toliko se snažno učvrstio da je dugo vremena i poslije pojave posebnog imena Bosna nazivana i Sklavinijom.

Srednjovjekovnom bosanskom državom vlada dinastija Kotromanića čiji su najblistaviji izdanci ban Kulin (1180-1204), Stjepan II Kotromanić (1314-1353), koji je udvostručio teritoriju bosanske države, i svojevremeno najmoćniji južnoslovenski vladar Tvrtko I Kotromanić (1353-1391) koji se sa ponosom tituliše kao "kralj Srbije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja".

Već od 1373. godine značajan dio današnjeg Sandžaka, odnosno pribojsko, prijepoljsko i pljevaljsko područje, se nalazi u sastavu bosanske države.

Nakon prodora Osmanlija u Bosnu i propasti Bosanskog kraljevstva (1463), državno-pravni okvir u kojem će Bošnjaci provesti duže od četiri stoljeća postaje Osmansko carstvo (područje Novopazarskog sandžaka ulazi u sastav Osmanskog carstva između 1455. i 1465. godine - najprije u okviru Bosanskog sandžaka, a kasnije (1580) Bosanskog pašaluka).

Padom Bosne pod osmansku vlast Bošnjaci su postali jedan od naroda u mnogoljudnoj i višenarodnoj svjetskoj imperiji, koja se na vrhuncu svoje moći prostirala na tri kontinenta (Azija, Afrika, Evropa).

Bošnjaci su, kao muslimani,

uživali određene povlastice u Osmanskom carstvu kao islamskoj državi - učestvovali su u vlasti i obavljali najviše vjerske, vojne i upravne dužnosti, izuzimajući mjesto sultana - ali je temeljna nepogodnost za njih bila sadržana u okolnosti da je ideja narodne samosvojnosti bila prigušivana i konačno zatočena, što je imalo dugoročne nepovoljne posljedice, sadržane u zakašnjelom nacionalnom buđenju u odnosu na komšije i susjede u Bosni (Srbe i Hrvate).

Austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine, mijenja se i državno-pravni okvir za Bošnjake, koji će narednih četrdeset godina provesti kao podanici Austrougarske carevine, u kojoj je Bosna i Hercegovina bila "corpus separatum".

I bez obzira na nepovoljnu činjenicu udaljavanja od narodnog imena, za Bošnjake su se u društvenom životu u austrougarskom razdoblju počeli odvijati neki procesi koji su bili od značaja za nacionalno osvješćivanje (borbe u Bosanskom saboru, osnivanje političkih stranaka, pokretanje političkih listova, borba za vjersko-prosvjetnu i vakufsko-mearifsku autonomiju i sl).

Položaj Bošnjaka u tri navedena državno-pravna okvira bio je svaki put drukčiji, počevši od temeljnog, vjerskog nivoa: bosanski krstjani u srednjovjekovlju, jedan muslimanskih "milleta" tokom četiri stoljeća pod Osmanlijama (1463-1878), muhamedanci (muhamedovci, muslomani, muslimani) pod habsburškom krunom, tokom četiri desetljeća austrougarske vladavine (1878- 1918).

Razdoblje osmanske vlasti može se označiti i kao vrijeme u kojem su okolnosti pogodovale potiskivanju svijesti o narodnosnoj samosvojnosti - pri čemu nije od važnosti da li se radi o stvarnom ili ciljnom previđanju narodnosne samosvojnosti Bošnjaka od strane Osmanlija. U svakom slučaju, teško bi se moglo govoriti o smišljenoj antibošnjačkoj državnoj politici Osmanlija. Spontana je reakcija Porte, a ne posljedica sistemski razvijene smišljene politike, kada se iz Stambola guši Pokret za autonomiju Bosne pod vođstvom Husein-kapetana Gradaščevića, kojem sa Porte biva uskraćeno ono što se u isto vrijeme daje knjazu Milošu Obrenoviću.

S druge strane, u austrougarskom razdoblju izvjesno je provodena smišljena, ali vješto prikrivana državna protivbošnjačka politika, koja se bjelodano pokazuje u sračunatom i lukavom poticanju pokreta iseljavanja Bošnjaka u Tursku te pokrivanja prozelitističkih akcija katoličkog klera.

I dok je u austrougarskom razdoblju državna politika s obzirom na Bošnjake bila prikriveno protivbošnjačka, u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevine Jugoslavije) takvo usmjerenje vlasti bilo je manje-više otvoreno. Otimačina bošnjačke zemlje pod državnim nadzorom (agrarna reforma, čija je oštrica bila uperena protiv bošnjačkih zemljoposjednika), te osiromašenje i društvena skrajnutost Bošnjaka bili su uzeli takve razmjere da nije bila pretjerana slikovita izjava jednog tadašnjeg bošnjačkog političara koji je primijetio da je njegovom narodu ondašnja vlast otela sve, osim ponosa (Džafer-beg Kulenović).

Protivbošnjačka praksa društveno-političkih struktura Kraljevine Jugoslavije dovela je u predvečerje Drugog svjetskog rata Bošnjake kao narod u krajnje nezavidan položaj. Pronicljivi politički analitičar tadašnjeg stanja Bošnjaka, Suljaga Salihagić je u brošuri *Mi bos. herc. muslimani u krilu jugoslovenske zajednice* duhovito ustanovio kako su Bošnjaci u to vrijeme, što se tiče državnih službi, napredovali jedino kao podvornici.

Protivbošnjačka praksa nastavila se i u novom državno-pravnom okviru, u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, uprkos činjenici da su Bošnjaci u antifašističkoj djelatnosti te u borbi za oslobođenje zemlje od "okupatora i domaćih izdajnika" dali nemjerljiv doprinos. Uz raniju "tursku krivicu" (napuštanje "vjere pradjedovske" i pristajanje uz "okupatore" Turke) na Bošnjake je stavljena dodatna hipoteka zbog njihovog učešća - u toku Drugog svjetskog rata - u upravnim i vojnim strukturama fašističke tvorevine poznate kao Nezavisna država Hrvatska (kao državni činovnici, politički poslenici i domobrani), kao i u nekim vojnim jedinicama u sklopu Trećeg Rajha (SS "handžar-divizije"), mada je istovremeni bošnjački antifašistički doprinos, i u političkoj djelatnosti (muslimanske rezolucije, protiv progona Srba, Jevreja i Cigana), i u oružanoj borbi, bio mnogo značajniji.

Husein Kapetan Gradaščević

Vjeroispovjest Bošnjaka

Bošnjaci su od dolaska na Balkansko poluostrvo do danas u vjerskom smislu uvijek bili nešto treće. Prostor na kojem su se doselilili Slaveni i na kojem će se razviti srednjovjekovna Bosna bio je još u antici zahvaćen kršćanstvom.

Proces širenja kršćanstva među Slavenima išao je iz više pravaca, a iz dva osnovna centra: iz Rima i Carigrada. Nastalo stanje imalo je razgraničenja u prostoru na kojem će se razviti srednjovjekovna Bosna. To je konačnom podjelom kršćanstva rezultiralo prisustvom katoličanstva i pravoslavlja na područjima na kojima se teritorijalno razvija srednjovjekovna Bosna.

U srednjem vijeku, za razliku od susjednih slovenskih i drugih naroda, koji su pripadali ili kato-

ličkoj ili pravoslavnoj vjerskoj opciji, "dobri Bošnjani" su izabrali da budu "dobri kristjani", ili kako ih danas češće nazivaju bogumili ili patareni. Ali i put do bogumilstva je imao svoju dugu i zanimljivu historijsku putanju.

Od strane katoličanstva i pravoslavlja Crkva bosanska je smatrana heretičkom crkvom jer je njeno učenje odstupalo od učenja katoličke i pravoslavne crkve. To je bio antifeudalni pokret koji se protivio gomilanju crkvenog bogatstva. Propovjedao je izvorno kršćanstvo i dualizam dobra i zla. Pristalice ove ckve u Bosni su se zvali "krstjanima" i "kristjanima", dok su ih drugi nazivali bogumilima i patarenima.

Prve konkretnije vijesti o širenju ovog vjreskog učenja u srednjovjekovnoj bosanskoj državi susrećemo 1199. godine. Do tada je ono uzelo toliko maha da su ga prihvatili ne smo obični ljudi, nego i bosansko plemstvo, vladar i njegova porodica.

U vrijeme bana Kulina u Bosnu su se sklanjali heretici iz primorskih krajeva, koje su njihovi protivnici nazivali patarenima, a u Bosnu su se sklanjali i protjerani bogumili iz Srbije.

Pritisci na bosanske vladare, od strane svjetovnih i duhovnih vladara Zapada, vodili su ka potiskivanju Crkve bosanske. Bosanski vladari počinju da negiraju i potiskuju povlašteno prisustvo Crkve bosanske. Vladar kao izvorište njene snage, postao je izvorište njene slabosti.

Za vrijeme poslednjih kraljeva Stjepana Tomaša i Stjepana Tomaševića Crkva bosanska znatno slabi. Takvu sliku vjerskih odnosa u Bosni, u kojoj postoje katoličanstvo, pravoslavlje i potpuno oslabljena Crkva bosanska, preuzeo je novi vijek.

Kada su se upoznali sa Turcima Osmanlijama najprije na bojnom polju, a zatim u svakodnevnom životu, začudilo ih je da ih neko ko pripada drugoj vjeri ne proganja zbog njihove drugojačije vjerske pripadnosti.

Vjerska tolerancija Osmanlija i izvjesne sličnosti bogumilstva sa islamom presudno su uticali da već u doba zadnjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića (1461-1463) Bošnjaci prilaze dobrovoljno Osmanlijama i napuštaju svoga kralja, kako se on u pismima žali katoličkom poglavaru papi. Ovakav odnos osvajača sa istoka je bio od presudnog značaja u procesu masovnog primanja islama od strane "dobrih Bošnjana".

Da je prijelaz iz bogumilstva u islam bio jedan relativno spontan proces pokazuju i istraživanja profesora Londonskog univerziteta Ser Tomasa Arnolda koji u svom djelu "Historija širenja islama", str. 16. kaže: *"Bogumili pomiješani s muslimanima su bili skloni Islamu, radi mnogih nosti koj su poslužile zbližavanju bogumila sa islamom. Oni su se pet puta dnevno molili. Često su padali na koljena i izražavali blagodarnost Bogu. Prema tome za njihovo sudjelovanje pri molitvi u džamijama izgleda nije trebalo velike preinake".*

Dr. Ćiro Truhelka u članku "Širenje Islama u Bosni i Hercegovini" iz 1940. godine na str. 29 kaže: *"Krivo je mišljenje da se na Balkanskom poluostrvu Islam širio naglo i da se službeno širio silom. Mnogo dokaza ima, da to nije tako. Ja ću istaći samo fakt, da XIX vijek ne bi zatekao nijednog hrišćanina, niti bi bilo ni jedne crkve ni manastira da je Islam širen državnom silom. Islam su širile prilike i ljudske okolnosti."*

U periodu između 1455. i 1465. godine u sastav Osmanlijskog carstva ušlo je cijelo kasnije područje Novopazarskog sandžaka (najprije u sastav Bosanskog sandžaka, a kasnije (1580) Bosanskog pašaluka).

Bosanski sandžak se dijelio na vilajete, a jedan od njih je bio Novopazarski vilajet, kome je od početka pridavan poseban značaj u odnosu na sve ostale vilajete.

Krajem XVIII stoljeća, tj. 1790. godine osniva se nova administrativno-teritorijalna jedinica koja će u historiji biti poznata kao Novopazarski sandžak sa sjedištem do sredine XIX stoljeća u Novom Pazaru, a kasnije u Sjenici.

Sve do 2. februara 1877. godine Novopazarski sandžak je bio šesti, najistočniji sandžak Bosanskog ejaleta. Te godine, uslijed straha od mogućnosti da pri okupaciji Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska ne okupira i Novopazarski sandžak, Osmanlijsko carstvo odvaja Sandžak od Bosne i pripaja ga novoformiranom Kosovskom vilajetu u čijem sastavu ostaje sve do balkanskih ratova.

tačaka u njihovom vjerovanju, koje su slične s islamskim učenjem. Bogumili su odbacivali obožavanje Marije i ustanovu kršćenja i sve vrste klera. Krst su kao znamen vjere, mrzili. Smatrali su idolopoklonstvom upućivanje molitvi slikama i kipovima svetaca i relikvijama, njihovi hramovi su skromni i jedinstveni. Kao i muslimani imali su su hrđavo mišljenje o crkvenim zvonima, koje su nazivali "satanske trube". Vjerovali su da Isus nije lično razapet, nego da je to bio neki iluzorni lik, te su se u ovom pogledu djelimično slagali s Kur'anom. Osuđivanje alkohola i sklonost asketskom životu i jednostavnosti spadaju u one okol-

Bošnjaci su najvećim dijelom primili Islam i postali muslimani, ali naredna stoljeća su pokazala da je njihova vjerska pozicija na Balkanu ostala ista. Oni su opet bili u vjerskom smislu nešto treće i teško prihvatljivo za susjedne katolike i pravoslavce.

Kada je Osmanlijsko carstvo počelo sistematski slabiti i gubiti dio po dio svojih evropskih teritorija, redovna propratna pojava je postala nasilno iseljavanje muslimanskog življa, tj. progoni uz stravične pogrome onih koji nisu imali sreće da prežive ove događaje. One malobrojne grupe muslimana koje bi ostale morale su prihvatiti vjeru pobjednika.

Hodo KATAL

OD KULINA BANA DO NAŠIJEH DANA

Povelja bosanskog bana Kulina, koji je vladao, kako je poznato, od 1180. do 1204. napisana dubrovačkom knezu Krvašu, 29. avgusta 1189, najstariji je spomenik pisan ćirilicom, ujedno i najstariji natpis na narodnom jeziku na našem tlu. Povelja bana Kulina već deveti vijek, predmet je i proučavanja, kako naših naučnika (istoričara, filologa i lingvista) tako i stranih. Kao historijski dokument ona je važna jer predstavlja ugovor sa zakletvom kojim ban Kulin daje riječ da Dubrovčani slobodno mogu hoditi zemljom Bosnom i trgovati. To je, ujedno, i pravni dokument, iz kojeg saznajemo, prije svega, da je Bosna toga doba bila uređena država. Kulinova povelja je dvojezičan dokument (na bosanskom i latinskom jeziku) dokument pisan latinicom i ćirilicom. Za nauku, prije svega lingvistiku, ovaj ćirilički primjerak ima veliki značaj, jer se u njemu mogu uočiti jasne osobine bosanskog jezika.

Povelja bana Kulina je sačuvana u tri verzije. Utvrđeno je da je najstariji primjerak onaj pisan ćirilicom, nastao u Bosni. Ta verzija se smatra originalom i danas se nalazi u Petrogradu u Rusiji, a druge dvije verzije, prepisi, nalaze se u Dubrovniku.

Povelja bana Kulina iz 1189. godine prvi je historijsko pravni dokument o trgovini između Dubrovnika i Bosne. Ovim ugovorom ban Kulin obećava Dubrovčanima punu slobodu i zaštitu u trgovačkim poslovima po Bosni. U Povelji se ističe da je trgovina slobodna i da neće trgovci morati da plaćaju nikakve dažbine, osim ako sami nekom nešto poklone.

Povelja bana Kulina predstavlja kamen temeljac, potvrdu o počecima pisanih ugovora o privrednoj saradnji između Bosne i Dubrovnika koji će se razvijati i poslije smrti bana Kulina, a njene sadržine će se, kako znamo, držati i kasniji bosanski vladari.

Povelja Kulina bana, 1189. godina

U ovoj povelji ban Kulin se obavezao knezu Krvašu i svim dubrovačkim građanima da će im biti pravi prijatelj **"od sada i dovijeka"**. Obećavši im punu slobodu trgovanja, bosanski ban Kulin, ujedno obećava da im neće činiti nasilje njegovi časnici, nego čak, ako im zatreba, da će im pružiti svaku pomoć. Prema tome, ova povelja, ujedno govori o sigurnosti kretanja i trgovačkim povlasticama Dubrovčana u Bosni. Te povlastice dubrovačkih trgovaca od plaćanja dažbina krupna su privilegija, a imale su za cilj razvoj privrede, trgovine, i svakako napredak zemlje u privrednom i svakom drugom pogledu. Stoga, vjerovatno, u narodu je ban Kulin bio vrlo omiljen vladar, prije svega zato što je Bosna za vrijeme njegove vladavine jako napredovala u privrednom pogledu, s jedne strane, sa druge strane nije ratovala ni sa kim. Narodno predanje i dan danas se zadržalo, pa se često može čuti "**Od Kulina bana do našijeh dana**". Zaista, čime je to ban Kulin zaslužio da ga se i danas vrlo rado sjećamo? Nije li možda time što je u njegovom dobu, kako kažu istoričari, "**bilo u izobilju svega blaga božjega**" (Mavro Orbini, Kraljevstvstvo Slovena). Čak se smatra da je za njegova doba počelo i rudarstvo u Bosni.

Povelja bana Kulina je značanja i zbog toga što saznajemo o počecima trgovine i saradnje Bosne sa okolnim zemljama koja će trajati bez prekidanja čitavih trista go-

dina. A osim toga, ono što je posebno značajno, potvrđuje samobitnost bosanske države u srednjem vijeku, njenu ekonomsku strukturu i vladare koji su nastojali da organizuju državu na principima sigurnosti u poslovanju sa susjedima. Ujedno, saznajemo o počecima pismenosti na dvorovima bosanske vlastele. Posebno je važno, a često i tema velikih rasprava među naučnicima, otkuda ćirilica u Bosni u to doba? Nije teško pretpostaviti da je ćirilica pismo koje je nastalo u Makedoniji, zemlji koju je zahvatio bogumilski pokret koji se širio sa Istoka, zahvativši, pri tom, u velikoj mjeri Bugarsku, Makedoniju, Rašku i okolne zemlje. Poznato nam je i to, da je Samuilo, makedonski car, bio ujedno i prvi bogumulski car u srednjem vijeku. Znamo da su u njegovoj carevini ogromnu većinu činili pripadnici bogumilske vjere. Stoga su i Rim i Carigrad organizovali velike ratove da unište Samuila i njegovo carstvo, a posebno **mrsku jeres** kako su govorili. Pošto je i Bosna toga doba bila u mnogome zemlja u kojoj je bilo rašireno bogumilstvo, sarađivala je sa zemljama u kojima je bilo razvijeno to učenje. No, postavlja se pitanje, kako se bogumilsko učenje ukorijenilo u Bosnu toga doba? Da li su tu našli utočiste bogumili koji su bili prognati od strane Vizantinaca, ili oni koje je Stefan Nemanja prognao iz Srbije ili se jeres raširila u Bosni kao i u svim zemljama Balkana i Evrope toga doba? Ali, zacijelo, možemo pretpostaviti da se ćirilometodijansko nasljeđe širilo među Slovene i preko volje vladara toga doba, jer nam je poznato da je ban Borič, Kulinov prethodnik, učestvovao u nekim bitkama na strani Ugara protiv Vizantije. Ali, poznato nam je i to da je zetski knez Miroslav tužio bana Kulina papi, kako se u Bosni širi jeres, ne bi li na taj način pokrenuo krstaše, uništio bana Kulina i zagospodario Bosnom. Otuda će papski legat Kozamaris mjeseca aprila 1202. godine doći u Bosnu da se uvjeri da u Bosni nema krivovjerja. Ban Kulin je posebno tražio od neželjenog gosta iz Rima, da mu objasni pravu vjeru, odrekavši se javno hereze 8. aprila 1202. na Bilinom polju kod Zenice. Pošto je Kozamaris, papsi legat, završio posao, a Bosna izbjegla rat sa krstašima, uputio se u Ugarsku i to u društvu sa sinom bana Kulina. Međutim, u Bosni se još više širi bogumilstvo. Stoga, lako možemo zaključiti da je ban Kulin bio vrstan vladar i diplomata.

Povelja bana Kulina koja se čuva u Petrogradu u Rusiji, kako kažu, dospjela je tamo jer je Jeremija Gagić, ruski konzul u Dubrovniku 1817. našao u gomili papira na dubrovačkoj tržnici koji je služio za umotavanje prodate robe, što se ne može nikako vjerovati. No, istina je drugačija. Naime, Povelja je po naredbi austrijske vlasti morala biti prenešena u Beč. Godine 1832. pravoslavni sveštenik Đorđe Nikolajević dobio je zadatak da napravi prepis Kulinove povelje. Jedan od tih prepisa je poslao u Srbiju, a original se obreo u Petrogradu, jer nije ostao u Dubrovačkom arhivu, niti je prenesen u Beč.

Mlađi primjerci Kulinove povelje prenešeni su u Beč 1833. U Dubrovnik su ponovo vraćeni 1947. godine.

Tekst najstarijeg primjerka Kulinove povelje, dakle, danas se nalazi u Petrogradu u Rusiji. Ona je bila objavljivana nekoliko puta, 1839. godine u almanahu „Golubica“, a objavio ju je Dimitrije Tirol. Povelja je ponovo objavljena, zajedno sa ostalom građom, koju je Nikolajević prepisao u Dubrovniku 1840. Kasnije će ona biti predmet izučavanja i objavljivana u mnogim zbornicima južnoslovenskih spomenika. Primjerak koji se nalazi u Petrogradu u Rusiji doživio je najveći broj izdanja. Ona je bila najčešće objavljivana u cjelini, kako latinski tako i ćirilički tekst.

Povelja bana Kulina objavljena je i u hrestomatiji „Stari bosanski tekstovi“ 1962. u Sarajevu, a njen priređivač bio je Mak Dizdar. Faksimil Povelje je prvi put objavio Ilinski 1906. godine, a to je bio faksimil lenjingradskog primjerka.

Početkom dvadesetog vijeka naglo će porasti interesovanje za Povelju bana Kulina. Milan Rešetar će je objaviti 1907. godine.

Povelja bana Kulina zainteresovala je naročito strance i to kao, prije svega, historijsko-pravni dokument. Naime, Milika Kos i S. Stanojević, interesuju se o diplomatskoj strukturi i diplomatskom karakteru ove povelje i to u okviru širih studija o historijsko-pravnim spisima u srednjem vijeku na našem tlu.

Za Povelju bana Kulina interesovali su se svakako i lingvisti. U njoj se mogu naći fonetsko-morfološke osobine govora štokavskog dijalekta. Njena gramatička struktura prožeta je osobinama narodnog govora onog vremena, što svakako ukazuje na korijene jezika kojim danas govorimo. Gramatička struktura Povelje bana Kulina iz 1189. godine jasno pokazuje odraz gramatike toga vremena. One pojave koje su se izvršile tamo gdje je Povelja nastala našle su mjesta u tekstu. Dakle, da se zaključiti, da je Povelja značajna i korisna građa za proučavanje, kako historije Bosne i njenog nastanka, i njenih susjeda, tako i za historijsku dijalektologiju bosanskog jezika. U Povelji je data leksika određenih gramatičkih značenja. Povelja kao jezička građa, njena klasifikacija i stilistička obrada bila je osnov za izučavanje jezika i njegovog razvoja kod nas. Istraživanja su pokazala da izgovori poluglasnika u Kulinovoj Povelji mogu samo da se pretpostavljaju.

Pamćenje bana Kulina i frazeološki izrazi koji datiraju do našeg vremena, ustvari odmjeravaju vrijeme velikih ličnosti koje pripadaju mitskom vremenu, koje se pamte kao božanstva za sva vremena. Dakle, evo i danas u devetom stoljeću od njegove smrti, mi smo ponovo krenuli u susret velikom, moćnom i dobrom banu Kulinu.

DOBITNICI NACIONALNIH NAGRADA

Husein Bašić - prvi laureat Povelje Kulina bana

SAN I JAVA HUSEINA BAŠIĆA

Književni opus Huseina Bašića (poezija, novelistika, romani, literarna publicistika, istraživački i antologičarski rad na sakupljanju i vrednovanju bošnjačkog lirskog i epskog stvaralaštva u Crnoj Gori i Srbiji, sabran u preko trideset naslova) imponuje bogatstvom i žanrovskom raznovrsnošću, ali i suštinskim zaokupljanjem osnovnom temom vlastitog književnog izraza, odnosno ukupnom sudbinom bošnjačkog naciona na prelomnim događajima u uzavrelom i uvijek turbulentnom Balkanu. Bašić je pisac dramatičnog rasturanja bošnjačkog porodičnog gnijezda uslovljenog plimom novog vremena i smjenom civilizacija.

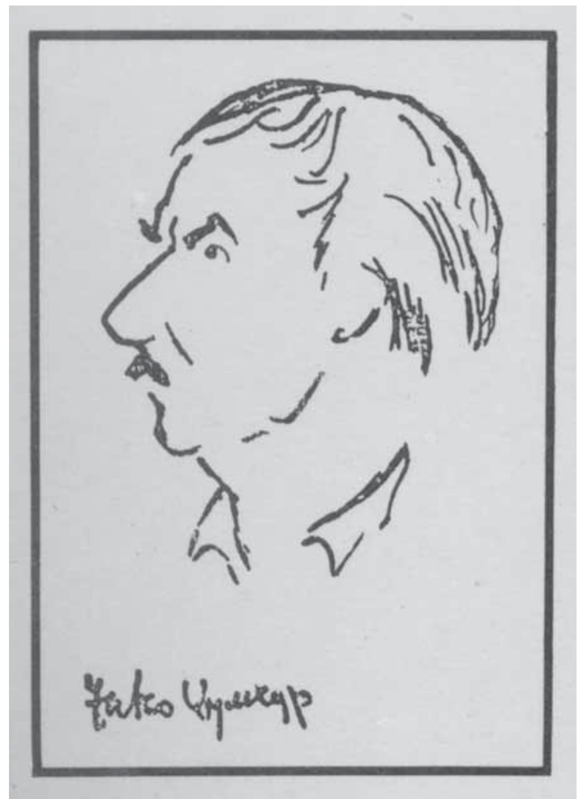
Odabrane teme sadržane u njegovim djelima predstavljaju iscrpnu hroniku toga vremena, hroniku sagledanu kroz sudbinu pojedinca i njegovog života. U središtu je, znači, čovjek, pojedinac koga je književnost uzela iz svakodnevnog bitisanja i pretvorila ga u junaka ili, kome je prihvatljivije, u kontra-heroja. Bašićev čovjek je onaj kome je ista sudbina - na svakoj tački zemljine kugle, u bilo kojem prostoru, u bilo kom dobu, označenog možda različitim imenima, viđenog svakodnevnim pogledima, smještenog u mnoštvu predjela, ali sa istim teretom, istom sudbinom. On o njemu pripovijeda jednostavnim jezikom, manirom umješnog naratora, koji brojne radnje dočarava kao da je bio njihov neposredni sudionik. Opisujući određene događaje, historijske periode i ličnosti da bi ih sačuvao od zaborava, Bašić je namijenio sebi ulogu prenosioca, posrednika između ljudi i vremena, znači kazivača koji ih uvjerljivo oživljava i podsjeća svoje bližnje (a to su, svakako, i njegovi čitaoci) na prošla vremena. On hodočasti u prošlost da bi nas prenuo danas, opomenuo za sjutra i pokrenuo iz teške uspavanosti.

Na razmeđi između života i priče nastao je ciklus Bašićevih romana ZAMJENE. Oni nijesu samo život, i nijesu samo priča. To kapitalno djelo kulturne baštine čitavog bošnjačkog naroda, pa i epohe, su knjige koje čuvaju istinu o prostoru na kojem živimo. To je jedan snažan prodor u prošlost, literarna priređivanja sjećanja; urezivanje po onome što je već bilo sadržano u pamćenju. Toposi ovakve proze su na sve strane svijeta, pri čemu je svaka tačka neki “daleki svetionik”, a svaki čovjek jedan neotkriveni kosmos.

Zla sudbina koja je zadesila Bošnjake u vrijeme definitivnog urušavanja Turskog Carstva krajem 19. i početkom 20. vijeka ponovila se još jedanput, 90-tih godina prošlog stoljeća, onda kada se raspalo drugo carstvo - Jugoslavija. Tako Bašić ujedno priča o dalekoj i bliskoj prošlosti: on ujedno, pripovijeda o propasti dvije velike države i o jednom narodu koji je osuđen da kroz sve to, kao kroz pakao, prođe.

Bašić je svoje najvažnije romane svrstao u dvije cjeline: ZAMJENE I KRIVICE. Da krupna kompoziciona forma, kakva je romansijerska saga ZAMJENE (Tuđe gnijezdo, Kapija bez klju-

HUSEIN BAŠIĆ je rođen 1938. godine u Plavu. Piše poeziju i prozu. Bavi se istraživanjem, proučavanjem i prezentacijom književnosti Bošnjaka. Pokretač je i prvi urednik časopisa ALMANAH, čiji je cilj zaštita, istraživanje i izučavanje kulturno-historijske baštine. Njegov roman Tuđe gnijezdo je u programu lektire za srednje škole, kao i u programima studija književnosti u Federaciji BIH. U više od tri decenije svog stvaralačkog rada Bašić je objavio niz stihozbirki, nekoliko pripovjedačkih zbirki i romana. Uporedo s radom na poeziji i prozi Husein Bašic pokazuje živo zanimanje za bošnjačko narodno stvaralaštvo, o čemu svjedoče njegovi izbori iz usmene poezije Bošnjaka ovoga podneblja.

ča, Kosti i vrane, Pusto tursko, Bijeli Azijati) nije bila izvorno zamišljena u tako ambicioznom obliku i obuhvaćena jedinstvenom idejom, svjedoči objavljivanje prvog toma ovoga ciklusa, romana TUĐE GNIJEZDO daleke 1980. godine, a tek 2000-te godine objavljenom dopunom od četirti nova romana koji sobom čine neodvojivu i kao u jednom dahu stvorenu petotomnu cjelinu. Isto se dogodilo i u slučaju KRIVICA I, II, III (Bauk, Krčma mraka, Pusta vrata), takođe skupa romana, čija su prva dva dijela objavljena 1986. godine, a znatno kasnije dodat treći tom. Zanimljivo je istaći da svaki od pojedinačnih romana Bašićevih, ovako složenih romansijerskih nizova, mogu se čitati zasebno, kao u sebi završene i samodovoljne cjeline. Dakle, ma u kom periodu vlastitog stvaralaštva Bašić može, stiče se utisak, da nastavi tamo gdj je prije deset ili petnaest godina stavio tačku, što naravno nije lako postići.

Kad se pažljivo iščita opus od deset Bašićevih romana, čitalac ostaje zadivljen bogatstvom autorove naracije, mnoštvom živopisnih likova i sudbina, a iznad svega literarno snažno izraženom kolektivnom dramom bošnjačkog naroda koji je, tragom vlastitog historijskog udesa, morao primati na sebe i stvarne i izmišljene krivice, a sve u stalnom strahu od surovo egzekutiranih ili često pripremanih i zlokobno najavljivanih mogućnosti etničkog čišćenja i trajnog nestanka sa vlastitog vjekovnog ognjišta.

U vrijeme predaha između rada na pojedinim romansijerskim cjelinama, a najvjerovatnije uz rad na romanima i poeziji koju je kontinuirano objavljivao, više u ranijim nego u poznijim godinama svoga stvaralaštva, Bašić je bilježio i vrijedno sakupljao bošnjačko usmeno lirsko i epsko stvaralaštvo i postepeno ga oblikovao u antologijske cjeline bez kojih je danas nezamisliv svaki pokušaj proučavanja i identifikovanja ukupne prirode bošnjačkog usmenog književnog nasljeđa na našem tlu.

Ovaj dio njegovog angažmana višestruko je značajan. Naglasićemo samo neke od tih strana: da se afirmiše i na jedan konkretan način potvrdi teza o jedinstvenoj kulturnoj baštini svijeta, da se u serioznom antologijskom izboru ponudi čitaocima raskošno biserje izvornog književnog blaga jednog naroda, da se prevaziđe zanemarivanje i marginalizovanje kulturne baštine bošnjačkog naroda.

Predsjednik BNV Dr. Sulejman Ugljanin uručuje najveće bošnjačko priznanje Povelju Kulina bana ćerki Huseina Bašića, na proslavi Dana bošnjačke nacionalne zastave 11. maja 2005. godine

Iako vjekovima prisutno na ovim prostorima, a zatim i u raznim antologijama i zbornicima, bošnjačkom usmenom blagu uskraćivano je priznanje specifičnog kulturnog i nacionalnog identiteta, odnosno ono kao takvo nije dobilo puno zasluženo priznanje.

To četvoroknjižje Huseina Bašića čine: ANTOLOGIJA USMENE LIRIKE BOŠNJAKA IZ CRNE GORE I SRBIJE; ANTOLOGIJA USMENE EPIKE BOŠNJAKA IZ CRNE GORE I SRBIJE; ANTOLOGIJA USMENE PROZE BOŠNJAKA IZ CRNE GORE I SRBIJE i HRESTOMATIJA O USMENOJ KNJIŽEVNOSTI BOŠNJAKA IZ CRNE GORE I SRBIJE. Po koncepciji i sadržini, ove knjige predstavljaju vrhunac Bašićevog bavljenja usmenoknjiževnim stvaralaštvom iz njegovog dosadašnjeg sakupljačkog i antologičarskog rada.

Bašićeve knjige, nastale u naponu piščeve pune stvaralačke zrelosti, bez obzira na tragičnost historijskog trenutka za jedan narod, bošnjački, uklon su sentimentalnog odnosa i idealiziranja i ne zapadaju u patetiku i nekritičan odnos, mada se pisac stavlja na stranu žrtve. A to je, najzad, najšira humanistička i svevremenska pozicija, s koje se ne može zapasti u simplificirano tumačenje čovjeka i svijeta i svesti njegov odnos na šemu crno-bijelo i kontrastnog odnosa zla i dobra.

Bez obzira na činjenicu da je o Bašićevom djelu, do sada, objavljeno više prikaza i kritičko-esejističkih pokušaja njegovog prosuđivanja, da je za svoje stvaralaštvo dobio više značajnih književnih nagrada - slobodno se može reći da, adekvatno svome značaju, ovo djelo ni izdaleka nije na pravi način procijenjeno, te ono traži dalje adekvatno analiziranje i vrednovanje.

Faruk Dizdarević

Prof. Dr. Senahid Halilović

BOSANSKI JEZIK DANAS

Sve dok jedan čovjek /narod/ ismijava ili prezire govor /varijetet, jezik/drugoga, između njih ne može biti ravnopravne komunikacije niti pravoga sporazumijevanja. Stoga u školstvu (osobito) treba širiti svijest o poštivanju dostojanstva drugoga, drugačijega

U dosadašnjem standardiziranju bosanskoga jezika mogle bi se razlučiti dvije faze: 1. *doba standardne novoštokavštine* (od početaka standardiziranja do 1990. god.) i 2. *kretanje vlastitim putem* (od 1991. naovamo).

Standardna novoštokavština imala je svoj razvojni put od utemeljivanja u prvoj polovici XIX st. do njezina konačnog rascjepa s rasulom avnojevske Jugoslavije 1990. i bila je dulje od jednoga stoljeća u ulozi nadnacionalnog standardnog jezika. Taj jezički standard, donedavno zajednički Srbima, Hrvatima, Bošnjacima i Crnogorcima, nikada se i nije odlikovao jedinstvom fizionomije. Unutar nacionalno i teritorijalno raslojene standardne novoštokavštine četiri toka bila su tek objedinjena,ali ne i ujedinjena. Novonastali južnoslavenski standardni jezici (bosanski, hrvatski, srpski) skorašnje su sociolingvističke činjenice, sljednici su i baštinici *standardne novoštokavštine.*

Okrugli sto "Obrazovanje Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori" organizovan je u okviru obilježavanja 11. maja - Dana bošnjačke nacionalne zastave, u Glavnom uredu Vijeća u Novom Pazaru, 10. maja 2005. godine. Na slici (s lijeva na desno): Prof. Dr. Senahid Halilović, Fahrudin Rizvanbegović, Alija Pirić, Esad Džudžević i Zekerija Dugopoljac

Standardni bosanski jezik danas

Iz prethodne razvojne faze *standardni bosanski jezik* naslijedio je mnoga rješenja pri kojima se ostaje i od 1991. nadalje. Kad je riječ o odabiru idioma kojim će se javno govoriti i pisati, izbor je pao na *štokavštinu istočnohercegovačkoga tipa,* još u XIX stoljeću. Standardna novoštokavština u BiH — što prirodno, samostalno, što zahvaljujući uplivu normiraca - u hodu je prihvaćala ponešto iz ovdje preovlađujuće *zapadnoštokavske dijalekatske osnovice* te iz gradskih sredina. Tim putem bosanski stndardni jezik nastavlja, utoliko prije što to istodobno znači i jače vezivanje za tradiciju i autohtone jezičke vrijednosti. Međutim, u standardnome bosanskom jeziku dugo će se još boriti za prevlast pojedine zapadnoštokavske i istočnoštokavske crte, te će norma bosanskoga jezika zadugo biti obilježena dvostrukostima i višestrukostima.

Početak XXI stoljeća obilježen je nedovoljnom organiziranošću u ovoj oblasti. Bez kadrovskog i materijalnog jačanja institucija te potpore naučnoistraživačkom i stručnom radu, i dalje ćemo imati zapuštenost i zaostajanje u odnosu na druge. Još uvijek nije uklonjena *nepismenost:* sva djeca u BiH ni na početku trećega milenija nisu obuhvaćena osnovnim školovanjem. Drugo, niska *razina jezičke kulture* posljedica je nepoklanjanja dovoljno pažnje nastavi bosanskoga jezika u osnovnoj i srednjoj školi. Treće, velik je dio Bošnjaka u iseljeništvu ili u izgnanstvu: bosanski jezik našao se tako diljem svijeta u okruženju drugih (najčešće neslavenskih) jezika. U tim je zajednicama u toku manje-više dramatična borba između *održavanja* maternjega jezika i njegove *zamjene* novim, prestižnijim jezikom nove sredine (engleskim, njemačkim, švedskim...). Tako već druga ili treća generacija po pravilu raste monolingvalno; bosanski se svodi na jezik identifikacije najstarijih.

Pisma

U bosanskome jeziku danas se koriste dva pisma - *latinica* i *ćirilica.* (U minulih deset stoljeća pismenosti u bosanskome jeziku korišćene su: *glagoljica* /do XIII *st.*/, potom različite varijante *ćirilice* /od XII *st.*/ - najdulje *bosančica,* naročita vrsta ćiriličkoga pisma /od XII do XX *st.*/, *latinica* /od XIV *st.*/ i *arebica* /od XV do XX *st.*/.). Ovo je pitanje otprije skinuto s dnevnoga reda; oba su pisma ravnopravna i potrebno ih je usvojiti u prvim godinama osnovne škole — oba treba da uživaju potpunu slobodu upotrebe.

Dakle, iza nas je prva faza razvoja bosanskoga standardnog jezika, faza *grafizacije* (usvajanje sistema pisanja i uspostav-

ljanje ortografskih pravila); sada uporedo teku druga i treća faza, tj. *standardizacija* (proces u kome jedan varijetet postaje široko prihvaćen u cijeloj zajednici kao naddijalektalna forma) i *modernizacija* (proces u kome jezik postaje jednak ostalim razvijenim jezicima), pri čemu je *standardizacija* u vidnom zaostajanju.

Posudbenice

Modemizacija jezika podrazumijeva *ekspanziju leksikona,* najčešće posuđivanjem iz drugih jezika; razvoj novih stilova i dr. U praksi je često odnos spram posudbenica emocionalan; jezička politika može biti puristička, tj. usmjerena na tzv. “čišćenje” jezika od tuđica i zamjenjivanje posudbenica novim kovanicama. Ovo dobro funkcionira ukoliko kovanice postanu općeprihvaćene; pokušaji “čišćenja” jezika, međutim, mogu i propasti (ukoliko su pozajmljenice već u redovnoj upotrebi). Mi nemamo naročita razloga za naglašeni purizam.

I ovdje se - kada je riječ o planiranju vokabulara, o leksičkoj normi bosanskoga jezika - kao najizgledniji nadaje *srednji put:* stručno kontrolirani prihvat riječi iz drugih jezika. Prema riječima stranoga porijekla ne treba se odnositi frontalno neprijateljski, već im valja pristupati selektivno, pažljivo. Ovako bismo se osigurali i od prekomjernoga “moderniziranja” ali i od nepotrebnoga arhaiziranja savremenoga bosanskog standarda. U svakom slučaju, vrijedi imati na umu to da je dobro znati što više riječi stranoga porijekla, ali ih treba upotrebljavati što manje i prednost davati, kad god je to moguće, riječima slavenskoga postanja. S druge strane, ti manje-više nezaobilazni internacionalizmi, evropeizmi (u stručnim terminologijama osobito), jedan su od vidova prinavljanja i bogaćenja našega leksičkog fonda i znak su naše *otvorenosti* - a *savladavanje jezičke barijere* osnovna je crta kultume historije čovječanstva.

Naročito je važno pitanje odnosa prema leksici koja je to-

IZ JEZIČKE SEHARE

AKČA - (od turske riječi ak = bijel) sitan srebreni novac u Turskoj, kovan od vremena sultana Orhana (1326-59), skoro do kraja XVII stoljeća. U početku je bila veličine 18 mm, težine 1,2 do 1,32 gr i vrlo visoke finoće srebra od 90% . Na licu - aversu prvih kovanica iskovano je "la illahe ilallah Muhammedu resulullah" - (Nema boga osim Alaha - Muhamed je božji poslanik), a u početku na nekim kovanicama su i imena prve četvorice kalifa: Ebu Bekra, Omera, Osmana i Alije. Na naličju je napis: "veliki sultan Orhan, sin Osmanov, neka Alah čuva carstvo njegovo".

Smatra se da su prve akče kovane 1328/29. godine. Kasnije je na licu kovano ime sultana, a na naličju mjesto kovnice i prva godina sultanove vladavine. Vrijednost joj je bila 40 akči za talirgroš (kuruš) i 60 akči za altun. Vremenom je njena vrijednost smanjivana, pa su početkom XVII vijeka (1619. g.) za vladavine sultana Osmana II pokupljene sve ranije iskovane akče, pretopljene i iskovane nove, stabilnijeg kvaliteta tzv. "djedid akče". Tad su iskovani i veći nominati u vrijednosti od 8 akči i nazvani su "OSMANI". Potkraj XVII i početkom XVIII vijeka ovaj novac je kovan u veličini 12-14 mm i težini 0,33 gr. Interesantno je da je akča kovana i u Sarajevu, Srebrenici, Čajniču, Beogradu, Novom Brdu, Kočanima, Skoplju i Resenu.

ALTUN - (tur. altin - zlato) turski zlatni novac, upotrebljavan u platnom prometu čitavih 400 godina, veličine 18 do 21 mm, težine 3,43 gr i finoće zlata 965 promila, ili 23 karata.

Nakon osvajanja Konstantinopolja - Carigrada za vrijeme Mehmeda II Osvajača prvi put se kuju originalni turski dukati, mada su i ranije neki sultani kovali novac, ali kao imitaciju venecijanskih dukata. Postoje dva tipa ovog novca: prvi, stariji, kovan je od 1454., a drugi od 1574. godine. Oba na aversu imaju ime sultana, prvu godinu sultanove vladavine i mjesto kovnice, a razlikuju se po sultanovom naslovu na naličju. Na prvoj seriji na aversu stoji: "Sultan Mehmed sin Murata Hana svijetla mu pobjeda bila", a na drugoj, kovanoj u Carigradu, "Sultan oba kopna i gospodar oba mora, sultan sin sultana". Od 1703. godine na licu novca je kovana tugra - sultanov službeni monogram i titula, a na naličju kovnica i godina kovanja. Ovakav altun sa tugrom naziva se funduk.

Altuni su tehnički vrlo lijepo izraden novac, sa jasnim i ukusno stiliziranim natpisima. Za vrijeme sultana Sulejmana Prvog (1520-66) kovani su i u Srebrenici, Kočanima i Kratovu, a za vrijeme sultanovanja Selima II (1566-74) u Čajniču i Kratovu. Interesantno je da je za vrijeme Mehmeda III (1595-1603) u Srebrenici kovan zlatni novac na kojem je na mjestu kovnice stajalo "Bosnasaray". Zlatni novac je kovan i u Beogradu i Novom Brdu.

Osim osnovne forme, altun je kovan i u manjim nominalama, ito 1/2 nusfija i 1/4 rub, ili rubija, kao i većim vrijednostima i to od jednog i po, tri i pet altuna.

Vrijeme vladavine Mahmuta II (1808-39) je vrijeme opadanja vrijednosti turskog novca, pa je altun, današnjim rječnikom kazano, devalvirao, te mu je težina više nego prepolovljena, a i finoća zlata je pala na 830 i čak 748 promila.

Priredila: Muratka Fetahović

kom XX st. - sukladno preovlađujućem bipolarnom, dvovarijantskom pogledu na *standardnu novoštokavštinu* oglašavana varijantski, odnosno nacionalno obilježenom (tj. srpskom ili hrvatskom): na nju bi trebalo gledati kao na *svoju* leksiku, koja je ujedno i bošnjačka i srpska ili i bošnjačka i hrvatska. Ne treba se osvrtati na to što će neko, eventualno, slijedeći neki ideologijski koncept, u tome vidjeti tendenciju nazvanu "neutralizacijom varijanata". Samo ono što je ekskluzivno srpsko, crnogorsko ili hrvatsko u nas može ostati sa tom nacionalnom etiketom, biti markirano i služiti kao stilistička zaliha.

Odnos prema drugom, drugačijem

Ovdje nas najprije zanima odnos prema najbližem: prema hrvatskom i srpskom jeziku u BiH i općenito prema hrvatskom, srpskom i crnogorskom jeziku. Isključivo štetu donosilo nam je politiziranje jezičke problematike (osobito nestručno) u vremenu koje je obilježeno *standardnom novoštokavštinom* i uopće nerijetko ispoljavanje negativnog odnosa prema bosanskom jeziku. To bi mogli biti primjeri na koje se ne treba ugledati. U višenacionalnim zajednicama prirodno je da postoje različitosti. *Razlike* - ukoliko nisu iskonstruirane - jesu bogatstvo, a ne prokletstvo. *Sličnosti* s drugima također nam ne trebaju smetati (ne treba zazirati od tzv. *sindroma malih razlika* i novotvoriti npr. nekakav *superbosanski* kao pandan *superhrvatskom,* kako je označeno aktuelno sveopće pohrvaćivanje - u minulome periodu uistinu rashrvaćivanoga - hrvatskoga standardnog jezika).

Općelingvistička je zakonitost da su jezici/ varijeteti sličniji što je gušća mreža u komunikaciji; tako u nas istodobno djeluju *komunikacija* - ka *nivelaciji,* i *simbolička funkcija,* koja ponekad zna biti prenaglašena - ka *divergenciji.* Pojmom *kontrastivna samoidentifikacija* označava se osjećaj članova jedne nacije da su ujedinjeni i da se identificiraju sa drugima koji govore isti jezik, a stoje u kontrastu, razdvojeni su od onih koji ga ne govore. S ovim su u vezi i pojmovi *konvergencije* i *divergencije";* lingvističko ponašanje pojedinca može konvergirati ili divergirati od govora osobe s kojom se govori. Dakle, konvergencija ima sjedinjavajuću, a divergencija separatističku funkciju. To su fenomeni koji postoje samo u toku konverzacije, i isključivo su individualni. Spomenimo i tzv. teoriju *prilagođavanja* u lingvističkome ponašanju: obično je to u vidu konvergencije - tj. govornik bira jezik/ varijetet koji će najbolje odgovarati potrebama osobe s kojom govori; ali govornik može i divergirati - a za koje se pronalaze uspješna rješenja. Bitan je pritom naš, subjektivni odnos, volja, gotovost da se to valjano rješava.

Ozbiljan i obuhvatan program *jezičke kulture* uz vladanje svojim standardnim jezikom uključuje i određena znanja - osobito - *stavove* u vezi sa drugim oblicima/ varijetetima istoga jezika, kao i o drugim jezicima u istoj državi te o stranim jezicima - a samim tim i *stavove* prema govornicima drugih varijeteta i jezika. Sve dok jedan čovjek /narod/ ismijava ili prezire govor /varijetet, jezik/ drugoga, između njih ne može biti ravnopravne komunikacije niti pravoga sporazumijevanja. Stoga *u*

Okrugli sto "Obrazovanje Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori"

- ne napraviti taj napor da se približi, ili čak truditi se da se njegov govor razlikuje od govora ostalih učesnika u komunikaciji.

Razlikujemo *formalnu* i *funkcionalnu ravnopravnost* jezika te *nacionalnu* i *komunikacijsku* ravnopravnost govornih predstavnika. U višenacionalnim i višejezičkim zajednicama treba težiti funkcionalnoj ravnopravnosti jezika, jer formalno-pravna /kao ključno obilježje nacionalne ravnopravnosti/ nije dostatna. Od proklamiranja jezičkih prava trebalo bi ići ka mogućnostima koje pruža njihova realizacija. Jedan od glavnih ciljeva valjane jezičke politike jeste: slobodna komunikacija običnih ljudi u svakodnevnome životu. U svijetu postoje i složenije jezičke situacije negoli su u Bosni i Hercegovini ili u Srbiji i Crnoj Gori *školstvu* (osobito) treba širiti svijest o poštivanju dostojanstva drugoga, drugačijega.

Na kraju

Zašto se ne snalazimo dovoljno dobro u novonastaloj situaciji? Zašto Bošnjaci tapkaju dok susjedi odmiču naprijed? Čini nam se da bi odgovor mogao biti ovakav. Prvo: Ne radimo koliko je potrebno, svikli da nam drugi pišu domaće zadaće (a da ih mi usput pomalo ružimo: nisu nam ovo, nisu nam ono...; trebalo je ovako, a ne onako...). Drugo: Ne ulažemo koliko je potrebno, skupo nam. Najskuplje će biti ako ne budemo ulagali u institucije, poglavito u mlade; račun će biti ispostavljen onima koji dolaze. Ne pristupamo još maternjem jeziku sa sviješću da smo

ga posudili od svojih potomaka. Ovo znači da niti danas (manje-više) aktivni lingvisti bosanisti (usput - malobrojni) niti Bošnjaci općenito, kao zajednica čiji je opstanak doveden u pitanje, nisu dorasli savremenim izazovima.

Unatoč svim našim današnjim nesnalaženjima i zaostajanjima, već je očigledno da je pred Bošnjacima samosvojan, vlastiti jezički standard, da Bošnjaci (u ukupnosti svoga nacionalnog bića posmatrani) zasigumo neće preuzeti gotov tuđi standardni jezik - ni hrvatski, ni srpski, ali ni onaj bivši, dijelom i njihov (standardnu novoštokavštinu srpskohrvatski odn. hrvatsko-srpski).

Pred nama je, možemo predvidjeti i poželjeti - i poraditi na tom - rekli bismo *srednji put:* niti prihvaćanje tuđega, niti odbacivanje svoga. Taj je standardni bosanski jezik danas - a vjerujemo da će tako biti i ubuduće, sve dok se prirodnim razvojem ili samim planiranjem ne oslobodi nepotrebnih dvostrukosti i višestrukosti, za šta je potrebno više vremena - vrlo složen sistem manje-više sinonimnih oblika, i ta sinonimija na leksičkoj, tvorbenoj i sintaksičkoj razini (koja će, nadamo se, biti i plodno tlo za stilistiku bosanskoga jezika) stajat će kao važna odlika njegova spram programiranoga osiromašivanja na srpskoj i, osobito, na hrvatskoj strani, stajat će kao bogatstvo spram siromaštva.

POVELJA O BOSANSKOM JEZIKU

1. Bosanski jezik jeste jezik Bošnjaka i svih onih koji ga pod tim imenom osjećaju svojim.

2. Korištenjem naziva bosanski jezik Bošnjaci slijede nominaciju svoga jezika čiji se kontinuitet može pratiti od bosanskog srednovjekovlja do danas, a koji je bezbroj puta potvrđen u upravno pravnim spisima, narodnim govorima, bošnjačkoj usmenoj i pismenoj književnosti te u različitoj literaturi na slavenskim i drugim jezicima.

3. Bez obzira na slična ili različita mišljenja o zajedničkom i posebnom u standardnim jezicima nastalim na temelju srednjojužnoslavenskog dijasistema - a koji čini glavninu južnoslavenske jezičke zajednice - smatramo da je u svakom od narodnosnih tokova riječ o jeziku koji Srbi odvajkada nazivaju srpskim, Hrvati hrvatskim, a Bošnjaci bosanskim.

4. Manipuliranja nazivom bosanski jezik u političke svrhe - kojih je u pojedinim razdobljima prošlosti Bosne bilo; uporedo s manipulacijama imenom bošnjačkog naroda - kao ni upotreba ove sintagme u regionalnom značenju, ne dovode u pitanje vjerodostojnosti korišćenja ovog naziva kod Bošnjaka u narodnosnom smislu.

5. Istrajavajući na upotrebi historijskog imena za svoj jezik, Bošnjaci u Bosni i Hercegovini i šire ne ugrožavaju ničija prava niti prisvajaju nešto što im ne pripada. U tom smislu, korišćenje naziva bosanski jezik ne uključuje nikakvu težnju ka unifikaciji i unitarizaciji na prostoru Bosne i Hercegovine.

6. Pokušaji da se Bošnjacima umjesto historijski potvrđenog te u praksi usvojenog naziva bosanski jezik nametne bošnjačka nominacija jezika, predstavljaju politiziranje koje je posljedica preživjelog a neprevladanog srpskog i hrvatskog paternalizma i negiranja bošnjačke nacionalne samosvojnosti.

7. Ističući legitimno pravo da svoj jezik nazivaju njegovim historijskim i u narodu ukorijenjenim imenom, Bošnjaci podržavaju jednaka prava drugih naroda i u Bosni i Hercegovini i šire, a smatraju dobrodošlim lingvistička istraživanja i zalaganja u kulturi koja će omogućiti naše bolje upoznavanje i međusobno uvažavanje.

Potpisnici Povelje pozivaju političke predstavnike, vjerske prvake, kulturne djelatnike i sve sudionike javne riječi, a naročito radnike na svim razinama obrazovanja da podrže te u praksi zastupaju i provode načela iznesena u ovom dokumentu.

Sarajevo, 21. 3. 2002.

POTPISNICI POVELJE

Ahmet Aličić, Nijaz Alispahić, Azra Begić, Đenana Buturović, Mustafa Cerić, Ibrahim Cedić, Srebren Dizdar, Enes Duraković, Fedrida Duraković, Nijaz Duraković, Ibrahim Festić, Šaćir Filandra, Muhamed Filipović, Lamija Hadžiosmanović, Sabira Hadžović, Rešid Hafizović, Hadžem Hajdarević, Adil Hajrić, Senahid Halilović, Irfan Horozović, Dževad Hozo, Ahmet Hromadžić, Muhamed Huković, Meliha Husedžinović, Omer Ibrahimagić, Nedžad Ibrišimović, Mustafa Imamović, Dževad Jahić, Ibrahim Kajan, Dževad Karahasan, Enes Karić, Ibrahim Kemura, Zilhad Ključanin, Ibrahim Krzović, Enes Kujundžić, Tvrtko Kulenović, Džemaludin Latić, Amir Ljubović, Munib Maglajlić, Rusmir Mahmutćehajić, Emina Memija, Teufik Muftić, Hasnija Muratagić - Tuna, Jasmina Musabegović, Sadudin Musabegović, Zaim Muzaferija, Fehim Nametak, Muhamed Nezirović, Enes Pelidija, Midhat Riđanović, Abdulah Sidran, Adnan Silajdžić, Avdo Sofradžija, Abdulah Šarčević, Arif Tanović, Ilijas Tanović, Elbisa Ustamujić, Esad Zgodić, Jusuf Žiga.

ISTRAŽIVANJA

Mr. Redžep Škrijelj

Tragom jedne nizamske prepiske

Babo, ja nisam poginuo

Abstract: Poštanska kartica, osmanlijskog nizama Emina iz Novog Pazara, poslata iz kasarne Davud-Paša u Istanbulu na adresu njegovog oca, Gračanin Jakub-age, osnovna je tematika ove kratke studije namijenjene našoj široj javnosti.

Ovaj dokumenat pripada skupini specifične pisane izvorne građe. Autor znanstvenoj javnosti ovu korespondenciju prezentira sa ciljem da dotakne nekoliko vrlo značajnih znanstvenih aspekata:

- da ponuđena prepiska otvori put novim, i za sveukupnu etno-historijsku prošlost sandžačkih Bošnjaka, značajnim znanstvenim disciplinama;

- osim faktografski uvjerljive važnosti za historijsku prošlost Bošnjaka Sandžaka, autor čini pionirski doprinos razvoju sandžačke filatelije, kao jedne u nizu pomoćnih historijskih znanosti;

- adresiran na osmanlijskom (staroturskom), bosanskom i njemačkom jeziku, ovaj kuriozitetni dopis je značajan i sa aspekta historijskog kontinuiteta bošnjačkog jezika i latiničnog pisma.

Ključne riječi: Sandžak, Novi Pazar, Kosovski Vilajet, Srbija, Nova Austrija, Istanbul, Jakub-aga Gračanin, Emin Gračanin.

1. Uvod

Prepiske su oduvijek bile značajan i vrlo uvjerljiv historijski izvor.

Prema tematskoj kompleksnosti i sadržaju mogu biti raznovrsne.

Njihova struktura pruža mogućnost svestranijeg pristupa tumačenju različitih vidova relevantnih historijskih podataka, koji u procesima širih znanstvenih istraživanja imaju neprocjenljivu važnost. Dopisne karte, odnosno poštanska otvorena pisma ili dopisnice[1], su i u širim znanstvenim okvirima neobično zanimljiva i dosta rijetka vrsta historijske dokumentacije. Posebno su rijetki, ili je mali broj sačuvanih dopisa koji su napisani na osmanlijskom jeziku, jer oni, kao izvorna naučna građa mogu poslužiti za rasvjetljavanje brojnih događaja iz prošlosti naših krajeva.

Kod ovog vida korespondencije, istraživač najčešće pristupa tematskoj klasifikaciji. Najprije se koristi oni faktografski elementi koji se smatraju korisnim za razjašnjavanje važnih događaja iz vrlo zamagljene i teške prošlosti. Svakako, određene prepiske sadrže i čitav niz podataka koji govore o vrlo složenim i dramatičnim društvenim zbivanjima, ali i svekolikoj socijalno-ekonomskoj situaciji u postojećem vremenskom intervalu.

Dispozitiv prepiske (dopisnice), koju ovom prigodom nastojimo predstaviti, je dimenzija 138 x 88 mm, napisan grafitnom olovkom, osmanlijskim-neshi pismom na osmanlijskom (turskom) jeziku. Pronađena je u jed-

noj u nizu mnogobrojnih privatnih kolekcija u Novom Pazaru.

Riječ je o sentimentalnoj i senzibilnoj ispovijesti turskog nizama Emina, protkanoj neviđenim patriotizmom i nostalgijom. U tako sročenoj formi, nizam se suprotstavlja nejasnom i nedefinisanom položaju koji mu je odredila namjetnuta historijska sudbina. Ova raritetna pismena ispovijest je ujedno i fantastična životna hićaja novopazarlije Emina, sina Jakub-age Gračanina, koga zloslutna i neizvjesna balkanska sudbina i nastale društveno-političke dubioze nacionalnih i vjerskih podjela, ali i strašna teritorijalna prekrajanja u Sandžaku (1912-1918) zatiču u kasarni Davud Paša u Istanbulu.

Dopis ima dvije odštampane poštanske oznake na osmanlijskom jeziku: jednu zelenu elipsoidnu sa motivom Djevojačke kule (Kiz Kulesi)[2], sa faksimilom i epoletama po cijeni od 20 para; još jednu dužu zelenu po-

1. Poštanske karte ili dopisnice se u sistemu poštanske službe Osmanlijske države javljaju 1895. godine. Svesrdnim zalaganjem austro-ugarskog izdavača Maksa Fruhtermana (Max Fruchtermann) (1852-1918), iste godine objavljena je prva serija od oko 200 dopisnih kartica koje su ubrzo počele da stiču veliku popularnost. (Vidjeti: A. Eken, Kartpostallarda Istanbul, Istanbul 1992.)

2. Velelepna građevina u Mramornom moru, na obali čuvenog Uskudara (Üsküdar) u Istanbulu. Postoji od antičkog perioda i za njenu izgradnju se vezuje bezbroj legendi iz mitologije.

štansku epoletu, pravougaonog oblika sa naznakom: Osmanlijska Pošta (Osmanli Postahane). U sredini je nalijepljena crvena poštanska marka sa turom (tugra) sultana Mehmeda

Vahidedina VI (4. 7. 1918-1. 11. 1922) i slikom poznatog Čemberli ili Čenberli taša sa osmanlijskim natpisom: Pošte Osmanlijske Države (Devlet-i Osmaniye Postalari).[3] Tu su i 4 crna štambilja: dva su okrugla na osmanlijskom jeziku sa datumom (20. avgust 1918 - 18. Augustos 1334) i francuskom (Istanboul Depart, 20. agu. 1918), dok su dva pravougaona: prvi je nejasan a drugi je sa natpisom na njemačkom jeziku i sa naznakom mjesta cenzurisanja (Atvišgalva, Budimpešta).

Adresiranje[4] dopisnice je zanimljivo i zbog vojno-političke konfuzije koja je vladala u Sandžaku. Sve do aktuelne 1918. godine, etnički prostor Sandžaka pod okupacijom drže austro-ugarske i trupe dveju kraljevina Srbije i Crne Gore. Ipak, za nizama (akera) Emina prostor etničkog Sandžaka je još uvijek "Viljajet Kosovo", odnosno osmanlijska administrativna uprava.

Nejasno je, da li je Emin Gračanin u askeru toliko dugo, pa zbog učestalog vojevanja na različitim osmanlijskim frontovima nije bio svjedok promjena koje su nastale 1912/13. godine, ili pak, kao ratni veteran ne priznaje uspostavljeni okupacioni sistem i nepravednu i nasilnu podjelu svog zavičajnog Sandžaka. Ostaje također nejasno, da li Emin u tom trenutku zna sudbinu nekoliko hiljada svojih bošnjačkih sunarodnika koji istovremeno učestvuju u različitim tuđim vojskama (austro-ugarskoj, srpskoj, crnogorskoj i đurumlijskoj)[5].

Ipak, umjesto oplakivanja svoje elegične vojničke sudbine, stari se veteran, asker ili nizam, Emin Gračanin opredjeljuje za slobodnu, otvorenu i svojim srcem nadahnutu porodičnu prepisku ispunjenu riječima vrlo apostrofirane, sentimentalne poetike, koju koristi kao naznaku svog dubokog duševnog proživljavanja. Negovo pismeno oglašavanje ima i mjestimičnu, čisto literarno-umjetničku vrijednost, pa zbog toga ima značenje raritetnog književnog žanra. Pomenuti razlozi nalažu potrebu za značajnijem znanstvenom rangiranju ove, za sandžačke Bošnjake relevantne historijsko-literarne poslastice koju nudimo u obliku prvorazrednog izvornog spektakla.

Jezik i pismo ove rijetke korespondencije su uobičajeni i ondašnjem stanovništvu Sandžaka veoma dobro poznati. U uspostavljenom odgojno-obrazovnom sistemu dveju kraljevina: Srbije i Crne Gore (1912-1918), osmanlijsko pismo je bilo jedno od sredstava za najnormalniju i neometanu pismenu komuni-

2. Transkribiranje dopisnice:

Adresa:

Kosova Vılâyet-i Yeni Pazar Kazasında ... mahalesınde.
Pederım Graçanli Yakub agaya mahsustur
(U Kosovo Viljajet u Novi Payar riz uca – (nečitko), *№ 2*
Gračanin jakub [6]*) Nova Austija – Novi Pazar – Kosovaya – Serbia*

3. (tur. çemberli-s obručom, stegnut obručom) Okrugli vizantijski kameni stub na kome je najvjerovatnije nekada bila postavljen bista pobjednika. Nalazi se u blizini Kapali čaršije u Istanbulu i danas je u fazi potpunog renoviranja.

4. Adresa (franc. adresse), mjesto odredišta, prebivališta; oznaka imena, zvanja i stanovanja. Primaocu je napisana dvojezično: nejasan je naziv ulice (riz uca ili riznica ili nešto sasvim treće. Ime primaoca, Jakuba, napisano je malim slovom: jakub

5. Uslijed nasilnog mobiliziranja (1915-1918), Bošnjaci su u redovima različitih zaraćenih strana i linija fronta učestvovali u brojnim iscrpljujućim i krvavim okršajima. Sudjeluju i u borbama za odbranu Beograda, a kao prisilno mobilisani vojnici Kraljevine Srbije u toku Prvog svjetskog rata mnoge smrt zatiče pri "povlačenju preko Albanije" o čemu svjedoče kamena uzglavlja vojnih mezarja i srpskih spomen kosturnica. Nekoliko hiljada đurumlija (odabranih dobrovoljaca) osim na Galiciji, sudjeluje i na ostalim osmanlijskim frontovima. Na ruskom frontu na Galiciji, osmanlijska vojska je naivno svoje snaga podredila ciljevima germanskog bloka. U jedinicama osmanlijske armije na Galiciji (1916-1917) i Galipolju na Dardanelima, učestvovalo je nekoliko hiljada Bošnjaka iz Sandžaka. Mnogo je onih koji su tamo položili svoje živote. Samo u sukobima na Galiciji, Osmanlijska armija je imala gubitak od oko 12 hiljada šehida. (Vidjeti: A. N. Kurat, Türkiye ve Rusya (XVIII yüzyil Sonundan Kurtulus Savasina kadar Türk-Rus iliskileri (1798-1919), Ankara 1966., 579.)

6. Tragajući za ovim dopisom saznali smo da su u Novom Pazaru u današnjoj "Sarajevskoj ulici" u naselju Parice živjela tri brata iz porodice Gračanin. Došli su u kući kupljenoj Husein-age Nokića oko 1943/5. godine. Salihaga je imao sina Adema i kćeri Elmazu, Emiru, Lejlu i Hafku, Mehmedaga je kasnije prešao u naselje Bukreš, a sinovi mu Džeko i Mahmud 1957. godine odlaze u Tursku u naselje Kučukoj (Küçukköy). Eminaga je živio u kući svoje žene, koja je bila iz poznate pazarske obitelji Tabakovića. Imao je pet kćeri (Emiru, Atifu, Fatimu, Mihriju i Mevljudu). Naravno, Gračana ima i u naselju Potok. Tamo je živio Šaban-Baco sa sinovima. Osim po sportskim rezultatima, 90-tih godina XX vijeka su se Gracani isticali i kao aktivisti SDA-a i bili nezasluženo proganjani od aktuelnog Miloševićevog režima. (Pogreškom je u originalnom tekstu ime Jakub, napisano malim slovom j).

kaciju. To je jezik koji, sve do 70-tih godina XX vijeka, koristi starija muslimanska populacija na balkanskim prostorima, suprotstavljajući se, mimo volje, nametnutom crkvenom - ćiriličnom pismu.

Ovakvu i sličnu, bogatu izvornu građu, Bošnjaci moraju adekvatno koristiti kao nepobitnu faktografsku činjenicu u krajnje neophodnom znanstveno-istraživačkom postupku . Time će postepeno biti uklonjene brojne neistine i iskrivljene predstave o historijskoj prošlosti multietničkog Sandžaka.

3. Prijevod na bosanski jezik

Mjesto adresa primaoca: Lično mom ocu Gračanin Jakub-agi u mahali (Yigirmis?)[7], kaza (okrug) Novi Pazar, ul. (nečitko) u Kosovskom Vilajetu (Nova Austrija - Srbija)

Mjesto i naziv pošiljioca: Istanbul, Kasarna Davud Paša,
vojni ured četvrtog odjela nizamskog Ejub Gušte odreda, Jakubov sin Emin

Istanbul, 18. avgust 1918. (1334)

Moj voljeni babice,[8]

Uz svu moju privrženost tebi, posebno vas sve selamim i ruke vam ljubim.[9] *Koristeći časna i sjetna sjećanja na moju majku, sa stražarenja šaljem posebne selame i iskrenu dovu (molitvu) za njeno zdravlje izučio sam.*

Veoma me obradovao upućeni poklon od deset banki[10] *koji sam primio 27. Ramazana.*[11] *Moj babo, uskoro se primiče kraj dugog odsustva vašeg neoženjenog sina. Nalazim se u okolini Istanbula na Topkapiju, izvan*

Prednja strana dopisnice

Adresa slanja:

Mürselîn esâmî ve ikamet-gâhi – Der Saâdet Davud- Paşa kışlasında ordu dairesi tevzîi Taburunun dördüncü böluk üçüncü Guşt Eyyüb nizamî Yakub oğli Emin;

Der-Saâdet, 18. Augustos 1334.

Sevgili Babacığım,

Arizan ubûdiyetle mahsus selam idup iki elenizden öperim. Nâiben hâtıra şeriflerini istifar eyledim ve şevkatli validem canımda mahsus selam idup hayr duasini kalbî eyledım. Göndermiş oldugunuz on banka 27 Ramazan'da aldım.

Dogrusu zıyadesiyle sevendim. Benim pederim şimdikı halî mahduminizin ne tarafda oldunugi ister isiniz tebdîl hevâsın müddet-i hitâm buldi. İstanbul civarinda Topkapuda kal'a harıçında Davud Paşa kışlasında bulunurum, ve yakında ve asâkirin bir gâh ille son olub gidiyoruz ve gösterdiğim mahalede tarlari mektuble beyân iderim. Son derece dünyanizin hayrîni lâtif kemalerini kemâlim.

Validemin ellerinden yuvasi öptrim ve karındaşlerimin cümlesini ve oltarafta bütün umumi komşularimizin ve bizi sorup suali edinlerin, büyüklerin elerini ve küçüklerin daha gözlerinde öp ve arsin ikram eylerim dost olmalarini, gece gündüz Cenabu Hak hazretlerine niyazi eylerim, bu medetım ve hevasinda idaresini bana yazınız ve terk ne halde bulunuyorsınız beden güzelı kemalât baktım. Preşovalı, Haci Ahmed-ağanin mahdum-i Hayrettin'le bundan on gün evvel Selimiye kışlasında görüştüm.

Selameti teblg edinizi bâki cumlenize afiyetolsunuz evladiniz

Emın.

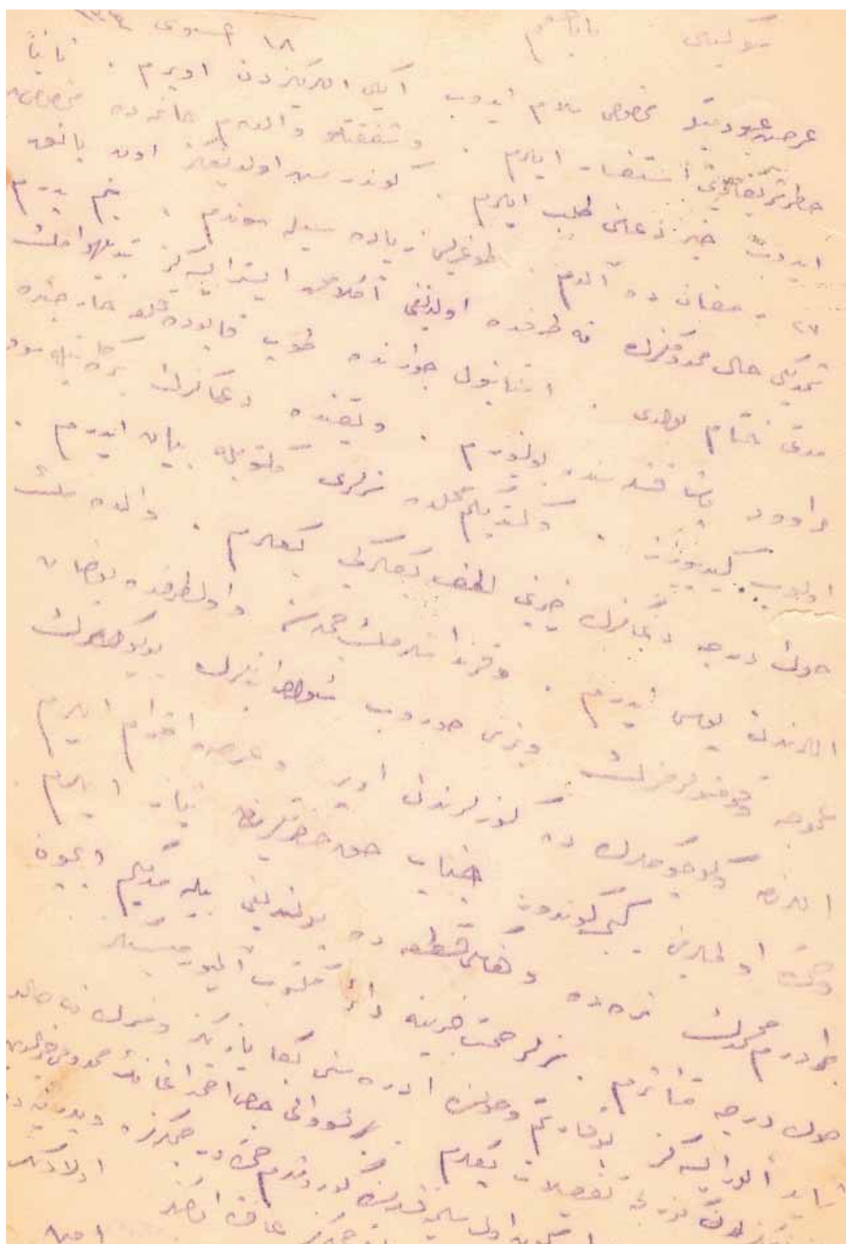
7. Na početku XX vijeka, Novi Pazar je imao 22 mahale. Vidjeti: Salnâme-i Vilâyet-i Kosova, Üsküp 1318, 691. U tekstu nismo saznali o kojoj je mahali riječ. Moguće da se pominje naselje Yigirmis ili Jermiše.

8. Deminutiv od bošnjačkog naziva babo (tur. baba-otac). Isti naziv za oca je u upotrebi kod Albanaca (babë-babo, otac; ili babi-tatica), Grka (bab); a ponegdje i među Srbima u Vojvodini i drugim krajevima. Bošnjaci ovaj termin koriste i za poočima, svekra, tasta, ali i za starijeg muškarca. U patrijarhalnim porodičnim zajednicama u Sandžaku i kod muslimana na Balkanu, termin babo ili augmentativ bapko je naziv za starješinu obitelji (lat. pater familias).

9. Prema tradiciji i običajnom pravu, kod muslimana se starijima u znak dužnog poštovanja najprije uzima ruka (lok. "prifati "), a nakon toga prelazi u zagrljaj. Nažalost, ovaj izuzetni ritual visokog i dužnog poštovanja i uvažavanja starijih postepeno iščezava. Djelimično se održao kod Albanaca. Danas se najviše praktikuje u gradskim porodicama u Skoplju, Prizrenu i Turskoj.

10. Vrijedna papirna novčanica Narodne banke Kraljevine Srbije koja je u opticaj puštena avgusta 1916. godine. U sredini novčanice bio je grb Austro-Ugarske monarhije (K. u K. MILITÄR GENERAL GOUVERNEMENT IN SERBIEN. KREISKOMANDO) ispod koga je bilo ime mjesta njenog pečaćenja. Izdavane su i u Novom Pazaru, a boja pečata je bila ljubičasta. (Vidi: V. Mihajlović, D. Gloginjac, Katalog novca Srbije i Crne Gore 1868-1918, Beograd 1973, 38-40.)

11. Poklon se odnosi na 06. jul 1918. godine. Riječ je o 27. danu (Leyle-i Kadr), odnosno noći Božijeg otkrovenja i uslišenja želja, jednoj od najodabranijih i najdragocjenijih noći u toku muslimanskog mjeseca Ramazana.

Tekst dopisnice

tvrđave u kasarni Davud Paša[12] i povremeno sa vojnicima odlazimo u obližnju mahalu.

Sa beskrajnom dobrotom i nježnošću, mojoj majci, starijima, svoj mojoj braći, čitavom komšiluku i onima koji za mene pitaju, ruke, a maloj djeci, oči, umjesto mene poljubite. S radošću i neizmjernim poštovanjem, za vaše prijatno raspoloženje, Sveviš-njem se Bogu danonoćno molim.

Gdje li je i na kom se mjestu nalazi moj brat Mehmed? Zbog toga smo svi, unatoč velikom strpljenju ... krajnje tužni i zabrinuti. Ako ste mi spokojni i sretni, želim da me obavijestite i pošaljete poruke.

Prije 10 dana sreo sam se u kasarni Selimije sa sinom Hadži Ahmed age iz Preševa.[13] Svima Vam, uvijek, puno sreće i zdravlja želi Vaš sin Emin.

Sonuç:

M-r Recep Şkriyel

Baba, ben ölmedim

Osmanlı nizam Yeni Pazarli Emin'in İstanbul Davud Paşa kışlasından babası, Gralçanlı Yakub ağaya gönderdiği posta karnesi (kartpostal) bu orijinal ve daha geniş ortama sunulan bilimsel eserinin temel konusudur.

Arıştırmacı bu dokümana, özgül tür yazışmaya gibi, birkaç çok önemli bilimsel görüş açısından yaklaşıyor:

- sunulmuş yazışmaö yenı ve Sancak Boşnaklarının milli tarihi için önemli bilim dallarına yol açacaktır;
- Sancak Boşnaklarınnın bütün milli tarihi için faktografik kanaatından mada, eser sahibi Sancak filatelisi; tarihe büyük derecede yardim edecek bilimin; gelişmesi için ilk teşebbüslerinden birinin temellerini atıyor;
- Osmanlıca, Boşnakça ve Almanca'da adres edilmiş bu şaşıtırcı yazi Boşnak Latın alfabesinin tarihi gelişmesi bakış açısından çok önemli.

Ana sözler: Sancak, Yeni Pazar, Kosova Vilayeti, Sırbistan, Yeni Avusturya, Istanbul, Graçanlı Yakub-aga, Graçanlı Emin.

12. Kasarna Davud Paša (Davutpasa Kislasi) je formirana 1831-1831, u vrijeme vladavine sultana Mahmuda II (1808-1839). Poznata je još od XV stoljeća i bila je locirana u istoimenoj ravnici u blizini Topkapi saraja na starom putu za Jedrene. Poznata je kao istoimeni vojnički logor (Davudpasa Ordugâhi) za uvježbavanje konjice. Povodom "džumanskih selamluka", ispred kasarne je postrojena konjica otpremala sultana na džumanski namaz. U toku balkanskih ratova bila je napuštena i ustupljena kao boravište odsvukud prispjelih muhadžira. Poslije I svjetskog rata, oko 1920. godine kasarna je ukinuta i na njenom mjestu privremeno uspostavljena vojna bolnica. (Vidi: R. Ekrem Koçu, Davutpasa Sarayi, Hayat Tarih Mecmuasi, Mayis 1970., 30-34.)

13. Ako su Gračani, hercegovački muhadžiri, onda se iz ove informacije može zaključiti da su među bošnjačkim muhadžirima u Preševu (Bošnjačka mahala) imali brojne rodbinske i prijateljske odnose.

Bošnjačka narodna pjesma SEVDALINKA

LJUBAV ILI ŽUČ

Među lirskim oblicima bošnjačke usmene književnosti posebno se izdvaja ljubavna pjesma sevdalinka (prema turcizmu sevdah - ljubav, ljubavna čežnja, zanos), nastala u većim i manjim gradskim sredinama oblikovanim pod istočnjačkim utjecajem, nakon propasti Bosanskog kraljevstva i pada srednjovjekovne Bosne pod osmansku vlast.

U Bosni i Hercegovini, njenim planinama i vrletnim gorama narod je stvarao narodne napjeve koji su predmetom posebnih istraživanja postali u drugoj polovini 19. stoljeća, a tek primjenom fonografa pribiranje građe je dobilo naučni karakter.

Prva snimanja narodnih napjeva počinju 1937, a dijelimo ih na seosko i varoško pjevanje. Varoško pjevanje je mnogo istraživao čehoslovački folklorista Ludvig Kuba. Prvi puta je došao u BiH 1893, boravio 4 mjeseca a sakupio 1113 napjeva. Prije njega se takvim radom bavio Franjo Kuhač iz Osijeka. Kuba je bio oduševljen bogatom skalom napjeva, od najprimitivnijeg tzv. ojkanja do istančane nježne i raspjevane pjesme ljubavne pjesme što se kao biser prosipa iz grla muslimanske djevojke.

Za tako kratko vrijeme od 4 mjeseca uspio je Kuba da kao niko prije istraži i zabilježi varoško pjevanje muslimanskog stanovništva - tip ljubavne pjesme poznatije pod nazivom sevdalinka, pjesme koja se pjevala iza avlijskih kapija i pendžera, pjesme koja odiše starinom i tradicijom sa prekidanjem usred riječi i unošenjem suglasnika “h”. To je pjesma koja se izvodi na poseban način “poravno”, “ravno”, žene ih pjevaju solistički, a muškarci često uz tamburu, šargiju ili samicu, a jedna melodija se može pjevati na mnogo tekstova. Takav način pjevanja je bio najomiljeniji.

Naziv pjesma u ravan ne znači da je melodija ravna, ona je gipka i puna ukrasa, dobro razumljiva svakom. Akšamluk, teferiči, sijela ne idu bez pjevanja, a kad je društvo u najboljem raspoloženju zapjeva se poravna koja slušaoca dovodi do maksimalne razdraganosti. Među narodom se i kaže za čovjeka dobre ćudi “ravno mu sve do mora”.

Sevdalinke su u brojnim primjerima zapamtile određene ličnosti najčešće djevojke i mladiće čuvene zbog svoje ljepote i gizdavosti. U njima se može naći sve ono što karakteriše takozvanu narodnu dušu: jezik, pozicije i status članova familije, lokalna obilježja, kulturu ishrane, odijevanja, drugim riječima šta su ljudi naše prošlosti osjećali, kako su iskazivali te osjećaje, o čemu su maštali i kako su gledali na svijet oko sebe.

“Muslimanska lirska pjesma sevdalinka - krunski je dragulj cijele naše narodne književnosti. Sevdalinka je pjesma urbane sredine, nastala u ekonomski i materijalno stabilnijem milјeu (trgovačko-zanatlijskom), koji je dominatno bio islamsko-orijentalni. Zahvaljujući tome, u sevdalinku, osobito u njezinu melodijsku strukturu, prodrli su prepoznatljivi elementi Orijenta. Lirska struktura, tip osjećajnosti, zakoni versifikacije, simbolika, imaginacija, arhetipovi sevdalinke - svi ti elementi, pak, imaju svoj izvor u onom kulturno-tradicijskom supstratu koji leži u podlozi pučkoga naslijedstva svih triju bosanskohercegovačkih etno-kulturnih zajednica. Na svoj način to potvrđuje posvudašnja recepcija sevdalinke kao svoje.” (IVAN LOVRENOVIĆ, Labirint i pamćenje: Kulturno-historijski esej o Bosni, Sarajevo, 1989).

Nastanak sevdalinke

Sevdalinka je jedan od najreprezentativnijih žanrova bosanskohercegovačke i bošnjačke usmene književnosti uopšte. Kao muzičko-poetski oblik javlja se na tlu Bosne i Hercegovine nakon dolaska Osmanlija i pod utjecajem kulturnih tekovina Islama (početak XVI stoljeća). Gradovi, uređeni po principima orijentalne urbanizacije, su bili jedini moguć socijalni milje za razvoj ovoga oblika.

Ako sevdalinku moramo sociološko-historijski odrediti, onda ona spada u visoko urbanu, patrijarhalnu sredinu Bosne i Hercegovine.

“Sevdalinka, jedan od najreprezentativnijih žanrova naše usmene književnosti i naše narodne umjetnosti općenito-mogla je nastati kada su istočnjački oblici življenja bili potpunije shvaćeni u onom dijelu stanovništva Bosne koje je primilo islam, kada su se oblikovale specifične gradske sredine sa svim potrebnim institucijama, kada su se potpuno izgradile gradske četvrti-mahale, u kojima su kuće, prema mogućnostima domaćina, imale posebne

prostore: ograđenu avliju sa kapidžikom, bašču sa čardakom, ašik-pendžer i drugo, dakle kada se život počeo odvijati u onom ambijentu koji čini dobro poznata zbivanja u sevdalinci. To se moglo zbiti pedesetak godina nakon pada Bosne pod osmansku vlast, tj. početkom XVI stoljeća, a kako se u načinu života nije ništa mijenjalo sve do okupacije Bosne i Hercegovine 1878., može se smatrati da zlatno doba života sevdalinke traje do ovoga datuma. Sevdalinka se tada još uvijek ne gasi, ali se narušava cjelovitost životne podloge iz koje se ova pjesma rađala, jer prodorom zapadnjačke kulture življenja počinju iščezavati neki od oblika života iz kojih je ona nicala, pa se gube okolnosti u kojima se mogla nesmetano, dalje razvijati...” (MUNIB MAGLAJLIĆ, “OD ZBILJE DO PJESME”, 1983; “MUSLIMANSKA USMENA BALADA”, 1985).

U dugom višestoljetnom životu, u različitim slojevima gradskog stanovništva, stvarana je i pjevana sevdalinka na djevojačkim i momačkim sastancima, u kolu, na sijelima, svadbama i drugim porodičnim skupovima, u avliji, u bašči, u kuli, na čardaku, u kućnim odajama, na teferiču, na putu, na akšamlucima, u hanu, idući kroz mahalu, jašući na konju, na meraji, u lovu, na gradskim tvrđavama, u zatočeništvu, na vojnim pohodima, pod tuđim nebom.

“...Stroga izdvojenost žene, koju je zahtijevao islamski moral, odrazila se u muslimanskoj gradskoj sredini i na kulturu stanovanja, koja se dijelom prenijela na cjelokupno gradsko stanovništvo: imućnije kuće imale su odvojene muške i ženske odaje ili čak zasebne zgrade, selamluke i haremluke te muške i ženske avlije, ograđene visokim zidovima ili tarabama s ciljem da se ženska lica zaštite od pogleda izvana, ali također i da se sakriju, u posve uskom sloju stanovništva, u djevojačkoj dobi, i od vlastitih rođaka, odraslijih muškaraca. Umjerenija izdvojenost djevojaka, provođena u većem dijelu gradskog stanovništva, vodila je posebnom obliku ljubavnog susretanja, ašikovanja, postupnog ljubavnog upoznavanja, sa pouzdano utvrđenim pravilima ljubavnog očitovanja prema kojima su se prilično određeno znali mjesto, vrijeme i okolnosti pod kojima su se slobodno smjeli sastajati mladići i djevojke: najčešce petkom, poslije podne, ali i drugim danima i u drugo doba dana, na kapiji ili ašik-pendžeru, gustim drvenim rešetkama, mušepcima, prekrivenom prozoru isturenom na sokak. U dane određene za ašikovanje momci su u grupicama šetali sokakom, a djevojke su se nalazile na ašik-pendžeru ili su virile kroz otškrinuta avlinska vrata. Jedan od oblika sporazumijevanja u ovom načinu ljubavnog upoznavanja bila je pjesma, sevdalinka, kojom se sa unutrašnje strane mušebaka, odnosno baštenskog ili avlijskog zida i taraba (ženski glas) odgovaralo na izazov pjesmom sa druge strane (muški glas). “ (Munib Maglajlić: 101 sevdalinka. Mostar, 1978.)

U prvom redu, sevdalinka je nastala pod utjecajem MEKAMA, kojeg su na tlo Bosne i Hercegovine donijeli Turci. Mekam je u Bosni i Hercegovini doživio određene transformacije, suženiji je od turskog, naročito od arapskog. Danas postoji autentičan BOSANSKI MEKAM na kojem se bazira kako sevdalinka, kao svjetovna forma, tako i islamska sakralna muzika, uključujući i ezan.

U melodiji sevdalinke prepoznaju se utjecaj španskog romansijera kojeg su u Bosnu donijeli Šefardi, te elementi melodike i poetike slavenskih naroda, pogotovo sa područja Panonije.

O nastanku sevdalinke ima više teorija. Tako npr. njemački slavist Gesseman tvrdi da je ona proizišla iz višeg sloja BH feudalstva. Drugi tvrde da je to pjesma sirotinje, naroda, “raje”, koja je kroz radost i veselje, kroz muku i patnju, davala oduška svojim osjećanjima. Treći opet kažu da je sevdalinka prvenstveno ženska pjesma, da su je spjevale patrijahalno vaspitane djevojke sjedeći iza mušebaka, vezući na đerđefu na kome je svaka iglica pojačavala čežnju za dragim koji je putovao carskim drumovima, trgovao ili ratovao dok su one čekale, sanjale, maštale i svoju čeznju pretvarale u pjesmu.

U svakoj ovoj teoriji ima nešto istine jer je nemoguće da svo stvaranje u narodnoj tradiciji potiče od jednog društvenog sloja pa bio on viši ili niži. Ovakva pjesma mogla je da nastane kako na begovskim čardacima tako i u sirotinjskim kućama jer su svi živjeli u istom krugu među istim prirodnim kulisama.

Osnovna obilježja sevdalinke

Sevdalinku je teško svrstati u formalne okvire, ona nije određen tip pjesme kao što je to, npr. pjesma uz svatovsko kolo, obredne, sobetske pjesme, uspavanke, itd. Sevdalinka može da bude svaka pjesma ljubavnog sadržaja: sve zavisi od toga kako se ona izvodi, ali i pored toga sevdalinka ima svoje muzičke karakteristike po kojima je ona nedvojbeno baš sevdalinka i ništa drugo. Prije svega prekomjerna sekunda je onaj čudesni interval koji pjesmi daje specifičnu težinu sevdaha, slikovitost dalekih horizonata i nepoznatih predjela, nemir neostvarenih snova, bol čežnje, i mnogo toga što nije lahko iskazati.

Posebnu odliku sevdalinke čine lokalna obilježja: u brojnim primjerima ova je pjesma zapamtila sasvim određene pojedince, djevojke i mladiće koji su ljepotom, držanjem ili učešćem u zgodama oko ašikovanja privlačili pažnju usmenih lokalnih pjesnika. Ušavši jednom u pjesmu, ove su ličnosti započinjale svoj “novi život”, u zamršenom toku koji je najčešće teško prati-

ti: junaci opjevanih zbivanja potiskivani su novim zgodama, koje su imale svoje vedre ili tužne sudionike. Sevdalinka je na upečatljiv način izrazila osjećanje ljubavne radosti, snovite čežnje ili treperavog iščekivanja susreta sa voljenim bićem, ali i ponor beznađa i ljubavnog očajanja te osjećanje bezizlaza, uslijed neostvarene ili neuzvraćene ljubavi, vjerolomstva i iznevjerenog očekivanja.

"Sevdalinka (ljubavna pjesma, pjesma o ljubavi) u kulturi bosanskih Muslimana ima posebnu ulogu. To je narodna pjesma u kojoj je u jezgrovitom muzičko-književno-jezičkom obliku iskazano jedno autentično narodno biće, prepoznatljive ambijentalnosti, naglašene senzualnosti i životne i općeljudske tragičnosti. Sevdalinka je odražavala posebnost i izvornost čaršijskog bosanskog ambijenta, njegovih dućana i bazerdžana, mahala i bašča, izvora i rijeka, momaka i djevojaka, njihove ljepote, mladosti i sevdaha. Kroz nju je na jedan neponovljiv, umjetnički uvjerljiv način opjevana ljepota življenja i mladosti, kao i ljubavna i životna bol, ali je tu, kao rijetko gdje, postignuta i ljepota i autentičnost riječi i izraza. Tu prepoznajemo umjetnički transformiran govor bosanskih šehera i kasaba u vrijeme turske vladavine, puls i ritam toga govora. Kroz taj govor narodni nepoznati pjevači udahnuli su mirise i ispili sokove iskonske ljepote osjećanja, postižući zadivljujući sklad između izvornosti osjećanja i jezičkog izraza kojima se ona iskazuju. Istraživanja sevdalinke sa književnohistorijskog aspekta pokazuju da ta pjesma nastaje, živi, i mijenja se i bogati u bosanskim mahalama i čaršijama, da je ona izraz tog načina življenja, poimanja života i ljubavi. Njena žarišta su centri orijentalne materijalne i duhovne kulture u Bosni, prije svega Sarajevo, a onda i druge veće, pa i manje kasabe širom bosanskoga pašaluka." (DŽEVAD JAHIĆ, Jezički izvori sevdalinke, u: JEZIK BOSANSKIH MUSLIMANA, Sarajevo, 1991).

Sevdah (ljubav) i sevdalinka

"Sevdalinka nije prosto pjesma o ljubavi, ona je pjesma o SEVDAHU. U tome je sadržana njena specifičnost i suština. Ona je pjesma slavensko-orijentalnog emocionalnog oplođenja i spoja: orijentalnog - po intenzitetu strasti, po sili i po potencijalu senzualnosti u njoj, slavenskog-

po snatrivoj, neutješnoj, bolnoj osjećajnosti, po širini njene duševnosti. Sevdalinka je, u stvari, lirski monolog žene, koja na emocionalno-subjektivnom planu prati podtekstualno zbivanje u njegovu apstrahiranom toku i nakon njega, monolog njena vlastitog osjećanja kao rezonanca i kao komentar ljubavi i života." (MUHSIN RIZVIĆ, PANORAMA BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI, 1994). Sevdalinka je ime dobila po turskoj riječi sevda što znači LJUBAV. Turci su riječ sevda preuzeli od Arapa, a na našim prostorima je SEVDA dobila H i nastao je sevdah. "Riječ SEVDAH u turskom jeziku označava ljubavnu čežnju i ljubavni zanos, a ishodište joj se nalazi u arapskom izrazu sawda, koji obuhvata i imenuje pojam crna žuč. Stari arapski odnosno grčki liječnici smatrali su, naime, da crna žuč, kao jedna od četiri osnovne supstance koje se nalaze u ljudskom organizmu, utiče na emocionalni život i da izaziva melanholično i razdražljivo raspoloženje. Otuda iz grčkog jezika izraz melanholija sa prenesenim smislom direktne projekcije osnovnog značenja: melan holos - crna žuč. Pošto je sama ljubav uzročnik istog takvog raspoloženja, u turskom jeziku su ovi pojmovi dovedeni u blisku vezu semantičkog identiteta, čime je ostvaren pojmovni rezultat dvostruke projekcije osnovnog značenja." (MUHSIN RIZVIĆ, Iznad i ispod teksta, Sarajevo, 1969, navedeno prema: ALIJA ISAKOVIĆ, BISERJE: Antologija muslimanske književnosti, 2. izd., Opatija, 1990). "Koliko ima samo duševne mehkote i ljepote u toj sevdalinci! Ne gledajte samo njenu spoljašnjost. Ima tu prikrivene nježnosti i obzira, ima tu još rumenog stida u obrazima. Ima tu još poštivanja i prefinjene skromnosti, ima tu još i ponosa, koji kao vatra plane. Ima tu još i širokog srca za dobro i oduševljenja za ljepotu prirode. Naposljetku, ima tu jedan krhko-obazriv i bratski nježan ton u međusobnom ophođenju kakav se rijetko susreće na drugoj strani. Otuda je sevdalinka u našem životu kao biser u školjci koji zadugo neće izgubiti svoj sjaj." (HAMZA HUMO, 1937).

Mirza AH Sjeničanin

IZ RADA BOŠNJAČKOG NACIONALNOG VIJEĆA 2003-2006.

IZ RADA BOŠNJAČKOG NACIONALNOG VIJEĆA

Očuvanje nacionalnog identiteta i ostvarivanje prava Bošnjaka

Bošnjačko nacionalno vijeće u Srbiji i Crnoj Gori izabrano je na Elektorskoj skupštini, održanoj 6. septembra 2003. godine u Hotelu "Vrbak" u Novom Pazaru.

Od 217 pozvanih, Skupštini su prisustvovala 203 elektora, koji su tajnim glasanjem izabrali listu od 35 vijećnika. Nosilac liste bio je Dr. Sulejman Ugljanin.

Konstitutivna sjednica Vijeća održana je 13. 09. 2003. godine u zgradi Visokog školstva u Novom Pazaru. Za predsjednika Vijeća izabran je Dr. Sulejman Ugljanin, a za predsjednika Izvršnog odbora Vijeća Esad Džudžević.

Statutom Bošnjačkog nacionalnog vijeća, koji je usvojen na konstitutivnoj sjednici održanoj 13. septembra 2003. godine, Bošnjačko nacionalno vijeće u Srbiji i Crnoj Gori određeno je kao najviše zastupničko tijelo bošnjačke nacionalne zajednice, koja živi na teritoriji Srbije i Crne Gore u područjima službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, kulture i informisanja na bosanskom jeziku. (Na sjednici Vijeća od 19. februara 2005. godine, usvojene su izmjene i dopune Statuta Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

Kao potpredsjednici Vijeća izabrani su: Dr. Amer Halilović, Dr. Izudin Hadžagić, Bajram Omeragić i Vasvija Gusinac.

Radno predsjedništvo na Elektorskoj skupštini

Bošnjačko nacionalno vijeće, kao državni organ nacionalne samouprave Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori, u proteklom periodu izborilo se za priznavanje nacionalnog imena i maternjeg jezika Bošnjaka.

Na Elektorskoj skupštini učestvovalo je 203 elektora. Na slici u prvom redu Predsjednik BNV Dr. Sulejman Ugljanin i podpredsjednica Vasvija Gusinac

Objavljivanjem školskih programa za I, II i III razred u službenom prosvetnom glasniku br. 1 od 18. 02. 2005. godine, bosanski jezik je zvanično uveden u obrazovni sistem države. Zastupljen je u formi izbornog predmeta *Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture* i izučavaju ga djeca bošnjačke nacionalnosti u prva tri razreda osnovnih škola.

Službena upotreba bosanskog jezika verifikovana je u državnom parlamentu Srbije i Crne Gore 21. 12. 2005. godine, a nacionalni simboli i blagdani Bošnjaka u SCG verifikovani su od strane države 23. 12. 2005. godine.

Paralelno sa tim aktivnostima Vijeće je radilo na osnivanju nacionalnih institucija i udruženja Bošnjaka, i kao rezultat tih napora osnovani su Centar za bošnjačke studije i Festival sandžačke sevdalinke. Pokrenut je časopis "Bošnjačka riječ" i Internet prezentacija Vijeća na adresi www.bnv.org.yu gdje se mogu pronaći korisne informacije o radu Vijeća i aktivnostima bošnjačkih nacionalnih institucija.

17. март 2006.

624

На основу члана 26. Закона о заштити права и слобода националних мањина („Службени лист СРЈ", бр. 11/02 и 57/02) и члана 2. тачка 1. Уредбе о образовању Савета Републике Србије за националне мањине („Службени гласник РС", бр. 104/04 и 117/05),

Савет Републике Србије за националне мањине доноси

ОДЛУКУ

о потврђивању националних симбола и празника бошњачке националне мањине у Републици Србији

1. Потврђује се предлог Националног савета бошњачке националне мањине у Србији и Цр-

17. март 2006.

ној Гори и за национални симбол бошњачке националне мањине одређује се грб облика европског штита који је подељен белом лентом која иде дијагонално из горњег левог угла ка десној страни и у коме су на левој дијагоналној половини на плавој подлози три љиљана златно жуте боје, једнаке величине равномерно распоређени испод доњег руба ленте и на десној дијагоналној половини су три бела полумесеца отворена према десној страни на зеленој подлози, распоређени у облику једнакостраничног троугла.

2. Потврђује се предлог Националног савета бошњачке националне мањине у Србији и Црној Гори и за национални симбол бошњачке националне мањине одређује се застава беле боје у чијем је центру грб бошњачке националне мањине описан у тачки 1. ове одлуке.

3. Потврђује се предлог Националног савета бошњачке националне мањине у Србији и Црној Гори и за празнике бошњачке националне мањине одређују се: 11. мај, Дан бошњачке националне заставе; први дан Рамазанског бајрама; први дан Курбанског бајрама; 20. новембар, Дан ЗАВНОС-а.

4. Симболи бошњачке националне мањине могу се, уз државне симболе Републике Србије и Србије и Црне Горе, службено истицати на зградама и у просторијама локалних органа и организација са јавним овлашћењима током државних празника и празника бошњачке националне мањине, у складу са законом.

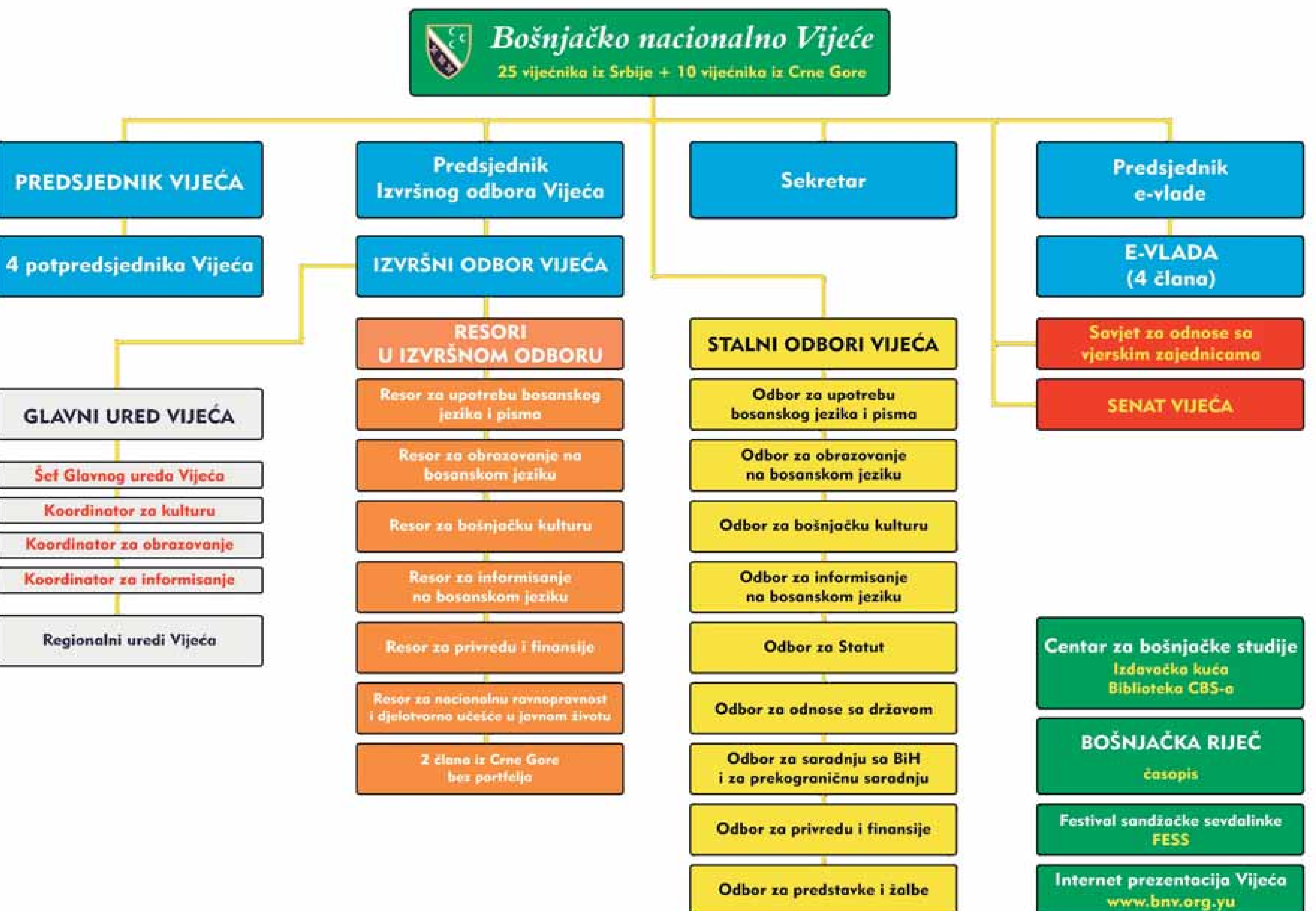
5. Ова одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије".

Број 017-00-2/2006-01
У Београду, 23. децембра 2005. године

Савет Републике Србије за националне мањине

Председник,
Војислав Коштуница, с.р.

ORGANIZACIONA ŠEMA BOŠNJAČKOG NACIONALNOG VIJEĆA

RESORI I ODBORI VIJEĆA

Odlukom Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori od 25. oktobra 2003. godine imenovani su šefovi resora u Izvršnom odboru Vijeća. Na osnovu te odluke, a u skladu sa Statutom, Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori ima 8 članova i to za: resore za službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma, obrazovanje na bosanskom jeziku, kulturu, informisanje, privredu i finansije, nacionalnu ravnopravnost i djelotvorno učešće u javnom životu i dva člana Izvršnog odbora bez portfelja.

Na istoj sjednici Vijeća izabrani su i predsjednici i članovi stalnih odbora Vijeća, i to: odbora za Statut, za odnose sa državom Srbijom i Crnom Gorom, saradnju sa Bosnom i Hercegovinom i za prekograničnu saradnju, za informisanje, za obrazovanje, za upotrebu bosanskog jezika i pisma, za kulturu, za finansije i odbora za predstavke i žalbe.

Vijeće je, takođe izabralo i Elektronsku (E) vladu, kao i Savjet za odnose sa vjerskim zajednicama i konstatovalo sastav Savjeta visokih zvaničnika - Senat Vijeća.

Konstitutivne sjednice svih stalnih odbora Vijeća održane su 7. 12. 2003. godine, a Izvršni odbor je, na osnovu odluka Vijeća i preporuka odbora utvrdio i program rada za period od 2003. do 2007. godine.

Programom rada utvrđeni su osnovne smjernice, prioriteti i značajne aktivnosti i planovi rada Vijeća, njegovih organa i radnih tijela u oblastima koje su u nadležnosti Bošnjačkog nacionalnog vijeća kao najvišeg zastupničkog tijelo bošnjačke nacionalne zajednice, koja živi na teritoriji Srbije i Crne Gore u područjima službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, kulture i informisanja na bosanskom jeziku.

Izabrani rukovodioci Bošnjačkog nacionalnog vijeća polažu svečanu zakletvu - Konstitutivna sjednica BNV, Zgrada visokog školstva, Novi Pazar 13. 09. 2003.

IZVRŠNI ODBOR VIJEĆA

1. Resor za službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma - Šef Resora Zakira Smailović, dipl. pravnik
2. Resor za obrazovanje na bosanskom jeziku - Šef Resora Zekirija Dugopoljac, profesor
3. Resor za kulturu - Šef Resora Džengis Redžepagić, akademski slikar
4. Resor za informisanje - Šef Resora Muhedin Fijuljanin, dipl. politikolog
5. Resor za privredu i finansije - Šef Resora Bahrija Kačar, dipl. ecc.
6. Resor za nacionalnu ravnopravnost i djelotvorno učešće u javnom životu - Šef Resora Bajram Omeragić, dipl. politikolog
7. Član izvršnog odbora Vijeća bez portfelja - Avdo Gorčević, dipl. ing. elektrotehnike
8. Član izvršnog odbora Vijeća bez portfelja - Osman Nurković, dipl. ecc.

STALNI ODBORI VIJEĆA

Odbor za Statut: Predsjednik Redžep Kurbardović, dipl. pravnik

Odbor za odnose sa državom Srbijom i Crnom Gorom: Predsjednik Šemsudin Kučević, dipl. politikolog

Odbor za saradnju sa Bosnom i Hercegovinom i za prekograničnu saradnju: Predsjednik Nermin Bejtović, ekonimista

Odbor za informisanje: Predsjednik Zaim Hadžisalihović, novinar

Odbor za obrazovanje: Predsjednik Muratka Fetahović, profesor

Odbor za upotrebu bosanskog jezika i pisma: Predsjednik Mevljuda Melajac, književnik

Odbor za kulturu: Predsjednik Faruk Dizdarević, književnik

Odbor za finansije: Predsjednik Aziz Hadžifejzović, dipl. ecc

Odbor za predstavke i žalbe: Predsjednik Zakira Smailović, dipl. pravnik

UTVRĐIVANJE NACIONALNIH BLAGDANA BOŠNJAKA

Na trećoj redovnoj sjednici održanoj 11. 05. 2004. godine u Novom Pazaru, Bošnjačko nacionalno vijeće je donijelo Odluku o nacionalnim praznicima Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori.

Za nacionalne praznike Bošnjaka utvrđeni su:

- 11. maj, dan kada je osnovano Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka (1991. godine u Novom Pazaru). Praznik se zove Dan Bošnjačke nacionalne zastave.
- Ramazanski bajram (3 dana),
- Kurbanski bajram (3 dana),
- 20. novembar, dan kada je osnovano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog osobođenja Sandžaka 1943. godine u Pljevljima (praznik je poznat pod imenom Dan Sandžaka).

Sa svečanosti obilježavanja Dana bošnjačke nacionalne zastave, Glavni ured Vijeća, Novi Pazar 11. 05. 2005.

(11. juli - Dana sjećanja je utvrđen kao nacionalni blagdan Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori na vanrednoj sjednici BNV održanoj 10. 07. 2005. godine.)

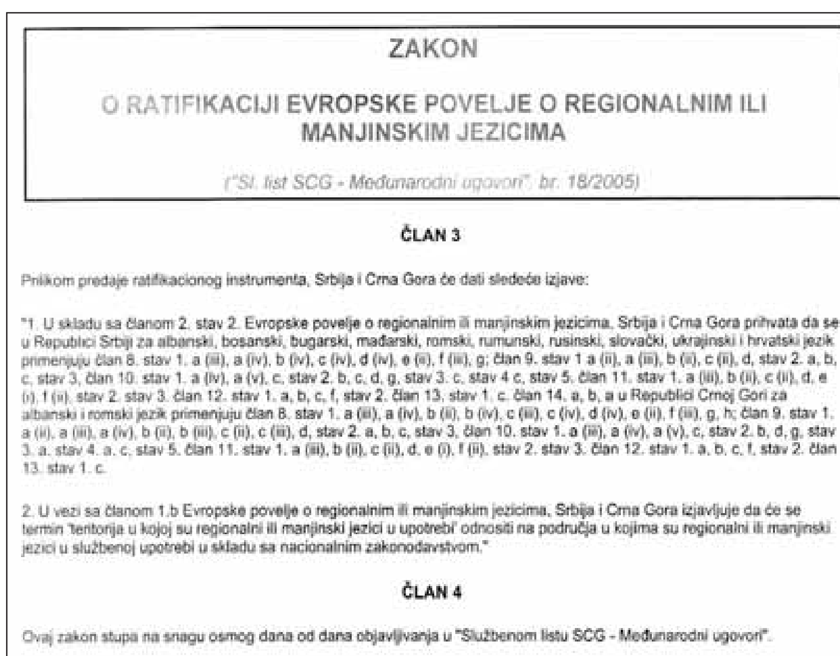
OBRAZOVANJE I SLUŽBENA UPOTREBA BOSANSKOG JEZIKA I PISMA

U oblasti upotrebe bosanskog jezika i pisma u Programu je kao prioritet navedeno obezbjeđenje uvođenja u službenu upotrebu maternjeg (bosanskog) jezika u svim opštinama u kojim je to prema Zakonu obavezno, odnosno u svim opštinama u kojima Bošnjaci čine 15 posto u ukupnom stanovništvu.

Shodno tome, bosanski jezik uveden je u zvaničnu službenu upotrebu u opštinama Novi Pazar, Sjenica, Tutin i Prijepolje.

Službena upotreba bosanskog jezika i pisma verifikovana je ratifikacijom Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima u Saveznom parlamentu Državne zajednice Srbija i Crna Gora, na sjednici održanoj 21. 12. 2005. godine.

U oblasti obrazovanja, jedan od najznačajnijih rezultata je otvaranje državnog univerziteta (Zgrade visokog školstva u Novom), kao i uvođenje u javnu upotrebu bosanskog jezika, što podrazumijeva uvođenje bosanskog jezika i pisma u nastavu predškolskih i školskih ustanova i dr.

ZAKON

O RATIFIKACIJI EVROPSKE POVELJE O REGIONALNIM ILI MANJINSKIM JEZICIMA

("Sl. list SCG - Međunarodni ugovori", br. 18/2005)

ČLAN 3

Prilikom predaje ratifikacionog instrumenta, Srbija i Crna Gora će dati sledeće izjave:

"1. U skladu sa članom 2. stav 2. Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Srbija i Crna Gora prihvata da se u Republici Srbiji za albanski, bosanski, bugarski, mađarski, romski, rumunski, rusinski, slovački, ukrajinski i hrvatski jezik primenjuju član 8. stav 1. a (iii), a (iv), b (iv), c (iv), d (iv), e (ii), f (iii), g; član 9. stav 1 a (ii), a (iii), b (ii), c (ii), d, stav 2. a, b, c, stav 3, član 10. stav 1. a (iv), a (v), c, stav 2. b, c, d, g, stav 3. c, stav 4 c, stav 5. član 11. stav 1. a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i), f (ii), stav 2. stav 3. član 12. stav 1. a, b, c, f, stav 2. član 13. stav 1. c. član 14. a, b, a u Republici Crnoj Gori za albanski i romski jezik primenjuju član 8. stav 1. a (iii), a (iv), b (ii), b (iv), c (iii), c (iv), d (iv), e (ii), f (iii), g, h; član 9. stav 1. a (ii), a (iii), a (iv), b (ii), b (iii), c (ii), c (iii), d, stav 2. a, b, c, stav 3, član 10. stav 1. a (iii), a (iv), a (v), c, stav 2. b, d, g, stav 3. a. stav 4. a. c, stav 5. član 11. stav 1. a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i), f (ii), stav 2. stav 3. član 12. stav 1. a, b, c, f, stav 2. član 13. stav 1. c.

2. U vezi sa članom 1.b Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Srbija i Crna Gora izjavljuje da će se termin 'teritorija u kojoj su regionalni ili manjinski jezici u upotrebi' odnositi na područja u kojima su regionalni ili manjinski jezici u službenoj upotrebi u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom."

ČLAN 4

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu SCG - Međunarodni ugovori".

Izvod iz Službenog lista br. 18/2005.

BOSANSKI JEZIK I NARODNA TRADICIJA U ŠKOLAMA

Paralelno sa aktivnostima u cilju obezbjeđenja službene upotrebe bosanskog jezika i pisma u organizacijama, ustanovama i institucijama, odvijale su se i aktivnosti u oblasti obrazovanja koje su imale za cilj uvođenje Bosanskog jezika i narodne tradicije kao izbornog predmeta na svim nivoima obrazovanja.

U tom pogledu do sada Bosanski jezik je zastupljen u prva tri razreda osnovne škole što je ujedno i jedan od najznačajnijih rezultata rada Vijeća u dosadašnjem periodu obzirom da su po prvi put u svojoj historiji Bošnjaci u školama dobili pravo učenja svog maternjeg jezika i tradicije i kulture.

Prvi čas bosanskog jezika održan je 20. 10. 2004. godine u Osnovnoj školi "Dr. Ibrahim Bakić" u Ljeskovi (Tutin). Nakon toga, bosanski jezik uveden je u nastavu i u drugim osnovnim školama u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu.

Svakako, najznačajniji rezultat u formalnom smislu ostvaren je uvršćenjem bosanskog jezika na listu regionalnih i manjinskih jezika u Republici Srbiji.

U Osnovnoj školi "Dr. Ibrahim Bakić" u Ljeskovi (Tutin), 20. 10. 2004. godine, održan je prvi čas bosanskog jezika, nakon punih 97 godina od njegovog izbacivanja iz školskog programa. Nakon toga, bosanski jezik je uveden u druge škole u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici

OČUVANJE KULTURNOG NASLJEĐA

Pored niza organizovanih kulturnih manifestacija, koje su upriličene povodom svih značajnijih bošnjačkih nacionalnih blagdana, u dosadašnjem periodu u oblasti kulture započet je i projekat izrade baze podataka svih kulturnih institucija u zemlji i popis svih historijskih i spomenika kulture Bošnjaka na ovim prostorima.

Bošnjačko nacionalno vijeće je, osim toga, finansijski podržalo niz kulturnih i drugih manifestacija koje su se organizovale u Srbiji i Crnoj Gori i učestvovalo u sufinansiranju mnogih projekata u oblasti kulture. Kao jedne od značajnijih projekata treba izdvojiti i projekte rekonstrukcije i konzervacije Gazi Isa-begovog hamama i Novopazarske tvrđave sa posebnim osvrtom na Kulu Motrilju u Novom Pazaru.

U organizaciji Bošnjačkog nacionalnog vijeća, u junu mjesecu 2005. godine, Društvo za zaštitu kulture i historije Bošnjaka "Jildiz" iz Goražda i Centar za kulturu Goražde, gostovali su, sa predstavom "Hanka" (po tekstu Isaka Samokovlije, u režiji Sanele Mašovića) u Priboju, Novom Pazaru, Rožajama i Bijelom Polju.

U toku boravka u Novom Pazaru članovi ansambla "Jildiz" i Centra za kulturu Goražde pos-

Sa Svečane akademije povodom obilježavanja Dana bošnjačke nacionalne zastave

jetili su Glavni ured Vijeća i tom prilikom uručili zvaničan poziv BNV za učešće na Desetim Međunarodnim susretima prijateljstva koji su se održali od 1. do 10. avgusta 2005. godine u Goraždu. Na toj manifestaciji sandžačke Bošnjake predstavljali su Regionalno pozorište iz Novog Pazara sa predstavom "Oči Ahmedove" i magistar klavira Naka Nikšić, koja je na zajedničkom koncertu klasične muzike izvodila djela Franca Lista. Na manifestaciji su učestvovali predstavnici deset evropskih zemalja (Francuske, Njemačke, Poljske, Mađarske i drugih).

Preko Odbora za kulturu, Bošnjačko nacionalno vijeće je organizovalo niz prigodnih kulturno-zabavnih programa, a Glavni ured Vijeća bio je domaćin i mnogih drugih manifestacija (književnih večeri, promocija, izložbi i sl.)

FESTIVAL SANDŽAČKE SEVDALINKE (FESS)

Festival sandžačke sevdalinke (FESS) osnovan je odlukom Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, 23. 07. 2005. godine, kao centralna kultorno-zabavna manifestacija Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori čiji je cilj zaštita, promocija sevdalinke kao međunarodno priznate kulturne vrijednosti koju baštini bošnjački narod.

Na istoj sjednici Vijeća narodni poslanik Esad Džudžević imenovan je za predsjednika Upravnog odbora, a Zaim Hadžisalihović za direktora Festivala.

Prvi Festival, FESS 2005. održan je u Novom Pazaru 28. septembra 2005. godine.

Naglašavajući da se Festival sandžačke sevdalinke upisuje u zvanični kalendar manifestacija koje se bave zaštitom nematerijalne kulturne baštine, FESS 2005. je otvorio Miladin Lukić, pomoćnik ministra kulture i medija u Vladi Republike Srbije.

Datum održavanja Prvog Festivala sandžačke sevdalinke simbolično se vezuje za Drugi bošnjački sabor na kome su Bošnjaci povratili svoje historijsko ime i ime jezika kojim govore.

Na revijalnom koncertu, koji je prvoga dana FESS-a održan u Koncertnoj dvorani u Novom Pazaru, nastupili su doajeni sevdaha Zehra Deović, Beba Selimović i Muhamed Mujkanović, kao i Nedžad Imamović, Abit Hajrović, Šefćet Hamidović, Mirko Rondović, Avdo Lemeš na sazu i drugi.

Drugoga dana Festivala održan je okrugli sto na temu "Sevdalinka juče, danas, sutra", na kome su učestvovali Prof. Dr. Munib Maglajlić, Mr. Naka Nikšić, etnomuzikolog Mićo Miranović, novinar Vehid Gunić i drugi.

Festival sandžačke sevdalinke (FESS) je prva ovakva manifestacija na našim prostorima. Koncert je održan pod pokroviteljstvom Opštine Novi Pazar a generalni sponzor je bila Kompanija "Dallas". Glavne zvijezde Festivala bile su poznate interpretatorke sevdalinke Beba Selimović i Zehra Deović

CENTAR ZA BOŠNJAČKE STUDIJE (CBS)

Centar za bošnjačke studije nastao je 2004. godine transformacijom biblioteke "Vehbija Hodžić" osnovane 13. avgusta 1994. godine u Tutinu. Osnivač i direktor Centra je Esad Džudžević, a urednik izdanja književnik Hodo Katal.

Centar se bavi knjižarskom i bibliotečkom djelatnošću, naučno istraživačkim radom, sakupljanjem arhivske i dokumentarne građe, video i foto zapisa vezanih za kulturu i tradiciju Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori iz dalje i bliže prošlosti.

CBS se bavi edukacijom i stipendiranjem na osnovnm i postdiplomskim studijama studenata na fakultetima u oblasti tzv. grupe nacionalnih predmeta.

Centar se bavi izdavačkom djelatnošću i do sada ima pet uspostavljenih edicija:

1. Edicija "Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture" za osnovne i srednje škole (objavljeni udžbenici za I, II i III razred osnovne škole autora Alije Džogovića i Hoda Katala);

Bošnjačko nacionalno vijeće i Centar za bošnjačke studije bili su organizatori nekoliko seminara na temu bosanskog jezika. U organizaciji BNV i CBS-a organizovana je serija seminara za učitelje

2. Edicija "Lektira" (objavljena knjiga 1. Bošnjačka književnost - Lektira za osnovnu školu I-IV priređivača Hoda Katala);

3. Edicija "Kulturna baština Bošnjaka" (do sada objavljena knjiga 1. Pravopis bosanskoga jezika - priručnik za škole autora Senahida Halilovića);

4. Edicija "Posebna izdanja" (Bosanski jezik ili pravo na identitet priređivača Esada Džudževića).

5. Edicija "DVD izdanja" (DVD FESS 2005).

INFORMISANJE NA BOSANSKOM JEZIKU

Na planu informisanja kao četvrtog važnog segmenta rada Bošnjačkog nacionalnog vijeća u dosadašnjem periodu prioritet je dat aktivnostima usmjerenim na promociji bošnjačkih nacionalnih i drugih vrijednosti, razbijanju predrasuda i blokade prije svega zvaničnih državnih pisanih i elektronskih medija u Beogradu i Podgorici.

U cilju promocije i afirmacije nacionalnih vrijednosti Sandžačkih Bošnjaka osnovan je i Časopis za društveni život i kulturu Bošnjaka pod nazivom "Bošnjačka riječ", a Resor i Odbor za informisanje su započeli aktivnosti na planu oformljenja redakcije na bosanskom jeziku pri Javnom servisu RTS, odnosno pripremi specijalnih emisija koje bi bile emitovane na javnom servisu.

Vijeće ima svoju interenet prezentaciju www.bnv.org.yu na kojoj se mogu naći sve važnije informacije o radu Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, kao i pojedini značajni dokumetni. Ažuriranje web sajta Vijeća se vrši svakodnevno.

Ono što treba istaći kada govorimo o ovoj oblasti je da je Vlada Srbije donijela odluku o sufinansiranju Bošnjačke riječi i Internet prezentacije Vijeća.

Prema ocjeni Resora i Odbora za informisanje BNV, informisanje medija o aktivnostima i radu Vijeća, kao i sveukupnim dešavanjima u bošnjačkom nacionalnom korpusu, je jednostrano i neadekvatno. Zvanični mediji i dalje su, uglavnom, zatvoreni za događaje vezane za bošnjački narod, a zastupljenost Bošnjaka na zvaničnoj državnoj televiziji takođe je neadekvatna.

Da tragovi bivšeg režima još postoje u sferi informisanje svjedoče slučajevi pritvaranja novinara Albina Gegića i snimatelja Tufika Sadovića (Informativni centar Tutin), kao i prebijanje novinara Medina Halilovića (Regionalna RTV Novi Pazar).

Potpisivanje peticije za oslobađanje Gegića i Sadovića u Novom Pazaru

www.bnv.org.yu

http://www.bnv.org.yu/

Latest Headlines

Bošnjačko Nacionalno Vijeće

Bosanski
English
Turkce

Državna zajednica Srbija i Crna Gora

www.bnv.org.yu

Upoznajte nas
- Elektori
- Vijećnici
- Predsjednik
- Predsjednik IO
- Podpredsjednici
- Izvršni odbor
- Stalni odbor
- Radna tijela
- Glavni ured
- Regionalni uredi

Normativna akta
- Statut Vijeća
- Poslovnik Vijeća
- Poslovnik Izvršnog odbora Vijeća
- Poslovnici stalnih odbora Vijeća
- Poslovnici radnih tijela Vijeća

Nacionalna obilježja
- Nacionalni simboli
- Nacionalni blagdani
- Nacionalne nagrade

Bošnjačke nacionalne institucije i udruženja
- Matica Bošnjaka Sandžaka
- Centar za bošnjačke studije
- Društvo za nauku i kulturu Bošnjaka "Ikre"
- Hor "Đulistan"
- Bošnjačka zajednica kulture "Preporod"
- Udruženje Bošnjaka Sandžaka - Sarajevo
- Udruženje "Almanah"

Sandžačke regionalne institucije i udruženja
- Udruženje pisaca Sandžaka (UPS)
- Udruženje novinara Sandžaka (UNS)
- Sandžačko udruženje likovnih umjetnika (SULU)
- Regionalno pozorište
- Udruženje prosvjetnih radnika
- Udruženje studenata Sandžaka

Manifestacije
- Festival Sandžačke sevdalinke (FESS)
- Festival "Stari grad"
- Književni susreti "Muhamed Abdagić"
- Tutinski književni susreti
- Likovna kolonija "Sandžak, inspiracija umjetnika"
- Sandžačke igre

Ostalo
- Bošnjačke/Sandžačke političke partije i koalicije
- Vjerske zajednice, institucije i udruženja
- Kulturno umjetnička društva
- Nevladine organizacije
- Dijaspora
- Opštine u Sandžaku
- Mediji u Sandžaku
- Bosanski u školama
- Bosanski u službenoj upotrebi

Hošgeldum **Welcome** **Dobrodošli**

Nacionalna zastava Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori

Konkursi
- Za sufinansiranje projekata za izradu naučno-istraživačkih
- Za književnu nagradu "Ćamil Sijarić"

Javni pozivi
- Za prijedloge kandidata za nagradu „Medalja Rifat Burdžović
- Za prijedloge kandidata za nagradu „Dukat Isa-bega Ishakovi
- Za prijedloge kandidata za nagradu „Povelja Kulina Bana"

Press cliping

1 "VIJESTI" Bošnjački blok (BB) za jedinstveni Sandžak pristupio unionistima, Apr 03, 13:09
2 "POBJEDA" Juče u Podgorici sastali se predstavnici Bošnjačkog i Bloka za SCG, Apr 03, 13:04
3 "POBJEDA" Bošnjački blok za jedinstveni Sandžak i zajedničku državu SCG, Apr 03, 12:59
4 "DAN" Formiran blok za zajedničku državu, Apr 03, 12:55
5 "VIJESTI" U Rožajama formiran Bošnjački blok, Apr 03, 12:52
6 "DAN" Krcić: Bošnjaci će biti za zajednicu, Mar 27, 15:30
7 "POBJEDA" BNV o koordinaciji rada bošnjačkih institucija i organizacija, Mar 27, 11:45
8 "DAN" Crnogorska vlast planira da podijeli Sandžak i napravi dva suprostavljena naroda, Mar 25, 15:33
9 "B92.net" "Bošnjaci su za nezavisnost" sa komentarima posjetioca sajta www.b92.net, Mar 22, 15:03
10 "VEČERNJE NOVOSTI" Crna Gora nadvoje, Mar 22, 13:27

Vijesti

Izložba "Umjetnost rožajskog prostora" u galeriji BNV

U organizaciji BNV, Sandžačkog udruženja likovnih umjetnika i Kluba likovnih umjetnika "Kula" iz Rožaja u galeriji BNV 8. aprila postavljena je izložba "Umjetnost rožajskog prostora".

::opširnije::

U uži izbor 8 autora

Na konkurs BNV za književnu nagradu "Ćamil Sijarić" predloženo je 29 naslova od 25 autora. Razmatrajući prispjele prijedloge žiri u sastavu: Husein Bašić, Ismet Rebronja i Hodo Katal, u uži izbor uvrstili su autore sljedećih djela:

::opširnije::

Mini intervju sa Muhedinom Fijuljaninom, glavnim i odgovornim urednikom lista

Bošnjačka riječ Za nekoliko dana iz štampe će izaći prvi broj časopisa za društveni život i kulturu Bošnjaka „Bošnjačka riječ". Glavni urednika tog časopisa Muhedin Fijuljanin, je za našu redakciju dao kratak intervju.

::opširnije::

Vijeće poziva na formiranje Bošnjačkog bloka u Crnoj Gori

Bošnjačko nacionalno Vijeće u Srbiji i Crnoj Gori je sumirajući razgovore i ocjene učesnika sa nekoliko skupova i okruglih stolova održanih u posljednje vrijeme na temu položaja i ostvarivanja nacionalnih prava Bošnjaka na prostoru bivše Jugoslavije, zaključilo je nedvosmisleno da je u Crnoj Gori stanje bošnjačkog naroda najteže, i kao takvo neprihvatljivo.

::opširnije::

Ministarstvo kulture sufinansira "www.bnv.org.yu"

www.bnv.org.yu Ministarstvo kulture i medija u Vladi Republike Srbije odlukom ministra Dragana Kojadinovića dodijelilo je na osnovu sprovedenog konkursa za sufinansiranje projekata u oblasti informisanja na jezicima nacionalnih manjina

Aktuelno
- Vijesti
- Arhiva vijesti
- Press cliping
- Foto galerija
- Naša izdanja
- Konkursi
- Javni pozivi

Naslovi

Apr 10, 17:41: Izložba "Umjetnost rožajskog prostora" u galeriji BNV

Apr 08, 17:37:

Traži

Traži

Anketa

Kakav je položaj Bošnjaka u Crnoj Gori?
- Ne interesuje me
- Odličan
- Dobar
- Loš

Glasaj

Arhiva

Korisno
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih i etničkih manjina u SiCG
- Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama
- Pravilnik o načinu rada skupština elektora za izbor saveta nacionalnih manjina
- Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Preporučujemo
- Lična karta sandžačkih Bošnjaka
- Međunarodni skup: POLOŽAJ NACIONALNIH MANJINA U SRBIJI
- Predavanje Esada Džudževića
- Organizaciona šema Bošnjačkog nacionalnog vijeća
- Odluka o potvrđivanju nacionalnih simbola i praznika bošnjaka objavljena u Službenom glasniku

NACIONALNA RAVNOPRAVNOST I DJELOTVORNO UČEŠĆE U JAVNOM ŽIVOTU

Jedna od najvažnijih aktivnosti Vijeća u proteklom periodu vođena je u pravcu obezbjeđenja nacionalne ravnopravnosti i djelotvorog učešća u javnom životu. Posebno važni rezultati u tom smislu postignuti su učešćem predstavnika Bošnjaka u značajnim organima i institucijama na saveznom i republičkom nivou. Pored predstavničkih organa - parlamenta i vlade, predstavnici Bošnjaka učestvuju u radu Republičkog savjeta za nacionalne manjine i drugih značajnih organa. U tom smislu treba istaći i činjenicu da su daleko značajniji i veći rezultati postignuti u okviru Republike Srbije, te da je u posljednjih nekoliko mjeseci veoma značajan napredak napravljen i na prostoru Crne Gore.

Takođe, kao važno treba istaći i započetu saradnju sa Forumom Bošnjaka Kosova, koju je delegacija Vijeća posjetila u februaru mjesecu 2006. godine. Tom prilikom predsjednik Izvršnog odbora Vijeća inicirao je regionalno povezivanje Bošnjaka i postizanje konsenzusa o minimumu zajedničkih nacionalnih interesa Bošnjaka nezavisno od toga u kom dijelu bivše Jugoslavije oni žive.

Delegacija BNV koju je predvodio predsjednik IO Vijeća i narodni poslanik Esad Džudžević, učestvovala je u radu konferecije Foruma Bošnjaka Kosova u Prištini 25. 02. 2006. god.
Tema ove konferencije bila je: "Obrazovanje kao pitanje identiteta Bošnjaka na prostorima bivše SRJ".
Delegacija BNV-a na ovom skupu zatražila je podršku za postizanje konsenzusa o minimumu zajedničkih bošnjačkih nacionalnih interesa, bez obzira na državno - pravni status političkih zajednica i teritorija u kojima žive Bošnjaci

OSTVARIVANJE PRAVA BOŠNJAKA U CRNOJ GORI

Sumirajući razgovore i ocjene učesnika sa nekoliko skupova i okruglih stolova održanih u posljednje vrijeme na temu položaja i ostvarivanja nacionalnih prava Bošnjaka na prostoru bivše Jugoslavije, Bošnjačko nacionalno Vijeće u Srbiji i Crnoj Gori je zaključilo nedvosmisleno da je u Crnoj Gori stanje bošnjačkog naroda najteže, i kao takvo neprihvatljivo.

Analizirajući takvo stanje, odbori Vijeća za upotrebu bosanskog jezika, obrazovanja, informisanja, odbori za kulturu i za nacionalnu ravnopravnost i djelotvorno učešće u javnom životu, na zajedničkom sastanku sa timom pravnih eksperata u Nacionalnom vijeću su zaključili da

Učesnici Okruglog stola "Položaj i ostvarivanje prava Bošnjaka u Crnoj Gori"

IZ RADA BOŠNJAČKOG NACIONALNOG VIJEĆA

Sa Okruglog stola u Bijelom Polju

je, u cilju prevazilaženja takvog stanja, neophodno formiranje bošnjačkog bloka koji bi okupio sve relevantne pojedince, institucije i političke partije, kojima je na srcu Sandžak i ostvarivanje nacionalnih prava Bošnjaka i koji imaju osjećaj historijske odgovornosti za ovaj trenutak.

Prevashodan zadatak tog bloka je očuvanje jedinstvenog Sandžaka i jedinstva bošnjačkog nacionalnog korpusa, kao i obezbjeđenje ravnopravnog statusa Bošnjaka u Crnoj Gori u skladu sa evropskim standardima i pozitivnim iskustvom u regionalizaciji zemalja članica Evropske unije.

Ostvarivanju prava Bošnjaka u Crnoj Gori bio je posvećen i okrugli sto "Položaj i ostvarivanje nacionalnih prava Bošnjaka u Crnoj Gori", koji je, u organizaciji Centra za Bošnjačke studije iz Rožaja i "Bošnjačke riječi" održan u Bijelom Polju, 4. marta 2006. godine. Na skupu su uzeli učešće predstavnici bošnjačkih nacionalnih institucija i udruženja iz Crne Gore, predstavnici političkih partija, nevladinog sektora, međunarodnih institucija i organizacija u Crnoj Gori i Bošnjaci narodni poslanici u parlamentima država članica Državne zajednice Srbija i Crna Gora.

Na skupu je ocijenjeno da su Bošnjaci u Crnoj Gori prošli kroz teška iskušenja u posljednjih petnaest godina istrajavajući u nastojanjima da na miran i demokratski način definišu i ostvare svoj političko-pravni status i nacionalna prava. Ističući da su Bošnjaci bili i ostali dio realnosti društvenog i državnog bića Crne Gore, jednako izvorni i autohtoni koliko i svi ostali narodi, sa skupa je upućena poruka kojom se podržava politički dijalog svih nacionalnih zajednica unutar Crne Gore kao demokratski i razuman proces uz maksimalnu saradnju i dobre usluge evropskih i drugih institucija i organizacija.

Od zvaničnih državnih organa je zatražena slobodna upotreba bošnjačkih nacionalnih simbola; službena upotreba bosanskog jezika; obrazovanje u skladu sa nacionalnim vrijednostima; informisanje na svom jeziku, državna zaštita svoje kulturne baštine i tradicije; kao i djelotvorno učešće u javnom životu, što podrazumijeva realnu i srazmjernu zastupljenost u institucijama sistema na lokalnom, regionalnom i republičkom nivou.

U rješavanju svog političko-pravnog statusa u Crnoj Gori Bošnjaci traže ustavne i zakonske garancije i mehanizme u skladu sa međunarodnim standardima, te Sandžak kao buduću modernu evropsku regiju kao uslov za nesmetanu komunukaciju i prekograničnu saradnju - zaključak je skupa. Učesnici skupa pozvali su relevantne i legitimne predstavnike bošnjačkog naroda da nastave dijalog o svom političko-pravnom statusu i ostvarivanju nacionalnih prava u Crnoj Gori, te na taj način postanu konstruktivan partner vlasti i opoziciji i omoguće integraciju Bošnjaka u sve društvene i državne strukture Crne Gore, bez obzira na njen budući državno-pravni status.

BNV darivalo djecu koja pohađaju nastavu na bosanskom jeziku

Povodom početka nove hidžretske 1427. godine predsjednik Odbora za obrazovanje u Bošnjačkom nacionalnom vijeću, Muratka Fetahović posjetila je osnovnu školu „Desanka Maksimović“ u Novom Pazaru i djeci koja pohađaju Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture uručila simbolične poklone, a školskoj biblioteci poklonila knjige školske lektire za ovaj predmet. Prema riječima Muratke Fetahović, za svu djecu koja pohađaju Bosanski jezik na teritoriji opština Novi Pazar, Tutin i Sjenica, obezbijeđeni su ovakvi pokloni.

MURATKA FETAHOVIĆ

ZAHTJEV CRNOJ GORI ZA INSTITUCIONALNU ZASTUPLJENOST BOŠNJAKA

Zbog institucionalne nezastupljenosti Bošnjaka u organima vlasti u Crnoj Gori, od zvaničnih crnogorskih državnih organa (Vlade) početkom 2006. godine zatraženo je da Vlada Republike Crne Gore omogući Bošnjacima da koriste svoja prava u skladu sa Ustavom, Zakonom i međunarodnim obavezama preuzetim na osnovu Ustavne povelje i drugih važećih domaćih i međunarodnih dokumenata. U okviru toga, od Vlade Crne Gore zatraženo je omogućavanje djelotvornog učešća Bošnjaka u javnom životu Crne Gore (prije svega otvaranjem medija za predstavnike Bošnjačkog nacionalog vijeća), verifikovanje nacionalnih simbola i nacionalnih blagdana Bošnjaka, uvršćenje bosanskog jezika na listu regionalnih i manjinskih jezika u Crnoj Gori i uključenje bosanskog kao maternjeg jezika u nastavne planove i programe škola, kao i emitovanje posebnih emisija o kulturi i tradiciji Bošnjaka na RTV Crne Gore i kontinuirano obavještavanje javnosti o aktivnostima predstavnika Bošnjaka u SCG.

Press konferencija BNV-a u Podgorici nakon susreta sa Đurovićem i Lajčakom

STANJE I KOORDINACIJA BOŠNJAČKIH INSTITUCIJA, ORGANIZACIJA I UDRUŽENJA

U organizaciji Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, dana 25. marta 2006. godine, u Novom Pazaru održan je razgovor na temu: Stanje i koordinacija bošnjačkih institucija, organizacija i udruženja.

Petar Lađević - sekretar Savjeta Republike Srbije za nacionalne manjine

Učesnici razgovora bili su istaknute bošnjačke kulturne i javne ličnosti, vijećnici i rukovodioci organa i radnih tijela Bošnjačkog nacionalnog vijeća, predstavnici bošnjačkih nacionalnih i sandžačkih regionalnih institucija i udruženja, rukovodioci bošnjačkih, sandžačkih i opštinskih manifestacija, predstavnici nevladinih organizacija, rukovodioci kulturno-umjetničkih društava i sekretar Savjeta Republike Srbije za nacionalne manjine. Razgovorima su prisustvovali i predstavnici ambasada Republike Hrvatske i Republike Slovačke.

Na sastanku je zaključeno da je neophodna bolja koordinacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća kao državnog organa manjinske samouprave i bošnjačkih nacio-

nalnih institucija, udruženja i organizacija i njihova međusobna saradnja u procesu uspostavljanja partnerskog odnosa sa opštinskim, regionalnim i državnim vlastima u Sandžaku odnosno Srbiji i Crnoj Gori.

U vezi sa ostvarivanjem nacionalnih prava Bošnjaka, učesnici skupa su pozitivno ocijenili ostvarivanje i dalje unapređenje nacionalnih prava Bošnjaka u Republici Srbiji, podržavajući nastavak razgovora između predstavnika Bošnjačkog nacionalnog vijeća i predstavnika crnogorske vlasti u cilju ostvarivanja manjinskih prava Bošnjaka u Crnoj Gori.

Učesnici skupa su se složili da je potrebna saradnja i međusobno povezivanje svih bošnjačkih institucija, udruženja i organizacija na prostoru bivše Jugoslavije, kao i osnivanje svebošnjačkog foruma u okviru kojeg bi relevantni i legitimni predstavnici svih dijelova bošnjačkog naroda na prostoru bivše Jugoslavije i bošnjačke dijaspore donosili odluke koje se tiču minimuma bošnjačkog nacionalnog interesa, a naročito u oblastima: nacionalnih simbola i znamenja, upotrebe i njegovanja bosanskog jezika, obrazovanja i informisanja na bosanskom jeziku, zaštite kulturne baštine i afirmcije kulturnih vrijednosti i djelotvornog učešća u javnom životu Bošnjaka u državama i entitetima u kojima žive.

Predstavnicima vlasti Republike Slovenije sa skupa je upućen apel za priznanje Bošnjacima statusa nacionalne manjine u ovoj državi, a od Bosne i Hercegovine je zatraženo da kao matica odgovori zahtjevima i nadanjima svih Bošnjaka na prostoru bivše Jugoslavije i dijaspore.

SARADNJA SA DRUGIM NACIONALNIM SAVJETIMA

Od svog konstituisanja do danas Bošnjačko nacionalno vijeće ostvarilo je dobre veze sa svim međunarodnim organizacijama i institucijama i njihovim predstavnicima, kao i veoma dobre odnose sa predstavnicima drugih nacionalnih zajednica u Srbiji i Crnoj Gori.

U saradnji sa drugim nacionalnim zajednicama u zemlji, Bošnjačko nacionalno vijeće je sprovelo niz aktivnosti usmerenih ka promociji prava nacionalnih zajednica i njihovoj zaštiti.

Na zajedničkom sastanku predsjednika nacionalnih vijeća Mađara, Bošnjaka, Roma, Hrvata, Slovaka, Rumuna, Bugara, Rusina, Grka, i gosta iz reda albanske nacionalne zajednice, održanom 21. juna 2004. godine u Novom Pazaru, potpisan je protokol o saradnji nacionalnih vijeća na osnovu institucionalizovana saradnja nacionalnih manjina u oblastima službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja i informisanja na jezicima nacionalnih manjina, zaštiti i afirmaciji kulturne baštine i tradicije i djelotvornog učešća u javnom životu.

Potpisivanje Protokola o saradnji nacionalnih savjeta

Na sastanku je usvojena preporuka da se pri učešću u izradi teksta novog ustava kao minimum manjinskih prava poštuju standardi inkorporirani u Ustavnoj povelji, Povelji o ljudskim i manjinskim pravima i Zakonu o zaštititi prava i sloboda nacionalnih manjina.

Na osnovu zaključaka sa ovog sastanka nešto kasnije je došlo je do osnivanja Fondacije za promociju prava nacionalnih manjina.

INTERNACIONALNA SARADNJA

Najviši predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća u proteklom periodu imali su kontakte sa svim značajnim međunarodnim organizacijama i institucijama. Predsjednik Vijeća, Dr. Sulejman Ugljanin i njegovi saradnici imali su, takođe, radne sastanke sa predstavnicima više diplomatskih misija u Srbiji i Crnoj Gori, kao i sa drugim predstavnicima iz inostranstva.

Na poziv Rektorata Gazi Univerziteta iz Ankare, predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća, Dr. Sulejman Ugljanin boravio je, u oktobru mjesecu 2005. godine, u višednevnoj posjeti Republici Turskoj. On je na Gazi Univerzitetu studentima Fakulteta za međunarodne odnose održao predavanje, a tokom posjete Turskoj sastao se sa Sulejmanom Demirelom, bivšim predsjednikom Republike Turske, državnim ministrom Mehmedom Ajdinom, Hakanom Fidanom, direktorom TIKA'e (Turska agencija za saradnju i razvoj), te sa najvišim vjerskim zvaničnicima i predstavnicima bošnjačkih udruženja u toj državi.

Predsjednik Ugljanin i gradonačelnik Kećioren Turgut Altinok potpisuju Protokol o saradnji

Posjeta Dr. Ugljanina Turskoj izazvala je izuzetnu pažnju turskih elektronskih i štampanih medija a njihovo interesovanje je bilo usredsređeno na položaj Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori.

REGIONALNA PRIVREDNA SARADNJA

U okviru realizacije svojih aktivnosti Bošnjačko nacionalno vijeće značajnu pažnju usmjerilo je i promociji privrednih potencijala opština u kojima žive Bošnjaci, te privrednom povezivanju sa susjednim opštinama i privrednim subjektima u zemlji i inostranstvu.

U okviru tih aktivnosti izdvajamo posjetu Goraždanskom kantonu i Bugarskom nacionalnom savjetu. U okviru posjete Goraždu vođeni su razgovori na temu ekonomskog povezivanja privrednika, kulturnih radnika i sportskih klubova ove dvije regije, kao i u vezi organizacije 43. Sandžačkih igara koje će ovog ljeta biti održane u Goraždu.

Posjeta Bugarskom nacionalnom vijeću i Opštini Dimitrovgrad

Prilikom posjete Bugarskom nacionalnom savjetu (28. marta ove godine), sa predstavnicima Nacionalnog vijeća Bugara i predsjednikom opštine Dimitrovgrad vođeni su razgovori u cilju proširenja saradnje ova dva naroda u oblasti kulture, obrazovanja i informisanja kao i uspostavljanja privredne saradnje Sandžaka i Ponišavlja.

Delegacija BNV predvodio je Dr. Sulejman Ugljanin, predsjednik Vijeća i opštine Novi Pazar, i u njoj su, osim rukovodioca Vijeća, bili i državni sekretari u ministarstvima za kapitane investicije, prosvjetu i sport i državnu upravu i lokalnu samoupravu, koordinatori u Vijeću, kao i desetak privrednika iz Novog Pazara. Razgovorima su prisustvovali i predstavnici Vlade Bugarske, kao i delegacija privrednika iz Bugarske. U toku razgovora dogovoren je čitav niz zajedničkih akcija kao i uzvratna posjeta zvaničnika Bugarskog nacionalnog vijeća i predstavnika Vlade Bugarske Sandžaku.

OBILJEŽAVANJE BOŠNJAČKIH NACIONALNIH BLAGDANA

U skladu sa odlukama o načinu obilježavanja bošnjačkih nacionalnih blagdana, u toku 2005. godine uz prigodan program obilježeni su svi nacionalni blagdani Bošnjaka u SCG

DAN BOŠNJAČKE NACIONALNE ZASTAVE (11. MAJ)

U okviru obilježavanja 11. maja (Dana bošnjačke nacionalne zastave) organizovan je svečani prijem u Glavnom uredu Vijeća, održana svečana akademija u Koncertnoj dvorani u Novom Pazaru i otvorena izložba "Sandžak inspiracija umjetnika".

Povodom obilježavanja ovog značajnog blagdana, po prvi put, upriličeno je i dodjeljivanje nagrada Povelje Kulina bana i Dukata Isa-bega Ishakovića.

Najveća bošnjačka nacionalna nagrada Povelja Kulina bana (za životno djelo) dodijeljena je književniku Huseinu Bašiću.

Obrazloženje najveće bošnjačke nacionalne nagrade, kao i predstavljanje njenog laureata, istaknutog bošnjačkog književnika Huseina Bašića, dao je predsjednik Odbora za kulturu u BNV Faruk Dizdarević a priznanje Bašićevoj kćerki uručio je predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća Dr. Suljeman Ugljanin.

Dukat Isa-bega Ishakovića dodijeljen je Osnovnoj školi "Dr. Ibrahim Bakić" iz Ljeskove (prvoj školi u kojoj je održan čas bosanskog jezika).

Obilježavanju Dana bošnjačke nacionalne zastave prisustvovali su predstavnici državnog i političkog života Srbije i Crne Gore i Bosne i Hercegovine, predstavnici međunarodnih institucija i diplomatskih predstavništava u Beogradu, predstavnici nacionalnih vijeća, vijećnici, članovi organa i radnih tijela Vijeća, predstavnici vjerskih zajednica, istaknute kulturne i javne ličnosti iz bošnjačkog korpusa, elektori i drugi gosti. Obilježavanje Dana bošnjačke nacionalne zastave cjelokupnim svojim programom na najbolji način je reprezentovalo Bošnjake na ovim prostorima.

DAN SJEĆANJA (11. JULI)

Bošnjačko nacionalno vijeće u Srbiji i Crnoj Gori, na svojoj vanrednoj sjednici, održanoj 10. 07. 2005. godine u Novom Pazaru, na prijedlog Izvršnog odbora, jednoglasno je donijelo odluku da se 11. juli obilježava kao Dan sjećanja na genocid izvršen jula 1995. godine nad Bošnjacima u Srebrenici.

Na sjednici Vijeća je u obrazloženju ove odluke istaknuto da je pravosnažnom presudom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u postupku protiv generala Radislava Krstića, već dokazano da je izvršen zločin genocida nad Bošnjacima, te da su oba doma američkog Kongresa, Parlamentarna skupština Vijeća Evrope i Evropski parlament donijeli rezolucije kojim se zločini nad bošnjačkim narodom kvalifikuju kao genocid i najveći zločin protiv civilnog stanovništva od završetka drugog svjetskog rata.

Na sjednici Vijeća, takođe, je zaključeno da se 11. juli obilježava simbolički i kao Dan sjećanja na bošnjačke žrtve otmica u Sjeverinu (22. 10. 1992.), Bukovici (16. 02. 1993.) i Štrpcima (27. 02. 1993.) u pribojskoj i pljevaljskoj opštini u Sandžaku.

Fatiha za sve bošnjačke žrtve

Nakon održane vanredne sjednice Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori održan je komemorativni skup, uz prisustvo velikog broja ličnosti iz javnog, političkog i kulturnog života bošnjačke nacionalne zajednice, na kome je prikazan film "Krik iz groba" u produkciji BBC i nakon toga je proučena Fatiha za sve bošnjačke žrtve neuspjelog velikosrpskog projekta.

DAN SANDŽAKA (20. NOVEMBAR)

Dr. Sulejman Ugljanin uručio je Medalju "Rifat Burdžović - Tršo" predsjednici Sandžačkog odborg za zaštitu ljudskih prava i sloboda Semihi Kačar

Dan Sandžaka obilježen je posjetom zvanične delegacije Bošnjačkog nacionalnog vijeća mjestu gdje je osnovano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS) u Pljevljima i svečanim prijemom u Glavnom uredu Vijeća u Novom Pazaru.

U okviru obilježavanja ovog praznika, za poseban doprinos zaštiti ljudskih prava, Sandžačkom odboru za zaštitu ljudskih prava i sloboda dodijeljena je nagrada Medalja Rifat Burdžović - Tršo.

U okviru obilježavanja ovog nacionalnog blagdana organizovan je i svečani prijem u Uredu Vijeća u Rožajama.

OBILJEŽAVANJE BAJRAMA

Tradicionalni narodni blagdani Ramazanski i Kurban bajram obilježeni su u tradicionalnom duhu i na način prigodan njihovom karakteru. U čast Kurban bajrama održan je već tradicionalni koncert ilahija i kasida u Podgorici u organizaciji Islamske zajednice Crne Gore, Bošnjačkog nacionalnog vijeća i hora Đulistan. Istim povodom u glavnom uredu u Novom Pazaru, predsjednik Vijeća Dr. Sulejman Ugljanin priredio je prijem.

Koncert hora "Đulistan" u Podgorici

FINANSIRANJE PROJEKATA IZ BOŠNJAČKE KULTURNE BAŠTINE

Na osnovu Odluke BNV-a i sprovedenog Konkursa za sufinansiranje projekata (programa) u kulturi a koji svojim kvalitetom doprinose razvoju i prezentaciji umjetnosti i kulture Bošnjaka, od 19 podnijetih projekata, Bošnjačko nacionalno vijeće je u 2005. godini finansiralo devet projekata sa sumom od 495.000 dinara.

Finansirani projekti

Projekat štampanja strip-albuma "Nasrudin hodža", autora Fikreta Hajdinovića iz Novog Pazara, sufinansiran sa 50.000 dinara.

Projekat Knjiiževni susreti "Muhamed Abdagić" u Sjenici, autora Adema Vrcića iz Novog Pazara, sufinansiran sa 70.000 dinara.

Projekat štampanja romana Muhameda Abdagića "Tatlidžan", Asima Vrcića iz Sjenice, sufinansiran sa 70.000 dinara.

Priprema pozorišne predstave "Sablja" - Ć. Sijarića, Vahidin Prelić iz Sjenice, sufinansiran sa 80.000 dinara.

Projekat "Zavičajna škola umjetnosti" u realizaciji društva IKRE - Prijepolje, sufinansiran sa 50.000 dinara.

Projekat tradicionalna bošnjačka sijela "Ramazan u pjesmi i igri" u realizaciji društva IKRE - Prijepolje, sufinansiran sa 50.000 dinara.

Projekat "Bajramski su dani blagi" - književni konkurs - manifestacija u realizaciji društva IKRE - Prijepolje, sufinansiran sa 50.000 dinara.

Projekat gostovanja Folklornog ansambla "Sandžak" na "Festivalu folklora" u Pendiku - Turska, sufinansiran sa 50.000 dinara.

Projekat "Elektronizacija i web prezentacija kulture, umjetnosti, društva i nauke Bošnjaka u SCG", autora Samira Hanuše - Sanoptikum iz Novog Pazara, sufinansiran sa 25.000 dinara.

Jedna od sjednica Bošnjačkog nacionalnog vijeća

KONKURSI ZA NACIONALNE NAGRADE I PRIZNANJA U 2006. GODINI

U skladu sa Odlukom o utvrđivanju prijedloga nacionalnih simbola, nacionalnih blagdana i nacionalnih nagrada Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori, Izvršni odbor Vijeća raspisao je konkurs za sufinansiranje projekata za izradu naučno-istraživačkih radova u sljedećim oblastima: književna kritika, historija, etnologija, etnografija, etnomuzikologija, folkloristika, tradicija i običaji, bosanski jezik i prevodilački rad iz svih navedenih oblasti bitnih za očuvanje nacionalnog identiteta i kulture sandžačkih Bošnjaka.

Izvršni odbor Vijeća je, takođe, raspisao i konkurs za književnu nagradu "Ćamil Sijarić" koja se dodjeljuje u 2006. godini za najbolje književno djelo objavljeno u periodu od 2000. do 2005. godine.

Pored ova dva konkursa, Vijeće je uputilo javne pozive pojedincima, udruženjima i nacionalnim institucijama da dostave prijedloge kandidata za najviše nacionalne nagrade Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori, i to za "Povelju Kulina bana", "Medalju Rifat Burdžović Tršo" i "Dukat Isa-bega Ishakovića".

Rok za podnošenje prijedloga po konkursima i za nagrade istekao je 15. marta 2006. godine.

Na konkurs Bošnjačkog nacionalnog vijeća za književnu nagradu "Ćamil Sijarić" predloženo je 29 naslova od 25 autora. Razmatrajući prispjele prijedloge žiri u sastavu: Husein Bašić, Ismet Rebronja i Hodo Katal, u uži izbor uvrstili su autore sljedećih djela:

1. Azemović Zaim - Šemsi paša, balkanska sudbina (roman),
2. Baltić Murat - Zapadne vode (roman),
3. Dizdarević Faruk - Ćamil gora razgovora (sjećanja na Ćamila Sijarića),
4. Gudžević Sinan - Rimski epigrami (poezija),
5. Hadžić Ibrahim - Hora (poezija),
6. Hodžić Zuvdija - Neko zove (pripovjetke),
7. Softić Faiz - Pod Kun planinom (roman),
8. Šarenkapić Šaban - Pazarska trilogija (roman).

Zgrada Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Novom Pazaru

U nastojanju da u ovom broju podsjetimo javnost na najznačajnije događaje i aktivnosti Bošnjačkog nacionalnog vijeća u posljednje 2-3 godine, Redakcija "Bošnjačke riječi" je na prethodnim stranicama, u odjeljku "Iz rada Bošnjačkog nacionalnog vijeća", retrospektivno prikazala neke od njih.

SANDŽAČKO UDRUŽENJE LIKOVNIH UMJETNIKA (SULU)

Na mjestu prožimanja dveju civilizacija, u matici historijskih zbivanja, narastala je i kulturna sredina puna osobenosti, koju ćemo danas porepoznati kao jedinstveni kulturni habitat, prostor domaćeg ambijenta.

Na pragu novog milenijuma, na svim sektorima društvenih zbivanja Sandžaka, čine se veliki napori u prevazilaženju realnih opstrukcija, u cilju podizanja sveukupne kulturne svijesti. Na temeljima već stečenog iskustva naroda sa tradicijom, uz plodove višedecenijskog aktivnog likovnog života, razvilo se društvo stvaralaca visoke razine umjetničke svijesti.

Sveukupnoj zbilji i ubjedljivosti atmosfere, kao i podizanju standarda, najviše su doprinjele organizovane grupe u Novom Pazaru i, nešto kasnije, u Rožaju, u vidu lokalnih klubova.

Determinacijom prostora mogućih kontinuiranih kulturnih dešavanja, sliku su, na najubjedljiviji način, upotpunile i nadogradile umjetničke manifestacije "Sopoćanska viđenja", "Sandžak inspiracija umjetnika", "Mileševska likovna kolonija" (Prijepolje), te Umjetnička galerija u Novom Pazaru. Konačno, visoke umjetničke škole u Novom Pazaru, od krucijalnog su značaja u procesu podmlađivanja umjetničkog kadra u regionu i njegovog osavremenjivanja i sazrijevanja.

Izložbu "Umjetnost rožajskog prostora" je u ime organizatora otvorio šef Resora za kulturu u BNV i predsjednik SULU-a, akademski slikar Džengis Redžpagić, naglašavajući da je ona rezultat višegodišnje plodne saradnje SULU-a sa klubovima i kolegama čitavog sandžačkog prostora

Posebno mjesto u afirmaciji savremene umjetnosti Sandžaka, dali su umjetnici koji žive i rade van njega, ali potiču, ili su porijeklom vezani za ovaj geografski prostor.

U takvoj konstelaciji događaja, grupa umjetnika vizionara, u međusobnim razgovorima i saradnji, lako je prepoznala konsekuciju koju treba podržati i razviti. Taj logični slijed događaja bio je, zapravo, prepoznat u okvirima jedne asocijacije - udruženja.

Umjetnici koji su već bili obezbijedili članstvo u republičkim ili saveznim strukovnim udruženjima (H. Halilović, Dž. Redžepagić, E. Ćatović iz Novog Pazara, I. Hadžić, A. Ibrahimović, I. Kurpejović iz Rožaja) oformili su inicijativni odbor, da bi na dobro organizovanoj osnivačkoj skupštini u Novom Pazaru, uz prisustvo svih relevantnih činilaca lokalne vlasti, medija, velikog broja likovnih stvaralaca i dr., i zvanično bilo oformljeno Sandžačko udruženje likovnih umjetnika (SULU).

Logično, organizaciono oslanjanje na iskustva starijih i većih asocijacija (ULUS, ULCG) sa statutarnim odrednicama, uveliko su olakšali praktični dio realizacije formiranja Udruženja, a istovremeno obezbijedili visoke kriterijume za njegovo upotpunjavanje, kao i visok umjetnički dignitet i važnu komponentu u procesu opstajanja.

Opravdanost postojanja SULU

najbolje se prepoznaje kroz definiciju njegove uloge, odnosno formulisane ciljeve i zadatke: afirmacija i razvoj savremene umjetnosti Sandžaka, tradicije i očuvanje kulturno-historijskog naslijeđa, kao i njegovanje multietničnosti i multikulturalnosti regiona. Naravno, ne treba zaboraviti ni socijalno-egzistencijalni problem umjetnika - pojedinca (obezbjeđivanje statusa slobodnog umjetnika, osiguranje, ateljei, grupne i samostalne izložbe, te unaprijeđeni programi međunarodnih razmjera).

Kao takvo, Udruženje će, sa svim svojim osobenostima i prepoznatljivim autohtonim obilježjima, dati značajan doprinos u sagledavanju ukupne slike savremenog likovnog stvaralaštva Sandžaka, a time i Srbije i Crne Gore.

Sa svojih 40-tak članova, SULU treba da ide u susret budućnosti, koju može i treba sadržajno još više obogatiti i postati jedan od glavnih atributa sandžačke kulture uopšte.

Izložba "Umjetnost rožajskog prostora"

U organizaciji BNV, Sandžačkog udruženja likovnih umjetnika i Kluba likovnih umjetnika "Kula" iz Rožaja, u galeriji BNV, 8. aprila 2006. godine, postavljena je izložba "Umjetnost rožajskog prostora".

Ovom izložbom novopazarskoj likovnoj publici, između ostalih, predstavili su se: Ervin Ćatović, Aldemar Ibrahimović, Mirsad Đurđević, Halko Halilović, Ismet Hadžić, Ibrahim Kurpejović, Nusret Ganić, Rifat Muković i Ahmet Ademagić.

Sandžačko udruženje likovnih umjetnika (SULU) je povodom 11. maja - Dana bošnjačke nacionalne zastave je, u galeriji Bošnjačkog nacionalnog vijeća, organizovalo izložbu na kojoj je svoje radove izložilo više sandžačkih slikara

izborni predmet, uvođi bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture u prvi i drugi razred osnovne škole. Odluka je doneta na predlog Saveta za nacionalne manjine Srbije.
Језик
ЗАШТ
ће се у нашим ш
ски језик, у
ДРУШТВО
ОДБОР ЗА ПРОСВЕТУ О НАСТАВИ У НЕКИМ ШКОЛАМА У НОВОМ ПАЗАРУ, ТУТИНУ И СЈЕНИЦИ
БОСАНСКИ МИМО ЗАКОНА
Од Министарства просвете затражено да предузме одговарајуће мере и заустави даљу наставу, ако оно није у складу са законом
СЛИКОВНИЦА О АЛИЈИ
ДОГОВОР
Босански језик
традиција
Bosanski jezik
sa elementima nacionalne kulture
Narodna tradicija
ZA DRUGI RAZRED OSNOVNE ŠKOLE
BEOGRAD
Savska 17a
OPTUŽNICU
bosanski jezik
Odbor za prosvetu Skupštine
Sprečiti uvođenje bosanskog jezika
ОДБОРОМ ЗА ПРОСВЕТУ
ЕВРОПСКОЈ ПОВЕЉИ
ПОЛИТИКА
Danas
ДРУШТВО
8 НОВОСТИ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ СРБИЈЕ ЉИЉАНА ЧОЛИЋ О ЗАХТЕВИМА САНЏАЧКИХ БОШЊАКА
БОСАНСКИ НЕЋЕ У ШКОЛЕ
Džudžević: Bosanski kao izborni predmet
Predlog Bošnjačke demokratske stranke Sandžaka Saveznoj skupštini uoči popisa stanovništva
Muslimani - Bošnjaci, a jezik bosanski!
ДНЕВНИК 2 14.12.2004.
СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

ПОЛИТИКА

КОШТУНИЦА РАЗГОВАРАО СА ПРЕДСТАВНИЦИМА МАЊИНА

Влада чује њихов глас

Изменама изборног закона мањинама омогућено равноправно учешће у скупштини

Премијер Србије Војислав Коштуница изјавио је јуче у разговору са представницима националних савета националних мањина да добар рад националних савета омогућава очување идентитета националних мањина које су најважнија спона између Србије и земаља југоисточне Европе.

Како је саопштила Канцеларија Владе Србије за сарадњу са медијима, са представницима мањина разговарали су и потпредседник владе Мирољуб Лабус, министар вера Милан Радуловић, министар културе Драган Којадиновић и заменик министра просвете и спорта Милан Брдар.

Представници националних мањина захвалили су Влади Србије што је обезбедила средства за рад националних савета чиме им је, како су истакли, омогућено да делују у складу са Законом о националним мањинама. Они су указали на значај ближе сарадње националних савета са Владом Србије и њеним ресорним министарствима и изразили заинтересованост да активно буду укључени у израду новог Устава Србије.

Председник Владе Србије је рекао је да је изменама изборног закона националним мањинама омогућена равноправна партиципација у Народној скупштини и да је то био први показатељ да ова влада жели да чује њихов глас.

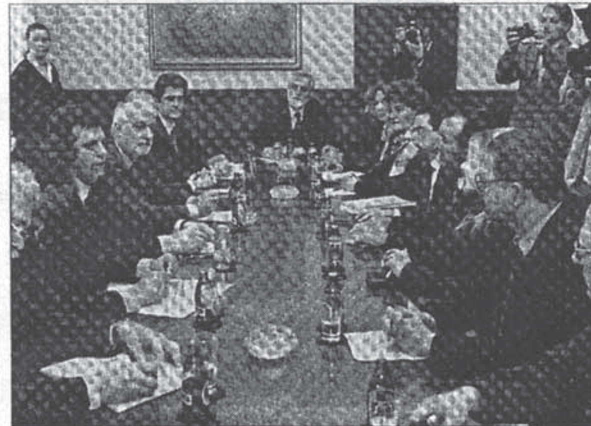
Коштуница је нагласио да је неопходно поштовање људских и мањинских права и додао да ће се о томе посебно водити рачуна приликом израде новог Устава Србије.

Представници националних мањина затражили су да активно учествују у међудржавној сарадњи државне заједнице Србија и Црна Гора и њихових матичних земаља чиме би, како су нагласили, дали допринос зближавању држава и изградњу међусобног поверења.

Министар вера је обећао да ће саветима националних мањина бити достављен предлог закона о верским заједницама, чија израда је у току.

На састанку су учествовали представници националних савета мађарске, русинске, румунске, хрватске, словачке, буњевачке, бугарске, украјинске, ромске и бошњачке националне мањине и представници Министарства за људска и мањинска права СЦГ, наведено је у саопштењу.

(Танјуг)

ПРЕМИЈЕР КОШТУНИЦА СА ПРЕДСТАВНИЦИМА САВЕТА МАЊИНА

вечерње НОВОСТИ

ПОВОДОМ ГОДИШЊИЦЕ БОШЊАЧКОГ НАЦИОНАЛНОГ ВЕЋА У СЦГ

УГЉАНИН ПОДИГАО ЗАСТАВУ БОШЊАКА

НОВИ ПАЗАР - Поводом годишњице Бошњачког националног већа (савета) у Србији и Црној Гори, на чијем је челу Сулејман Угљанин, на пригодној свечаности на градској тврђави у Новом Пазару промовисани су национални симболи - застава, празници и награде БНВ.

Како је истакао Сулејман Угљанин, БНВ је одлучило да 11. мај буде Дан бошњачке националне заставе и национални празник Бошњака. То је, иначе, дан када је у Новом Пазару формирано Бошњачко национално веће СЦГ. Остали празници су Курбан-бајрам, Рамазански бајрам и Дан ЗАВНОХ-а (20. новембар), који ће се обележавати као Дан Санџака.

- Награда БНВ за животно дело носиће име Кулина бана, Дукат Иса-бега Исаковића додељиваће се за укупно културно стваралаштво, медаља Рифата Бурџевића за област људских права и међунационалне сарадње, и награда Меша Селимовић, за књижевност - истакао је Сулејман Угљанин, који је потом подигао на јарбол белу заставу са штитом, три полумесеца и три љиљана.

Сулејман Угљанин је изјавио да ће од идуће године бошњачка деца похађати наставу на свом матерњем језику. Бошњаци су се на попису изјаснили да говоре - босанским.

М. НИЋИФОРОВИЋ

Danas

Obeležena trinaestogodišnjica postojanja Bošnjačkog nacionalnog veća u SCG

Bošnjaci dobili pravo građanstva

Novi Pazar - Podizanjem na jarbol bošnjačke nacionalne zajednice počelo je svečano obeležavanje trinaestogodišnjice formiranja Bošnjačkog nacionalnog veća u SCG. Ova institucija je formirana 11. maja 1991. godine i sve do početka ove godine postojala je pod imenom Bošnjačko nacionalno veće Sandžaka.

- Bošnjaci kao mlad i vitalan narod izdržao je sve ovih petnaestak godina. I ova zastava koja je od danas u zvaničnoj upotrebi dobila je pravo građanstva u našem narodu i u našoj državi. U skladu sa pozitivnim zakonima naše zemlje biće istaknuta u svim državnim institucijama sa javnim ovlašćenjima. Bošnjaci su proteklih godina u ovoj zemlji pokazali ne samo lojalnost nego i privrženost, jedan dobar odnos prema svim susedima, prema svim drugim narodima sa kojima su Bošnjaci živeli u ovoj zemlji. Bošnjaci su u ovoj zemlji dobili pravo građanstva da se sa svojim identitetom i nacionalnim simbolima uključe u javni život u ovoj našoj zajedničkoj državi. Ovo je za Bošnjake značajan dan, ali je značajan i za državu jer je njena obaveza da omogući svim manjinskim narodima punu slobodu posedovanja i isticanja nacionalnih simbola - rekao je na svečanosti predsednik BNV u SCG Sulejman Ugljanin.

Na sednici Bošnjačkog nacionalnog veća u SCG pored nacionalne zastave utvrđeni su i nacionalni praznici Bošnjaka. Dan bošnjačke nacionalne zastave je 11. maj, ramazanski i Kurban Bajram slaviće se po tri dana i dan ZAVNOS zvaće se Dan Sandžaka. BNV u SCG usvojilo je i nacionalne nagrade: Povelja Kulina bana dodeljivaće se za životno delo, Dukat Isa-bega Isakovića namenjen je za ukupno kulturno stvaralaštvo, medalja „Rifat Burdžović" dobijaće se za političku delatnost, ljudska prava, multinacionalnu i multikulturnu saradnju i nagrada „Mehmed Meša Selimović" predviđena je za najistaknutije književne stvaraoce.

S. Novosel

Вечерње новости

ЗАХТЕВ БОШЊАЧКОГ НАЦИОНАЛНОГ ВЕЋА У СЦГ ВЛАСТИМА У ПОДГОРИЦИ

ВИШЕ ПРАВА ЗА БОШЊАКЕ

УЗ констатацију "да Бошњаци у Црној Гори не могу да остваре своја елементарна индивидуална и колективна људска права и да у тамошњем политичком и културном миљеу не постоји афирмативни однос према културама мањинских народа", Бошњачко национално веће у Србији и Црној Гори затражило је од званичне Подгорице: да се Бошњацима омогући званична употреба босанског језика, право на образовање на свом матерњем језику, заштита бошњачке културе у свим сегментима, информисање на босанском језику и делотворно учешће Бошњака у јавном животу.

Конкретно, БНВ тражи отварање катедре за босански језик и књижевност на Филолошком факултету у Никшићу и оснивање бошњачког института који би припремао наставнике за наставу на босанском. Такође, у БНВ сматрају да је потребно оснивање редакција на босанском језику у свим писаним и електронским медијима у Црној Гори, као и укључивање Бошњака у све сегменте јавног живота у Црној Гори, пропорционално њиховој заступљености у укупном становништву.

У БНВ Србије и Црне Горе истичу да ће се Бошњаци борити за своја права без обзира на то какав ће бити будући статус Црне Горе и ко ће у њој бити на власти.

Како истиче др Шефкет Крцић, председник матице Бошњака и члан БНВ, у Црној Гори Бошњаци чине око 17 одсто становништва.

Udžbenici bosanskog jezika u prodaji

Novi Pazar - Od juče u knjižarama u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju nalaze se udžbenici „Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture" za prvi, drugi i treći razred osnovne škole. Udžbenici su štampani u tiražu od po pet hiljada primeraka, a izvođač je Centar za bošnjačke studije.

- Ovi udžbenici su dobili rešenje republičkog ministra prosvete, za razliku od onog koji se koristio kao priručnik u drugom polugođu prošle školske godine. Sadržaji su prilagođeni uzrastu i imaju jaku dozu multietičnosti. Pored bošnjačkih zastupljeni su i autori drugih nacionalnih manjina koje žive u našoj zemlji i autori srpskog i hrvatskog porekla - kaže predsednik IO BNV u SCG Esad Džudžević uz napomenu da bi sadašnji tiraž trebalo da bude dovoljan, jer će prethodne udžbenike učenici vraćati na osnovu reversa. Ovi sadašnji za prvi i drugi razred koštaju 250, a za treći 300 dinara. Osim u knjižarama, udžbenici mogu da se poruče preko direktora škola, a škole dobijaju rabat od 15 odsto.

Džudžević za septembar najavljuje bogatu izdavačku delatnost BNV u SCG.

- Do 20. septembra trebalo bi iz štampe da izađe publikacija „Sandžački Bošnjaci" autora Esada Rehića. Reč je o delu projekta koji se radi sa Ministarstvom prosvete Srbije i OEBS, multietnički udžbenici istorije koji će se koristiti u osnovnim školama, a naša publikacija je šira verzija toga. Ima enciklopedijsku formu i mi smo na tom projektu radili šest meseci. U pripremi je i izbor iz lektire bošnjačke književnosti koji će izaći u tri toma. Prvi tom je za učenike od I do IV razreda osnovne škole, drugi od V do VIII razreda i treći od prve do četvrte godine srednje škole. Prioritet smo dali prvom tomu i pojaviće se Rečnik bosanskog jezika, prvo izdanje u SCG i zastupljeno je više autora - naglašava Džudžević.

Autori udžbenika „Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture" su Hodo Katal i Alija Džogović.

S. Novosel

Danas

Predsednici deset saveta nacionalnih manjina pisali Koštunici

Traže novac iz budžeta i izmenu Zakona o izboru poslanika

Novi Sad - Predsednici nacionalnih saveta bošnjačke, bugarske, bunjevačke, hrvatske, mađarske, romske, rumunske, rusinske, slovačke i ukrajinske nacionalne manjine uputili su zajedničko pismo predsednicima Vlade i Skupštine Srbije Vojislavu Koštunici i Predragu Markoviću, kao i Esadu Džudževiću, predsedniku skuopštinskog Odbora za međunacionalne odnose, kojim zahtevaju da se u budžetu Srbije za 2004. obezbede sredstva za finansiranje rada nacionalnih saveta. Istovremeno, zatraženo je da se obrazuje savet i Fond za nacionalne manjine kao i da Vlada Srbije pripremi i uputi Skupštini na usvajanje Zakon o bližem uređivanju nadležnosti nacionalnih saveta.

Predstavnici deset saveta nacionalnih manjina zatražili su i da se u zajedničkim konsultacijama usvoje izmene i dopune Zakona o izboru narodnih poslanika na osnovu kojih bi nacionalne manjine, koje su formirale nacionalne savete, dobile mogućnost da imaju najmanje po jednog poslanika u republičkom parlamentu.

Ministar za ljudska i manjinska prava SCG Rasim Ljajić podržao je zahteve nacionalnih saveta ocenivši da su potpuno legitimni. Ljajić je Beti rekao da su zahtevi proistekli iz nejasnoća da li će odredbe zakona o manjinama, koji je usvojen na saveznom nivou, po automatizmu biti prenete na nivo Srbije. On je ocenio da bi to bilo logično, kao i da bi, zbog toga i osnivanje fonda za manjine koje žive u Srbiji trebalo omogućiti iz republičkog budžeta.

R. B.

BLIC

Bošnjaci u SCG dobili grb i zastavu

Predsednik Bošnjačkog nacionalnog veća u SCG Sulejman Ugljanin saopštio je da je ovo telo 11. maja donelo odluke o proglašenju bošnjačke nacionalne zastave i grba.

Grb Bošnjaka u SCG čine tri ljiljana i tri polumeseca, a zastavu isti taj grb u vidu štita na beloj pozadini. Ugljanin je pri obraćanju javnosti istakao da Bošnjaci, kao i svi manjinski narodi u zemlji, imaju pravo na nacionalne simbole po Zakonu o zaštiti prava manjinskih naroda, u skladu sa kojim je i formirano BNV kao nacionalni savet. Ugljanin je izjavio i da je BNV donelo odluku da od naredne školske godine deca bošnjačke nacionalnosti pohađaju nastavu na bosanskom jeziku.

Dobro obavešteni izvor „Blica" rekao je da je Biljana Stojanović, iz Prosvetnog saveta Repubike, zatražila od predstavnika BNV da do 10. juna dostave predlog sadržaja ciljeva i ishoda za drugi razred osnovne škole nastave na bosanskom jeziku. Ovakav predlog za prvi razred dostavljen je još prošlog leta.

E. HALILOVIĆ

вечерње НОВОСТИ

БОШЊАЦИ НА СЕВЕРУ ЦРНЕ ГОРЕ ГРУПИШУ СЕ ДА БИ СПРЕЧИЛИ НЕЗАВИСНОСТ И ПОДЕЛУ САНЏАКА

НИ СИЛОМ СА МИЛОМ

Власт се додворава Бошњацима уверена да је њихов глас одлучујући, они поручују да неће дозволити да их Мило Ђукановић двапут превари. Траже Санџак у границама које је поставио Берлински конгрес

ВЛАДАЈУЋА ДПС и њен лидер Мило Ђукановић успели су да заваде и Србе и Црногорце, да разједине цркву, да посвађају најрођеније. Да ли ће сада, питају се шапатом Бошњаци на северу Црне Горе, успети да разједине и мулиманску националну заједницу.

Као црни облак ово тешко питање надвило се над општине у којима живе Бошњаци: Рожаје, Беране, Бијело Поље и Пљевља.

Политичке вође Бошњака у Новом Пазару и верске у Сарајеву, одлучиле су да препоруче својим сународницима да на референдуму не гласају за самосталност Црне Горе. У тој одлуци руководили су се националним интересом. Он је: Санџак у границама које је поставио Берлински конгрес. Санџак као територијална целина, која тако постављена једног дана има добре основе за могућу аутономију.

Поред овог стратешког националног питања, и неиспуњена обећања власти навела су Бошњаке да окрену леђа Милу Ђукановићу, за кога су до сада гласали.

> **СНАГА 15 ОДСТО**
>
> **На последњим парламентарним изборима 20. октобра 2002. године, ДПС је освојила 167.166 гласова, СНП, СНС и НС - 133.900. Бошњачка демократска странка добила је подршку 2.446, а Бошњачка коалиција - 2.173. Пошто су Бошњаци гласали за ДПС, процењује се да од гласова Ђукановићеве партије треба одузети 15 одсто.**

Бошњаци, како објашњава Амер Халиловић, потпредседник Бошњачког националног већа у СЦГ и један од водећих људи муслиманске заједнице, више немају стрпљења.

- Мило Ђукановић нас је вишеструко изиграо. Обећавао је да ће Бошњаци добити своје место у Уставу и закону, да ће имати сва права. Догодило се да ми у Црној Гори имамо много мање права него Бошњаци у Србији. Дали смо им једном своје гласове, сада нас ништа више не везује за њих. Доста је.

- Власт је тако успела да разбије бошњачко бирачко тело - каже Халиловић. - Због тога смо све бошњачке странке пре неки дан груписали у једну Бошњачку странку, која треба да замени СДА. Желимо да заокружимо национални идентитет. Да имамо све елементе неопходне за аутономију: територијалну целину, језик, име, културу, традицију. Да Бошњаци имају посебну изборну јединицу, на пример, од Бијелог Поља до Рожаја, или Рожаје и Плав. Исто као што имају Албанци.

Амер Халиловић

Не седи скрштених руку ни владајућа ДПС. Преко својих посланика Бошњака, који су махом из интересних побуда ушли у ДПС, кренули су у кампању разбијања бошњачког националног корпуса. У медијима се протурају "поверљиви извори који сазнају да ће муслимани гласати за самосталност". По Беранама, Рожајама, Бијелом Пољу, Плаву испипава се пулс Бошњака, организују се јавни и тајни састанци, Бошњацима се обећавају брда и долине, чак и закон о мањинама...

- Може се догодити да гласови Бошњака буду пресудни - каже Амер Халиловић, - То ћемо видети, како ми овде кажемо, кад изађемо на ледину.

М. СЕКУЛОВИЋ
Д. ДИМИТРОВСКА

вечерње НОВОСТИ

УЏБЕНИКЕ ЗА ТРЕЋИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ ШТАМПАЋЕ ДЕСЕТ КУЋА

ОДОБРЕЊА ЗА ЈОШ ШЕСТ ИЗДАВАЧА

БЕОГРАД - Поред Завода за издавање уџбеника, Народне књиге, Креативног центра и ЕДУКЕ д.о.о., одобрење Министарства просвете за издавање уџбеника за трећи разред добило је још шест издавачких кућа.

Уџбенике за математику и српски језик школе ће моћи да наруче и од "Епохе", Издавачког предузећа КЛЕТ, Издавачке куће "Драганић". "Бигз паблишинг" добио је одобрење за уџбенике из математике, а "Одисеја" за грађанско васпитање. Центар за бошњачке студије - Тутин штампаће "Босански језик са елементима националне културе".

Б. Б.

Субота 24. децембар 2005.

ДНЕВНИК

Одлука о симболима и празницима

Савет Републике Србије за националне мањине, на предлог националних савета мађарске, хрватске, буњевачке и бошњачке националне мањине, донео је јуче одлуке о националним симболима и празницима тих националних мањина. На седници, којој је председавао председник Савета, премијер Војислав Коштуница, прихваћен је предлог Савеза јеврејских општина да буде уврштен у састав овог тела, саопштила је владина Канцеларија за сарадњу с медијима.

Савет је усвојио информације о остваривању права на информисање на језицима националних мањина, о финансирању националних савета из буџета Србије, формирању општинских савета за међунационалне односе и финансирању програма „Декада Рома". На седници је размотрен предлог о формирању тимова за анализу наставних планова и програма уџбеника на језицима националних мањина.

(Танјуг)

Danas

Esad Džudžević, predsednik IO Bošnjačkog nacionalnog veća

Početak pregovora sa EU praznik za manjine

Beograd - Sve konvencije o pravima manjina koje je Srbija i Crna Gora potpisala mogle bi da budu primenjene u praksi - rekao je Esad Džudžević, predsednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog veća na jučerašnjoj konferenciji za novinare.

Početak pregovora o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, prema njegovim rečima, „nije samo praznik za bošnjačku, već i za ostale manjine".

- Očekujemo da će uskoro u parlamentima Srbije, Crne Gore i SCG biti usvojena i ratifikovana Konvencija o manjinskim jezicima i njihovoj upotrebi - rekao je Džudžević.

On je istakao da su „lokalne samouprave dužne da ovaj plan primene u praksi. Bošnjačko nacionalno veće je, kako je kazao, veoma nezadovoljno položajem Bošnjaka u Crnoj Gori, jer tamo nema govora o službenoj upotrebi jezika i pisma bez obzira na rezultate popisa, niti o obrazovanju, zaštiti kulturne baštine, kao ni o informisanju na jezicima nacionalnih manjina. Džudžević je rekao da prema poslednjem popisu u Crnoj Gori ima oko 92 500 Bošnjaka, ili 19 odsto, koji nemaju nijednu sekundu na tri progama TV Crne Gore, za razliku od albanske nacionalne manjine koja čini oko šest odsto stanovništva.

B. T.

Vojvođanska tradicija

U Vojvodini su se uvek na drugačiji način tretirala manjinska pitanja, nego u centralnoj Srbiji, smatra Džudžević. „To je pitanje tradicije i nove političke konstelacije a manjine kao bošnjačka, rumunska, bugarska pokušavaju da uhvate korak sa ostvarivošću manjinskih prava kakvo je u Vojvodini", rekao je za Danas Esad Džudžević. On ističe da bi za implementaciju ovog dokumenta trebalo osnovati poseban fond.

вечерње НОВОСТИ

ВЛАДА СРБИЈЕ ПОМОГЛА ЧАСОПИС НА БОСАНСКОМ

ПАРЕ БОШЊАЧКОЈ РИЈЕЧИ

НОВИ ПАЗАР - Влада Србије обезбедила је 1,46 милиона динара за финансирање "Бошњачке ријечи", часописа Бошњачког националног већа у Србији и Црној Гори. Како је саопштено из БНВ, на чијем челу је Сулејман Угљанин, "Бошњачка ријеч" обрађиваће теме из друштвеног и културног живота Бошњака, а часопис ће излазити четири пута годишње, на њиховом матерњем - босанском језику.

Из БНВ најављују и емисије о Бошњацима на програму националне телевизије. Бошњачко национално веће тражи и од власти у Црној Гори да тамошњим Бошњацима омогући школовање и информисање на босанском језику.

М. Н.

ВЛАДА СРБИЈЕ СУФИНАНСИРА ЧАСОП

За „Бошњачку ријеч" мили и по дина

Министарство културе и медија у Влади Републике Србије, одлуком министра **Драгана Којадиновића**, додијелило је 1.460.000 динара за суфинансирање у 2006. години часописа за друштвени живот и културу Бошњака – „Бошњачку ријеч". Час је основало Бошњачко н онално вијеће у СЦГ и и зиће четири пута годиш издању Центра за бошњ студије.

вечерње НОВОСТИ

СКУПШТИНА СЦГ УСВОЈИЛА ЕВРОПСКУ ПОВЕЉУ О ЈЕЗИЦИМА МАЊИНА

ГОВОР У ПРОПИСУ

БЕОГРАД - Европска повеља о регионалним и мањинским језицима синоћ је, после вишечасовне расправе о томе треба ли је усвојити у овом тренутку или не, ипак добила подршку већине посланика Скупштине СЦГ.

Повељом коју је до сада ратификовало 17 земаља по окриљем Савета Европе, потврђује се право мањина на образовање, на информисање и коришћење свог језика у јавној употреби, а свака од држава које су је потврдиле приложила је списак мањинских језика на које се она примењује. СЦГ је назначила да ће се регионалним или мањинским језицима у Србији сматрати: албански, босански, бугарски, мађарски, ромски, румунски, русински, словачки, украјински и хрватски језик, док ће у Црној Гори то бити само два - албански и ромски.

Т. Мт.

Danas

Bošnjaci počeli da ostvaruju svoja prava

Novi Pazar - U prošloj godini bošnjačka nacionalna zajednica počela je da ostvaruje svoja nacionalna prava - rekao je u razgovoru sa novinarima predsednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog veća u Srbiji i Crnoj Gori Esad Džudžević. Posebno je naglasio značaj dva događaja u decembru. Prvi, kada je u parlamentu državne zajednice ratifikovana Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima kojom je bosanski jezik uvršten među 10 jezika u SCG. Drugi važan događaj je verifikovanje predloga o simbolima i praznicima Bošnjaka na sednici Republičkog saveta za nacionalne manjine.

- Verifikovani su nam grb i zastava i četiri naša praznika: ramazanski i Kurban bajram, 11. maj - Dan bošnjačke nacionalne zastave i 20. novembar - Dan Sandžaka. Osim toga, Festival sandžačke sevdalinke (FESS), u saradnji sa Ministarstvom za kulturu Srbije, utvrdili smo kao centralnu kulturnu manifestaciju bošnjačke nacionalne zajednice.

- Prošla godina bila je i početak ostvarivanja prava Bošnjaka za obrazovanje na maternjem jeziku; u osnovnim školama kao izborni predmet izučava se Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture - naglasio je Džudžević i izrazio zadovoljstvo zbog ulaska predstavnika Bošnjaka u republičke institucije.

U prioritete za ovu godinu predsednik IO BNV u SCG ubrojao je izdavačku delatnost. Biće štampani rečnik i gramatika bosanskog jezika, lektira za učenike od V-VIII razreda i „Historija Bošnjaka" autora Mustafe Imamovića.

- Posebno za nas je važno otvaranje Pedagoškog fakulteta u Novom Pazaru u okviru Beogradskog univerziteta.

- Fakultet će imati četiri grupe: za nastavnike predškolskog vaspitanja, nastavnike razredne nastave, nastavnike predmetne nastave - bosanskog i srpskog jezika i književnosti i grupu za obrazovanje nastavnog kadra za muzičko i likovno vaspitanje - rekao je Džudžević

S. Novosel

Izvršni odbor BNV u SCG

Bošnjaci u Crnoj Gori ne ostvaruju nacionalna prava

Novi Pazar - Ostvarivanje nacionalnih prava Bošnjaka u Crnoj Gori bila je jedna od tačaka dnevnog reda Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog veća u SCG koji je održan prekjuče u Novom Pazaru.

- U Srbiji i zemljama u okruženju Bošnjaci ostvaruju svoja nacionalna prava, osim u Crnoj Gori gde se ne ostvaruje nijedno. Koristimo ovu predreferendumsku atmosferu da zatražimo da Bošnjaci tamo ostvaruju svoja nacionalna prava, jer kao nacionalna manjina čine oko 18 odsto stanovništva - rekao je nakon sednice predsednik IO BNV u SCG Esad Džudžević.

On je najavio da će do 20. februara u Bijelom Polju biti organizovan okrugli sto posvećen ostvarivanju nacionalnih prava Bošnjaka u Crnoj Gori. Pokrovitelj ove aktivnosti biće Matica Bošnjaka, a poziv za učešće biće upućen zvaničnicima Crne Gore i predstavnicima političkog i javnog života.

Od 35 većnika u BNV u SCG, deset je iz Crne Gore i svi su učestvovali u radu Izvršnog odbora.

S. Novosel

U organizaciji Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, 28. i 29. septembra 2005. godine, održan je Festival sandžačke sevdalinke, ključna kulturno-zabavna manifestacija Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori.

U okviru programa festivala, drugog dana odžan je Okrugli sto posvećen sevdalinci kao književnom i muzičkom kulturnom blagu Bošnjaka. Izlaganja na tu temu imali su Prof. Dr. Munib Maglajić iz Sarajeva, etnomuzikolog Mićo Miranović iz Podgorice i Mr. Naka Nikšić iz Novog Pazara. Moderator okruglog stola bio je Vehid Gunić, novinar iz Sarajeva.

"Bošnjačka riječ" u ovom i narednom svom broju prenosi izlaganje Prof. Muniba Maglajića na ovom okruglom stolu.

Prof. dr. Munib Maglajlić

PJEVAČ I PRIPOVJEDAČ HAMDIJA ŠAHINPAŠIĆ

Iz pjevačeva života i djelovanja

Hamdija Šahinpašić (rođen 1916. u Pljevljima, u Novopazarskom sandžaku - umro 2003. u Sarajevu) bio je jedan od najistaknutijih baštinika bošnjačke usmenoknjiževne tradicije u naraštaju onih pojedinaca za koje se može ustanoviti da su pripadali vjerodostojnim čuvarima pjesme u području koje bi se moglo označiti sintagmom "klasični repertoar". Šahinpašićev repertoar - u začudno velikom broju - činile su pretežno lirske, te one nešto duže pjesme koje se uobičajeno imenuju kao balade i romanse. Po svemu, Šahinpašić je zapravo svojevrstan pjevački fenomen, jer je znao i pjevao stotine pjesama, ne samo na bosanskom nego i na turskom pa i albanskom jeziku. U zenitu svoga pjevačkog umijeća - kada je imao četrdesetak godina - Šahinpašić je posjetio u Beogradu crnogorskog etnomuzikologa Miodraga A. Vasiljevića i u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti mu u toku nekoliko dana otpjevao - u cijelosti ili samo početke - preko tri stotine pjesama, koje su bile snimljene na magnetofonskoj vrpci. Tako je nastala zbirka od tri stotine pjesama, koja je, dvojezično i sa notnim zapisima, objavljena u Moskvi 1967. godine, čiji bosanski naslov - donesen naporedo sa ruskim - glasi: *Jugoslovenske narodne pjesme iz Sandžaka. Po pevanju Hamdije Šahinpašića iz Pljevalja*. Nažalost, kako je etnomuzikolog Vasiljević umro prije nego što je obavio pripreme za objavljivanje ove zbirke, taj su tekst pjesama (od kojih se u zbirci u brojnim primjerima nalaze samo početni stihovi), sa vrlo čestim greškama u transkripciji teksta i napjeva. Šahinpašićeva zbirka nije do danas doživjela svoje drugo, kritički sređeno izdanje. Bezuspješni su bili svi pokušaji da se to učini u vrijeme dok je pjevač još bio u snazi i koliko-toliko svježeg sjećanja. Razlog je bio hronični pjevačev strah da će se njegovih pjesama dokopati estradni umjetnici, a zatim načiniti nevjerodostojne, komercijalne snimke, što se u ograničenom obimu i dešavalo, usprkos pjevačevom posvemašnjem oprezu.[1] U međuvremenu, od Vasiljevićeva snimanja do u najnovije doba, sa Šahinpašićem su obavljali razgovore i

Sa okruglog stola "Sevdalinka - juče, danas, sutra"

posao nastavili njegova kćerka Radmila (udata Petrović) sa svojim studentima, ne upotpunivši snimanja brojni etnomuzikolozi i književni historičari i teoretičari (od toga i neki iz Amerike i Japa-

1. U izdanju Zavičajnog kluba Pljevljaka i prijatelja Pljevalja iz Bosne i Hercegovine - pojavilo 2002. godine novo izdanje Šahinpašićeve zbirke, pod promijenjenim naslovom Po Taslidži pala magla, koju je priredio, a uz to "ilustrovao i pogovor napisao" Nijazija Koštović, također Pljevljak. Ovo izdanje dirljiv je oblik odživanja Pljevljaka svome omiljenom pjevaču - budući da su troškovi štampanja knjige pokriveni dobrovoljnim prilozima ljubitelja Hamdi-begova pjevanja - ali nije obuhvatilo kritički zahvat koji bi bio dobrodošao, s obzirom na već poznate propuste moskovskog izdanja. Novo izdanje Šahinpašićeve zbirke, sa kritičkim prohodom kroz predložak, tj. moskovsko izdanje, sa odgovarajućom pratećom studijom o Šahinpašiću, predstavlja dug stručne javnosti prema ovom izuzetnom pjevaču.

na), ali ovaj pjevač nije nikome poklonio svoje potpuno povjerenje. Ovaj osvrt dio je veće cjeline i sažetak brojnih susreta i rada sa Šahinpašićem u nizu godina, ali u znaku njegove do danas nepromijenjene odluke da se nikome ne povjeri do kraja.

Čuvar tradicije pjevanja u porodici Šahinpašić bila je majka Šerifa, koja je - osim za pjesmu - imala izrazit dar i za različite ručne radove. Majka Šerifa nije mogla u najužoj porodici prenijeti svoje veliko znanje i umijeće kada je riječ o pjesmama na žensko dijete jer je rađala i podigla samo mušku djecu: pet sinova, od kojih je Hamdija bio najmlađi. Zbog teškog oštećenja vida Hamdija je u ranom djetinjstvu, ali dovoljno odrastao da bi mogao pamtiti pjesme, mjesecima morao nositi zavoj na očima. Tako je bio upućen da se stalno nalazi u majčinom društvu, a kako su joj - i zbog ručnog rada, i zbog pjesme - često dolazile žene, a i ona išla u komšiluk, dječak Hamdija je bio često u prilici da sluša pjesme i to mu se urezivalo u sjećanje. Tako je Hamdija od sve braće zapamtio najveći broj pjesama i umio ih je najljepše pjevati. Porodični čuvar tradicije, majka Šerifa, nalazila je za potrebu da u nizu navrata nedvojbeno označi svoga nasljednika riječima: "Ti, Hamdija, najljepše pjevaš!"

Širenju Šahinpašićeva repertoara značajno je doprinijela okolnost da je on, pohađajući medresu (srednju vjersku školu) proveo nekoliko godina u Skoplju, gdje uz nove pjesme na bosanskom (od bošnjačke zajednice koja je živjela u tom gradu), naučio i one na turskom i albanskom. Konačno, za uobličavanje profila ovog pjevača od trajne dugogodišnje i (nekoliko)decenijske važnosti bila je okolnost da je on iz djetinjstva izašao sa trajnim oštećenjem vida te je bio odsudno upućen na slušanje i pamćenje, što je bitno uticalo na zaokruživanje njegove pjevačke ličnosti.

Šahinpašićeva porodica bila je jedna od onih koje su se nakon Austrougarske okupacije 1878. godine iselile iz Bosne, našavši utočište u Sandžaku, koji je do završetka Balkanskih ratova (1912) ostao pod osmanskom vlašću. Tako je porodica Šahinpašić, sklona pjesmi, značajno proširila svoj pjevački repertoar u novoj sredini. Uza sve izneseno, Hamdija Šahinpašić će svoj pjevački repertoar konačno uobličiti došavši u Sarajevo kao četrdesetgodišnjak, u vrijeme svoje pune pjevačke snage.

I. LIRSKE PJESME, BALADE I ROMANSE

Lirske pjesme

Od preko tri stotine pjesama zabilježenih od Hamdije Šahinpašića najveći dio spada među ljubavne, što odgovara i omjeru u usmenom lirskom pjesništvu općenito. Tematsko-motivski raspon Šahinpašićeva lirskog repertoara pokazuje znatnu razuđenost i raznolikost, a moguće ga je podrobnije pratiti posredstvom nekoliko skupina, u kojima se pjeva o čežnji osamljene drage ili dragog, o momcima ili djevojkama (kojima se izriče pohvala), o vragolastoj djevojci (ili momku), o vedrom ljubavnom nadgovaranju, o ljubavnom susretu, o ljubavnom rastanku te o iznevjerenom dragom ili dragoj.

Među ljubavnim pjesmama u Šahinpašićevu repertoaru desetak sadrži lokalna obilježja pljevaljske i sarajevske sredine. Tu su najprije dvije pjesme-pohvale pjevačevu rodnom gradu, i to u nominaciji kako je ovaj grad nazivan tokom osmanskog razdoblja - Taslidža. Prva od njih razvija zapravo temu čežnje za dragim i samo se prvim stihom-okvirom odnosi na Pljevlja: "Po Taslidži pala magla..." Isti je slučaj i sa drugom pjesmom, bekrijskom pohvalom dragoj - Po Taslidži popala je tama. Već pjesma "Izvir voda izvirala" ima izrazitija lokalna obilježja. U razvijanju teme nadmetanja momaka oko djevojke, nakon spominjanja Džimo-

FESS - Revijalni koncert

Prvog dana Festivala sandžačke sevdalinke (FESS), u prepunoj koncertnoj dvorani Doma kulture u Novom Pazaru održan je revijalni koncert sevdalinke u kome su učestvovali doajeni sevdaha: Zehra Deović, Beba Selimović, Emina Zećaj, sazlija Avdo Lemeš, Muhamed Mujkanović, Nedžad Imamović, Reuf Feković, Mirko Rondović, Ranko Stojanić, Pljevaljski tamburaši, Abit Hajrović, Rizo Džanković, Rustem Muratović - Ljuca, Redžep Međedović - Rečko, Šefćet Hamidović - Ringo, Emir Salković, Džefris Pučić i Suad Bulić uz pratnju orkestra Hajrana Đekića i članova velikog orkestra RTV Sarajevo pod upravom Branislava Petkovića.

Ovu vrhunsku kulturnu manifestaciju, kako su je mnogi okarakterisali, otvorio je pomoćnik ministra kulture u Vladi Republike Srbije, G-din Miladin Lukić, a program su vodili Vehid Gunić, novinar iz Sarajeva, publici poznat po kultnoj TV emisiji "Meraklije", i Zaim Hadžisalihović, direktor FESS-a. Koncert je održan pod pokroviteljstvom Opštine Novi Pazar a generalni sponzor je bila Kompanija "Dallas" iz Tutina.

U prepunoj sali koncertne dvorane publika je više od dva sahata uživala u interpretacijama starih sevdalinki među kojima je najviše bilo onih iz zbirke Hamdije Šahinpašića. Pored sazlije Avda Lemeša izvođače su pratili Naser Huseinović na utu i Adnan Dolić na darbuci.

Pored građana Novog Pazara i drugih sandžačkih gradova manifetaciji su prisustvovali i brojni ugledni gosti: ataše za kulturu indonežanske ambasade, sekretar bugarske ambasade, ovlašćeni savjetnik poljske ambasade.

Podršku FESS-u telegramskim čestitkama uputili su i ambasade Amerike i Mađarske, kao i nacionalna vijeća hrvatske, bunjevačke, mađarske i bugarske nacionalne zajednice u SCG.

ve mahale, slijedi zazivanje žitelja mahala Musluk i Moćevac, na kojem je poenta, jer mladići iz ove gradske četvrti, koja je opjevana u još tri Šahinpašićeve pjesme, odnose pobjedu, tj. odvode "lijepu momu", skrivenu u "šarenom sanduku". Usredsređenje na lokalitet Moćevac predstavlja pjesma Moćevčiću, mali Carigrade, iz čijeg se prvog stiha dade naslutiti živopisnost ovog gradskog kvarta stare Taslidže. (Inače se ovaj stih-okvir za zbivanje koje će uslijediti susreće još u pjesmama o Užicu te o sarajevskom kvartu Ćemaluši.) Razvijajući temu borbe djevojke koja traži da je puste onom kojeg ona žudi, prijeteći bijegom, ova je pjesma zapamtila neku Ćirkovića Magdu, koja je bila na glasu zbog svoje ljepote. Od pjevača je zabilježeno kazivanje o tome da njegova majka, kao vjerodostojan čuvar tradicije, nije htjela mijenjati tekst svoje pjesme, nakon što su djevojke sa drugim imenima ušle u ovaj tematski okvir, kao nova lica koje je donijelo novo vrijeme. Posebno je upečatljiv prvi dio pjesme u kojem se, nakon opisa mahale Moćevac, imenuje ljepotica koja je navela usmene lokalne pjesnike da je opjevaju:

Moćevčiću, mali Carigrade,
dok bijaše, dobar li bijaše!
Kroz tebe se proći ne mogaše,
od ćoškova i od mušebaka,
od momaka i od đevojaka,
od ljepote Ćirkovića Magde...

Pet pjesama iz Šahinpašićeva repertoara sadrže sarajevska lokalna obilježja. Prva - Kolo igra nasred Sarajeva - u razvijenom okviru, razgovoru sestara, izriče pohvalu nekom Babić Ahmed-begu, momku mlađe od sestara, kojeg ona ne da ni za ponuđeno "pola Sarajeva". U drugoj je zapamćen sarajevski ašiklija Salih-aga Turnadžija, opjevan kao Šećer Salih-aga, kojeg majka prekorijeva zbog njegove pretjerane darežljivosti prema djevojkama. Šećer Salih-aga izrastao je u bošnjačkoj usmenoj lirici u razvijen lik ašiklije i ženskara, kao što se slično, na planu uobličenja ženskih likova, dogodilo sa gizdavom Hanom Pehlivana, vezanom za živopisno Hlivno.[2] O njegovoj omiljenosti kod djevojaka, čiji je savremenik u vrijeme momkovanja bio, uvjerljivo svjedoči već i njegov, sa imenom srasli nadimak "Šećer", o kojem je sačuvana jedna ljupka djevojačka pjesmica. Inače je Šahinpašićeva inačica sevdalinke o Šećer Salih-agi u svojoj osnovi razgovor majke i sina, koji se brani od prigovora da je pravi rasipnik kada su u pitanju djevojke:

Majka kara Šećer Salih-agu:
"Što god steče, sve đevojci dade!"
"A šta sam joj, mila majko, dao:
tri fesića biserom kićena,
dvije dibe, četiri kadife,
i dva ćurka kunom postavljena,
i tri pasa, da je užeg stasa!"

Izrazita sarajevska lokalna obilježja čuva također pjesma Kolika je Abuhajat jalija, koja je zapamtila djevojku iz roda Dženetića, koja je u Šahinpašićevoj inačici imenovana kao Hajrija. Prostranstvo avlije uz Dženetića kuću upoređeno je sa Abuhajat jalijom - "abu hajat", voda života, vrelo neumrlosti - kako se nazivala jedna zaravan na brežuljku pokraj Miljacke, u blizini Kozje ćuprije, nedaleko od Sarajeva. Ova Šahinpašićeva sevdalinka ulazi u krug pjesama kojima su opjevane pojedine djevojke iz Dženetića roda. Najstariji zapis pjesme sa ovim sadržajem načinio je Ludvik Kuba u Maglaju još davne 1893. godine. Za razliku od Kubine te varijante Alije Bejtića, koje u opjevanim ljubavnim zgodama pamte i momke, od kojih su neki i historijski utvrđene ličnosti, Šahinpašićeva pjesma je u svojoj osnovi lirska slika usredsređena na opis djevojke, koja u vrtu zalijeva cvijeće:

Kolika je Abuhajat jalija,
još je veća Dženetića avlija,
tu se šeće Dženetića Hajrija.
U Hajrije vrlo tanka havlija,
u ruci joj od biljura maštrafa,
iz maštrafe tri cvijeta zaljeva:
bijel amber i alkatmer i ružu.

Sarajevskom sevdalinkom može se smatrati i Šahinpašićeva pjesma koja je zapamtila Mujagu Zlatara, prijatelja i bliskog saradnika Husein-kapetana Gradaščevića, "Zmaja od Bosne". Govoreći o Zlatarovoj privrženosti Gradaščeviću u burnim zbivanjima u Bosni trideseti godina XIX stoljeća, Safvet-beg Bašagić to zgusnuto obuhvata opaskom kako je Mujaga s Husein-begom dijelio u vrijeme uspona - slavu, a za vrijeme progona - nevolju.[3] Nakon poraza bošnjačke vojske kod Zlog Stupa u Sarajevskom polju (1832.), prebjegao je Husein-kapetan s pratnjom na austrijsku teritoriju, gdje je bio zatočen. Odatle su - po sporazumu Austrije s Portom - prevedeni u Zemun, a zatim sprovedeni u Carigrad, gdje je Gradaščević - vjerovatno otrovan - iznenada umro, a Mujaga Zlatar bio protjeran u Anadoliju. Izdržavši kaznu progonstva, vratio se u Sarajevo, gdje je umro 1863. godine.[4] Kao i u drugim varijantama, i u Šahinpašićevoj pjesmi Mujaga Zlatar je zapamćen u slici vesele bekrijske družine, do koje se dolazi preko rasprostranjenog okvira usmene lirike - buđenja zaspale djevojke.

Konačno, peta Šahinpašićeva pjesma koja čuva sarajevska lokalna obilježja u osnovi je pohvala momcima, imenovanim kao Ahmed, Mehmed i Mujo. Kao sarajevsku ovu pjesmu označava spominjanje lokaliteta Bjelave, čije su zelene bašče i studena vrela opjevane i mimo ove sevdalinke.

Osim onih sa lokalnim obiljež-

2. Vidi: Alija Bejtić, Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama, Bilten Instituta za proučavanje folklora Sarajevo, 2/1953, str. 393. Pjesmu je kazivala Dževahira Nuhbegović iz Sarajeva.

3. Safvet-beg Bašagić, Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini, citirano prema: S. Bašagić, Izabrana djela, knj. III, Sarajevo 1986, str. 399.

4. A. Bejtić, nav. rad.

jima pljevaljske i sarajevske sredine, u Šahinpašićevu repertoaru nalazi se desetak pjesama koje su nastale kao odjek povijesnih zbivanja, bilo da se u njihovu sadržaju iskristaliziralo iskustvo niza naraštaja, bilo da su potaknute pojedinim značajnim historijskim događajima ili djelovanjem pojedinaca u proteklim razdobljima. Među takva dešavanja, koja su se ponavljala na graničnim područjima kod niza naraštaja, spada praksa nasilnog provjeravanja, nastala kao posljedica zarobljavanja u bezbrojnim sukobima te upadima i poharama sa obje strane negdašnjih granica. Pjesma *Štono cvili u Mramorju gradu* zapamtila je prije svega ukupnu praksu prošlih vremena, makar se u pjesmi imenuje junakinja ("begova Emina"), koju protiv njezine volje prevode u drugu vjeru. I pjesma *Odmetnu se odmetnica Mara* sažima također iskustva niza naraštaja, iako je riječ o ženskom hajdučkom harambaši, koju oni koji su je zarobili nagovaraju da se odrekne svoje vjere, što Mara, po cijenu života, smjelo odbija. Svakako se na isti način kao i prethodne dvije može promatrati i pjesma *Beg Ali-beg ićindiju klanja*, kojom je zapamćena praksa odlaska Bošnjaka na daleka ratišta, na vojnu za sultana, a pjesma o kojoj je riječ jednim svojim dijelom također je pohvala znamenitim bošnjačkim feudalnim porodicama: Atlagićima, Fejzagićima, Brankovićima i Sijerčićima. Prostonarodno naivan odjek austrougarske okupacije Bosne (1878) predstavlja kratka pjesma, uobličena rijetkim stihom četrnaestercem - *Sultan sjedi te plače*... Pjesma *Sav se asker na Gacko oprema* zapamtila je poznatog bošnjačkog feudalca Smail-agu Čengića, i to u jednom od brojnih pokreta osmansko-bošnjačke vojske na potezu od Gacka prema Mostaru. Pjesmom je ujedno izrečena pohvala ljepoti mostarskih djevojaka, na što Smail-aga skreće pažnju svojoj unuci, Dedaginoj Ruvi. Sličan pokret osmansko-bošnjačke vojske na istom prostoru, nekoliko godina kasnije, zapamtila je petnaesteračka pjesma *Koliko je Nevesinjsko ravno polje široko*. Riječ je o pohodu Omer-paše Latasa na Crnu Goru, pri čemu su složene historijske okolnosti - u kojima jedan bivši austrijski bjegunac i s razmjerno svježi obraćenik u islam predvodi kazneni pohod protiv svojih bivših istovjernika - sažeto uhvaćena u kratkom i upečatljivom nadgovaranju Latasa sa knjazom Danilom.

Sa okruglog stola "Sevdalinka - juče, danas, sutra"

Pjesma *Zaplakala Šećer Đula*, koja je posebno omiljena bila u Sarajevu, odnosi se na zbivanja u rusko-turskom ratu iz godine 1877, ili još bliže na borbe oko Plevne u Bugarskoj, tj. opsadu i herojsku odbranu ovog grada, u kojoj se posebno istakao opjevani Osman-paša, koji je sa svojim jedinicama punih pet mjeseci odolijevao daleko nadmoćnijem neprijatelju. Kada su Rusi, uz pomoć Rumuna, uspjeli presjeći sve prilaze gradu, Plevna je konačno pala, a ruski knez Nikola je, u znak priznanja, viteški ostavio Osman-paši - kasnije prozvanom "Lav od Plevne" - sablju da je paše i kod izlaska iz opsjednutog grada. Osman-paša, inače rodom iz grada Tokata u Maloj Aziji, služio je prije rusko-turskog rata u Bosni, u Sarajevu (1868) kao bimbaša (čin u ravni majora), a kasnije kao paša i vojni zapovjednik u Trebinju. U boju sa Crnogorcima u Vučjem Dolu (1876) bio je zarobljen, ali ga je crnogorski knjaz Nikola oslobodio na svoj imendan, koncem te godine. Zanimljivo je da ga je knjaz Nikola puštao "na vjeru" iz sužanjstva, pa se paša sastajao u Dubrovniku sa svojom ženom i djecom, koji su u to vrijeme živjeli u Bosni. U rusko-turskom ratu i odbrani Plevne učestvovali su i brojni Bošnjaci, koje je tamo odveo - odmah po ruskoj objavi rata Turskoj - zapovjednik rumelijske vojske Sulejman-paša. Orijentalist i folklorist Alija Bejtić pretpostavlja da su ti vojnici iz Bosne spjevali ovu sevdalinku svome junačnom zapovjedniku. Bejtić drži da se ova sevdalinka mogla početi pjevati u Bosni najranije krajem 1878. ili početkom slijedeće godine, "kad su se počeli vraćati kući prvi zarobljenici i borci s Plevne".[5]

Pjesma *Kad mašina iz Mostara dođe* odnosi se na vrijeme borbe za vjersko-prosvjetnu i vakufsko-mearifsku autonomiju Bošnjaka u vrijeme austrougarske vladavine Bosnom, s početka XX stoljeća, čiji je glavni protagonist bio opjevani "Džabić

5. Isto.

efendija", tj. Ali Fehmi ef. Džabić (1853-1918), jedan od posljednjih pisaca na arapskom jeziku među Bošnjacima, koji je obavljao dužnost mostarskog muftije i bio profesor na mostarskim medresama. Austrougarske vlasti su iskoristile Džabićev tajni odlazak u Carigrad sa saradnicima pa su mu zabranile povratak u domovinu. Džabić je tada izabran za profesora klasične arapske književnosti na Istanbulskom univerzitetu i ostao je da živi u Carigradu, gdje je i umro. Na stvarnoj činjenici Džabićeva prisilnog odsustvovanja iz domovine, usmeni pjesnik je ispleo priču o njegovoj ženidbi u tuđini, koja je onda u pjesmi bila razlogom spora sa suprugom, nakon njegova navodnog povratka kući. Konačno, na isto razdoblje odnosi se i posljednja pjesma u ovoj skupini - *Kad mašina kroz Travnik marširа* - koja je zapamtila pogubni požar u Travniku 1903. godine, izazvan iskrom iz lokomotive, kada je izgorio velik broj kuća u ovom gradu.

Balade

U Šahinpašićevoj zbirci nalazi se sedam usmenih balada, koje ravnomjerno pokrivaju tematski raspon bošnjačke balade općenito, a koje pjevaju o djevojci ili momku zle sreće, o smrću rastavljenim dragim, o ojađenim roditeljima te o sukobima u porodici. Najkraća od tri pjesme iz prve skupine je kratka balada koja na jezgrovit način kazuje o umirućoj djevojci kod koje se svekolika žal za životom stekla u bolnu čežnju za "kataninom mladim".[6] Druga pjesma iz ove skupine pjeva o zlosretnoj sudbini "katmer Kane", koja se utapa u nastojanju da pregazi Moravu. Dirljivi sadržaj o jednom prekinutom životu, u kojem je kristalizirana bolna životna zbilja brojnih sličnih primjera djevojaštva koje je potresno završavalo okićenom grobnom humkom, uobličen je prozračnom jednostavnošću simetričnog osmeračkog stiha.[7] Kao i prethodna, i treća balada iz ove skupine radnjom je lokalizirana na Moravu i vjerovatno je do Pljevalja stigla posredstvom bošnjačkog stanovništva koje je - nakon uspostavljanja srpske kneževine - bilo protjerano u Bosnu i Sandžak. Opet je plahovita Morava uzela žrtvu, zla kob pogodila je ovog puta mladog momka, sirotana, kojem maćeha tek treće godine dolazi na grob, gdje zatiče prizor čija nam simbolika ostaje nepoznata: paunicu sa "šestoro paunčadi".[8] Balada o smrću rastavljenim dragim - Mujo gleda u mahali Ajku - spada među najduže pjesme u Šahinpašićevu repertoaru. Inače, sa svojih sedamdesetak stihova, Šahinpašićeva inačica spada među kraće primjere pjesama kojima je u bošnjačkoj sredini, u bezbroj varijacija, uvijek nanovo uobličavana svjetski rasprostranjena tema nesretnih zaljubljenika koji smrću zapečaćuju svoju ljubav. Usporedbom Šahinpašićeve varijante sa nizom zabilježenih pjesama o nesretnim dragim u bošnjačkoj sredini pokazuje se da ona sadrži gotovo sve motive koji čine sižejni model ove privlačne teme, tj. motiv nametanja sinu izbora nevjeste, motiv susreta nevoljnog mladoženje u ložnici sa neželjenom nevjestom, motiv smrti nevoljnog mladoženje, motiv smrti drage te motiv istovremenog sahranjivanja nesretnih zaljubljenika.

Tematskoj skupini pjesama o ojađenim roditeljima pripada balada Rodi majka do devet sinova,[9] koja je u osnovi odjek nekog od pomora kuge koji u prošlosti Bosne nisu bili rijetki. U ovom okviru obično se pjeva o stradanju jedinka u majke, koji onda - kao i sinovi u Šahinpašićevoj pjesmi - bude ukopan u blizini, u "zelenoj bašči". Šahinpašićeva pjesma se i u daljnjem slijedu motiva poklapa sa baladama o smrti jedinka u majke: mati svakodnevno oblazi grobove sinova i iz razgovora sa njima saznaje da im nisu teške ni "javor-tahte", ni suvaldžije - anđeli koji, po islamskom vjerovanju, ispituju umrlog u grobu nakon sahrane - nego kletva djevojačka. U skupinu pjesama o ojađenim roditeljima spada i balada Sjalo bi, sjalo, jarko sunašce.[10] Tema na smrt osuđenog Ibrahim-bega, koji - sprovođen na vješala - izgovara posljednje riječi u znaku brige za djecu, ostavljajući ih u amanet bratu, bila je privlačna za usmeno prenošenje. Svjedoče o tome brojne varijante zabilježene u dugom razdoblju, u raznim krajevima Bosne, a u Šahinpašićevom primjeru i u Sandžaku, kao i činjenica da se ova balada još i danas pjeva. Pjesma koja kazuje o potresnom trenutku opraštanja od djece na smrt osuđenog, i to u času kada je suočenje sa smrću i odlaskom neizbježno, morala je ostati na usnama pjesnika i pjevača, koji su njezinu dirljivu jednostavnost, u neznatnim promjenama, baštinili do naših dana.

Konačno, posljednja, sedma balada iz Šahinpašićeva repertoara pripada skupini pjesama sa temom sukoba u porodici, i to onim koje pjevaju o spriječenom rodoskrvnuću. Šahinpašićeva pjesma uključuje se u niz zabilježenih inačica koje oblikuju postojan sižejni model, a kazuju o osujećenom rodoskrvnuću između brata i sestre. Prepoznavanju brata i sestre u ložnici za mladence, čime se nehotični incest sprječava u posljednji trenutak, prethodi u sačuvanim varijantama unekoliko različit tok zbivanja. U najvećem broju pjesama zaplet započinje smrću oca, iza kojeg ostaju nezbrinuta djeca, od kojih onda brat i sestra - u Šahinpašićevoj varijanti Ali-paša i Hercegovka Fata - prelazeći različit životni put, nakraju

(6) Miodrag A. Vasiljević, Jugoslavskie narodne pesni iz Sandžaka. Zapisan ot narodnogo pevca Hamdii Šahinpašiča (dalje u tekstu: Zbirka), Moskva 1967, pjesma br. 137, str. 84-85.
(7) Isto, pjesma br. 194, str. 117.
(8) Isto, pjesma br. 40, str. 31.
(9) Isto, pjesma br. 141, str. 85-86.
(10) Isto, pjesma br. 152, str. 92.
(11) Isto, pjesma br.250, str. 148.

završavaju kao mogući mladenci, nesvjesno idući u susret rodoskrvnuću, koje u posljednji čas ipak bude spriječeno.[11]

Romanse

Među pjesmama koje su zabilježene od Hamdije Šahinpašića nalazi se sedam romansi. Prva od njih, koja pjeva o susretu u "tijesnu sokaku", i u Šahinpašićevu primjeru lokalizirana je u Sarajevo, a sadržaj joj je vezan za povratak dragog iz Morića hana. Kao i u brojnim inačicama ove pjesničke teme, i u primjeru koji se nalazi u Šahinpašićevu repertoaru skladno je uobličeno približavanje dragog i drage i neizbježnost strasnog zagrljaja kojem ono konačno vodi. Vedrina i duhovitost, koje su poetičke crte romanse općenito, potvrđuju se u ovoj pjesmi, monologu vragolasta momka, u lažnoj nakani da prođe mimo drage u tijesnu sokaku:

Dockan pođoh iz Morića hana,
a đevojka iz topla hamama.
Ja joj rekoh i dva i tri puta:
"L'jepa curo, uklon' mi se s puta,
il' s' ukloni, il' lice zakloni,
ženjen nisam, belaj će te snaći!"
Nit' se htjede cura ukloniti,
niti htjede lice zakloniti,
a ja pođoh da mimo nje prođem,
zakači mi kopča od čakšira,
za njezine džamfezli dimije;
ja se sagoh da kopču otkačim,
zakači mi toka od sahata,
za njezine dizije dukata,
a ja pođoh da toku otkačim -
smrsiše se brci i solufi!

Druga romansa iz Šahinpašićeva repertoara pjeva o ljutnji među dragim, izazvanoj nedolaskom dragog na zakazani sastanak. Ali, kao i u romansi općenito, triumfira ljubav, jer draga ne odoli zovu dragog, koji joj se povrati sa đogom i sokolom.[12]

Treća Šahinpašićeva romansa kazuje o strasnom susretu koji se odvija u zelenoj bašči. U ranije zabilježenim romansama nalaze se smjelije erotske situacije nego u pjesmama zabilježenim u novije vrijeme. U Šahinpašićevoj pjesmi - koja sadrži sarajevska lokalna obilježja - susret u "bašči zelenoj" riješen je na tipičan način: nastavljajući erotsku inicijativu, sastanak zakazuje djevojka, a njezin dolazak, praćen zveketom "žutijeh dukata", izaziva preplašenost i pokušaj bijega mladića, koji djevojka na vrijeme sprječava.[13]

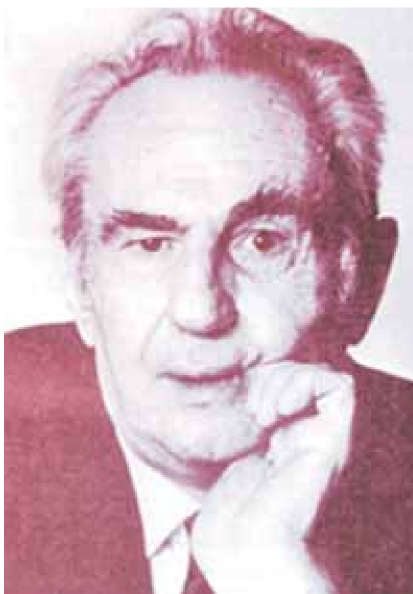
Povodom održavanja prvog Festivala sandžačke sevdalinke, u izdanju Centra za bošnjačke studije izrađen je i DVD

Četvrta pripada posebnoj skupini sa temom strasnog susreta, koju obrazuju pjesme o erotskoj opkladi momka, na jednoj, i djevojke ili žene, na drugoj strani. Gledano u cjelini, kao i u prethodnim skupinama pjesama sa ovom temom, stariji su zapisi razvijeniji i smjeliji u erotskim izazovima i poentama od mlađih. Najstarija bošnjačka romansa sa ovom temom nalazi se u Erlangenskom rukopisu i pjeva o erotskoj opkladi banjalučke kadune nepoznatog imena i nekog Subašića Muje, u kojoj kaduna daje kao zalog đerdan sa trista dukata, a Subašić Mujo konja i dolamu.[14] Kao i u mlađim pjesmama općenito, i u Šahinpašićevoj pjesmi ženska strana vodi erotsku inicijativu. Naime, gotovo redovito je djevojka u ulozi da se kletvom obraća momku, tražeći da se ulozi stavljeni na opkladu velikodušno žrtvuju i zaborave. U Šahinpašićevoj pjesmi momkov ulog su sedlo i đogat, a djevojkin - đerdan.[15]

Peta romansa iz Šahinpašićeva repertora iz skupine je pjesama o preduzimljivoj pašinoj robinji koja pokrade dvore i bježi, odvodeći pašina sina ili haznadara. Pjesme o preduzimljivoj pašinoj robinji čine posebnu skupinu među romansama o vragolastoj djevojci. Veći broj zapisa načinjenih pretežno u novije vrijeme upućuju na Hercegovinu kao pjesnički zavičaj ove romanse, u kojoj je u raznim pjesničkim uobličenjima variran u osnovi isti model, tj. motivsku okosnicu. Pjesma sa ovom temom iz Šahinpašićeva repertora - Telal viče od jutra do mraka [16] - predstavlja pjesnički skladno uobličenu cjelinu kojoj, ukupno uzevši, pripada mjesto među uspjelijim varijantama zabilježenim do sada.

Nastavak u narednom broju

12. Isto, pjesma br. 3, str. 12.
13. Pjesma br. 121, str. 75.
14. Gerhard Gezeman /Gerhard Gesemann/, Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama, Sr. Karlovci 1925, pjesma br. 99.
15. Zbirka, pjesma br. 119, str. 74.
16. Isto, pjesma br. 176, str. 105-106.

Ćamil Sijarić (1913-1989)

Samir Hanuša

ROMANESKNI OPUS ĆAMILA SIJARIĆA

Ćamil Sijarić (1913-1989) spada u red najznačajnijih bošnjačkih pisaca. Potekavši iz crnogorskog dijela Sandžaka, iz kraja bogatog epskom i lirskom tradicijom i živom usmenom riječju, Sijarić je još kao dječak bio u prilici da upije u sebe pulsirajuću mozaičku sliku rodnog kraja. Priče i legende, vjerovanja i praznovjerice, običaji, anegdote, jezik, sve se je to akumuliralo u pamćenju mladog Sijarića, rođenog pripovjedača, da bi u plodnim kreativnim godinama koje su mu predstojale eksplodiralo u vidu obimnog i relevantnog književnog djela. Bezmalo cjelokupno Sijarićevo pripovijedanje isticalo je iz tog magijsko-realističnog svijeta Sandžaka, svijeta iz kojeg je on izvlačio žive i čudesne slike, sinestezirane zvuke, mirise i boje, da bi ih umjetnički subliminirane pohranio u jednu drugu vrstu pamćenja - u knjige.

Ovdje počinje i završava se suštinska veza između piščevog života i djela. Gimnazija u Skoplju (nastavnici su mu bili Vido Latković, Pero Slijepčević, Anica Savić-Rebac), svršetak gimnazije u Vranju, studij u Beogradu, potom Drugi svjetski rat, Banja Luka i, na kraju, Sarajevo, destinacije su koje, zajedno sa ljudima i datumima, čine Sijarićev život. Ipak, sva ta događajnost koja je došla poslije djećaštva provedenog u rodnom Sandžaku nije uspjela da izbriše iz njegovog sjećanja duboko urezanu prasliku zavičaja. Cijeli taj docniji život za Ćamila Sijarića, pričaoca i pisca, predstavljao je, usuđujem se reći, jedva vidljive *znakove pored puta* namijenjene putniku koji je vrlo dobro poznavao svoj put.

II

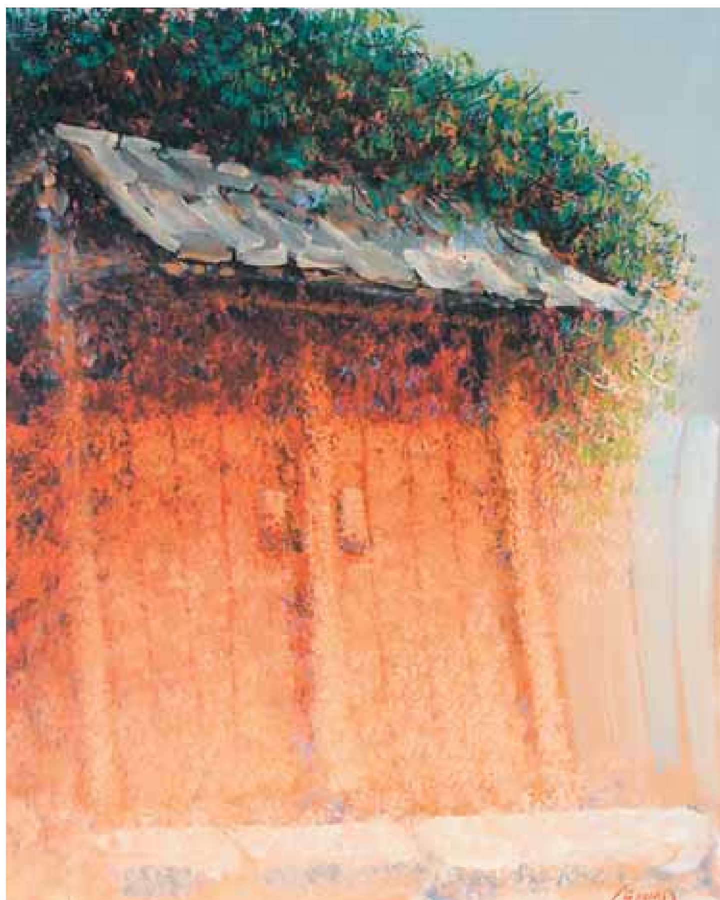
Iako se na samom početku svog literarnog djelovanja javio pjesmama, punu kreativnu ostvarenost i književnu afirmiranost Ćamil Sijarić je doživio tek u svojim pripovijetkama i romanima. Već u prvim njegovim pjesmama prisutne su one motivsko-tematske i jezičko-stilske specifičnosti koje će trajno obilježiti njegovo buduće književno djelovanje. Sijarićevo rano pjesništvo karakterizira lapidarnost izraza, sažetost i konciznost pjesničkih slika, melanholično poimanje svijeta i života, sjetna uronjenost u prošlost, kao i osebujan, arhaičan i živ jezik. Sve ove odlike Sijarićeve rane lirike uliće se u njegov kasniji, originalni i lahko prepoznatljivi književno-jezički stil koji će on njegovati i usavršavati do kraja svoga života.

U svom raznovrsnom i po značenju i obimu velikom pripovjedačkom i romansijerskom opusu Ćamil Sijarić je reanimirao i literarno zauvijek fiksirao vremenski i prostorno daleki i zagubljeni teritorij Sandžaka: njegove ljude i njihove čudne i neuhvatljive sudbine, njegovu historiju i legende, nacionalnu i vjersku isprepletenost i suprostavljenost, veličanstvene slike zavodljive i surove prirode, običaje, jezik. Njegovo književno djelo je, kako to primjećuje Dejan Đuričković: «... svojom reprezentativnošću postalo sinonim Sandžaka, enciklopedija njegovog duhovnog i historijskog života, književni rezime njegovih iskustava, obuhvatna, epska slika njegove narodne duše»[1]. Nakon iščitavanja Sijarićevih pripovijedaka i romana ne možemo se oteti utisku da je on svjesno htio i, u dobroj mjeri, uspio da stvori *enciklopediju duhovnog i historijskog života* Sandžaka, da širokim epskim zamahom obuhvati sve vidove ispoljavanja života njegovog rodnog kraja, da uoči bezbrojne i nevidljive spone između čovjeka i prirode, čovjeka i petrificirane patrijarhalne zajednice, čovjeka i historije koja odnekud izdaleka sa sobom dovlači u njihovu nigdinu velike potrese i promjene, i, na koncu, da otkrije i iznese na svjetlo dana one duševne prijelome koji razdiru njegove raspolućene junake. Cjelokupno književno djelo Ćamila Sijarića nudi nam homerovski sveobuhvatnu sliku jedne introvertne društvene zajednice. Osim nesumnjive estetske vrijednosti, njegove pjesme, pripovijetke, romani i putopisi predstavljaju obimnu i vrlo značajnu kulturološku, antropološku, sociološku, etnološku i inu građu, i nezaobilazna su literatura za sve buduće istraživače ovog izumirućeg dijela Balkana.

Taj davno iščezli svijet Sandžaka i ljudi koji ga naseljavaju postoji još samo u djelima Ćamila Sijarića, u kojima: «... živi da-

nas u punoj isprepletenosti svojih civilizacijskih, vjerskih i nacionalnih tradicija, u svojoj živopisnoj patrijarhalnoj egzotičnosti, jednostavnoj duhovnoj dubini i intezitetu doživljaja, moralnoj postojanosti i konzervatizmu, folklorno-obrednom šarenilu i izvornoj imaginacijskoj snazi. Vidove sandžačkog života Sijarić je u svome djelu sažeo u jedinstveno orkestriranu projekciju cjelokupne njegove historijske i legendarne, psihološke i etničke, folklorne, moralne i socijalne biti»[2].

Iako je Sijarićeva naracija epski široka i razgranata, ona nije lišena lirskih naplavina koje njegovom proznom djelu obezbjeđuju jedan novi estetski kvalitet i dodatno ga strukturno i semantički produbljuju. Lirizam u njegovom pripovjedačkom i, posebice, romanesknom opusu predstavlja sredstvo pomoću kojeg on želi da epsku sveobuhvatnost i historijsku lociranost svoje proze potisne u drugi plan, stavljajući nam time do znanja da je centar njegovih interesovanja ne čovjek u zajednici i historiji, već način na koji se zajednica i historija prelamaju i projektuju u svijesti čovjeka (korespondirajući time sa Ljermontovom koji na jednom mjestu kaže da je *historija duše samo jednog čovjeka zanimljivija od historije cijelog svijeta*). Tako lirizam, koji je, kao i pričanje, imanentan Sijarićevom duhu, vrši višestruko djejstvo na njegov tekst: sa jedne strane podriva i u dobroj mjeri ruši žanr *tradicionalnog historijskog romana* kojem on tako rado naginje, dok mu, sa druge strane, daje mogućnost da svoje junake jasno osvijetli iznutra, da otkrije sve one niti kojima su oni povezani sa društvom, prirodom, zavičajem, i da, na koncu, saopći neke dublje istine o svijetu i životu. Ovu Sijarićevu opsjedutnost lirizmom ponajbolje je, čini mi se, uočio Dejan Đuričković, koji kaže: "Duža proza ne podnosi lirski ton, ona u njemu, i kad ga prihvati, ne istrajava, brzo ga napušta ili mu ostaje nedosljedna. Malo je tako jakih poetskih priroda koje se u prozi brzo ne ohlade, ne smire, koje proza fabuliranja ne otrijezni i ne ublaži im povišen, emotivan ton. Ćamil Sijarić je taj rijetki, iznimni, kićeni lirski glas u našoj pripovijeci, koji priča a dušom treperi, prigušeno elegično pjevuši u njedra... Sjajan slikar ljudske čežnje, neodredivih, spiritualnih drhtaja, fluidnih emocija, simbolist ("važnije je ono što iza stvari ostaje, nego same stvari"), artist, majstor, jezički kujundžija, on ima svoj osoben tempo, svoj ritam, dah, *souffle du genie*, kako kažu Francuzi, koji nosi i uznosi priču iznad vremena i iznad miljea u kom se odvija"[3].

"Vrata na kraju sokaka", Ulje na platnu, Džengis Redžepagić, Ciklus "Nostalgija"

III

Romani Ćamila Sijarića svojim kvalitativno-kvantitativnim značenjem i opsegom zauzimaju jedno od istaknutijih mjesta u bosanskoj književnosti, u kojoj ostvaruju: "... samosvojnu simboličku literarnu topografiju i potvrđuju izrazite mogućnosti transformiranja epske situacije ritualnosti pričanja i njenog pretakanja u složen i vanredan lirski i lirsko-simbolički prozni iskaz»[4]. Iako je ranija književna kritika često znala romaneskni opus Ćamila Sijarića okarakterizirati kao tradicionalistički, naknadnim analitičkim uvidom u tekst može se doći do saznanja da njegova proza predstavlja transformiranje tradicionalnog pripovjedačkog postupka u jedan sasvim modernistički iskaz obremenjen lirskim nanosima i simboličkom projekcijom svijeta i života. Zbog uronjenosti u historiju, epski sveobuhvatne naracije, mitova, legendi, folklora, zbog panteističkog doživljaja prirode, organske sraslosti njegovih junaka za zemlju i arhaičnog jezika, njegovi romani odišu aromom drevnosti i neopreznom čitaocu mogu zazvučati tek kao putopis o nekoj davno nestaloj zemlji. Međutim, iza te prividne tradicionalnosti, romani Ćamila Sijarića predstavljaju složene strukture koje u sebi nose sve odlike modernističkog književnog iskaza. Modernost njegovih romana vidljiva je i u načinu na koji se on

odnosi prema poziciji pripovjedača u tekstu, u načinu na koji se tretira zvanična historija i književno eksploatira historijska građa, u prožimanju epskog i lirskog, u filozofskim, etičkim i ideološkim signalima koji iz mračnih dubina prošlosti dopiru do nas, univerzalni i aktuelni i danas.

Razmatrajući položaj pripovjedača u romanima Ćamila Sijarića, Enver Kazaz kaže: «To istodobno znači da se tradicionalni neutralni pripovjedač u Sijarićevom proznom postupku *razložio* u niz novih uloga koje su njegovu *neutralnost* zamijenile ponekad veoma naglašenim prisustvom u tekstu. Pripovjedačeva naglašena prisutnost u tekstu nije, sem u *Konaku* (1971) i *Carskoj vojsci* (1976), eksplikativnog karaktera. On ne intervenira u romanu komentirajući njegovu priču i organizaciju ili zbivanja koja iznosi, niti to čini zauzimanjem *vrijednosnog stava* u odnosu na događaje, nego *nizom* stilskih rješenja *koja pričanje pretvaraju u lirsko sugeriranje* a puku *epsku događajnost* preoblikuje u *poetsku doživljajnost.* Time je Sijarićev pripovjedač očuvao *privid neutralnosti* na fonu *sveznajućeg naratora*, pri čemu njegovo pričanje nije *neutralno izvještavanje,* epsko kazivanje o *minulim događajima,* nego svojevrsno *dramatsko prikazivanje i događaja i doživljaja,* dakle, neka vrsta lirsko-psihološkog analitičkog zahvata u zbivanja koja se predočavaju u romanesknoj priči»[5].

Zahvaljujući vještom odabiru i korištenju *stilskih rješenja* u stvaralačkom postupku, Sijarić uspijeva da izbjegne zamke koje ispred njega postavlja forma *tradicionalnog historijskog* i *društvenog romana*. Labavom pozicijom pripovjedača u proznom tekstu, koji svoju *neutralnost* zna ponekad zamijeniti i *veoma naglašenim prisustvom u tekstu*, Sijarić stvara prividno neutralnog naratora koji je zastupljen u svim njegovim romanima, osim u *Konaku* i *Carskoj vojsci* koji se temelje na ispovijesti lika kao svjedoka I učesnika radnje predstavljene u djelu. Na ovaj način Ćamil Sijarić je iz temelja preobrazio tradicionalistički način pripovijedanja u modernističko iskazivanje.

Sijarićeva opsjednutost historijom, čije je specifično prisustvo već evidentirano u pripovijetkama, došla je do punog izražaja tek u njegovom romanesknom opusu. Sa svakim narednim objavljenim romanom (ima ih ukupno šest) Sijarić je silazio sve dublje i dublje u mračne predjele naše povijesti. Radnja dva prva njegova romana - *Bihorci* (1955) i *Kuću kućom čine lastavice* (1962) - smještena je u periodu između dva svjetska rata; sa *Mojkovačkom bitkom* (1968) silazi za stepenik niže i opisuje događaje iz Prvog svjetskog rata, dok naredna dva romana obrađuju događaje iz devetnaestoga vijeka: *Carska vojska* (1976) tursko-ruski rat iz 1877-1878., a *Konak* (1971) vrijeme u poslijeustaničkoj Srbiji. Svojim posljednjim romanom, *Raškom zemljom Rascijom* (1979), spušta se do najniže historijske tačke i slika događaje iz austrijsko-turskog rata s kraja sedamnaestoga vijeka.

Mada je svijet koji naseljava predjele Sijarićevih romana lociran u historijski prepoznatljiv kontekst i, shodno tome, precizno određen geografskim i vremenskim koordinatama, naprosto je nemoguće oteti se utisku vanvremenosti i eksteritorijalnosti koji zrači iz bezmalo cjelokupnog njegovog romansijerskog djela. Taj zatvoreni svijet sagrađen od arhetipskih simbola, mitologije, praslika, istrajava u nekom svom vremenu i prostoru, gotovo nezainteresiran za historiju i njenu razornu periodiku ponavljanja, njene zvučne datume i događaje. Vječiti zakoni prirode i naslijeđeni patrijarhalni uzusi jedina su paradigma egzistencije koju poznaju junaci Sijarićevih romana, i svaki pokušaj podrivanja tog okoštalog društvenog miljea nužno rezultira tragičnim svršetkom pobunjene individue.

Iako voli historiju, Ćamil Sijarić joj prilazi na jedan posve drugačiji način od onog koji zatičemo u tradicionalnim historijskim romanima. Zapravo, njegov cjelokupni pripovjedački i romaneskni opus u osnovi sadrži dva velika i dominantna tematska plana. On, kako to zapaža Nikola Kovač: "... modeluje svoju prozu u dva različita - mada međusobno povezana i uslovljena - tematska područja: svijet čovjekove intime i drama bića u prostorima historije"[6]. Samim time što je fokusirao pažnju na unutarnji svijet svojih junaka i tragizam njihovog bitisanja u vrtlogu velikih svjetskih lomova, Sijarić je potisnuo historiju u drugi plan. Tako tretirana historija, koja je istodobno i konkretna i apstraktna, u svijesti njegovih junaka predstavlja neku višu silu kojoj se oni, ni sami ne znajući zašto, rezignirano prepuštaju. Zakoni historije su, kao i zakoni prirode, za njih neminovni i neshvatljivi, pa je svako suprostavljanje tom iskonskom cikličkom kretanju prirode i civilizacije unaprijed osuđeno na propast. Neprepoznavanje suštinskih principa na kojima funkcionira globalna historija, koja do njih dopire kao eho dalekih događaja i koju oni više osjećaju nego što razumiju, uzrok je njihove zbunjenosti i izgubljenosti, uzrok čija je posljedica jedan uplašeni narod koji besciljno luta po marginama svijeta. Razmatrajući kompleks odnosa koji je uspostavljen između junaka Sijarićevih romana i historije u čijim se okvirima oni kreću, Nikola Kovač konstantira sljedeće: "Sijarićevi književni likovi nose stigmate historije i svoje učešće u historiji doživljavaju kao zarobljenost u svijetu u kome je *sva zemlja carska svi putevi po njoj.* Međutim, kao što historija u Sijarićevoj viziji života i svijeta nema

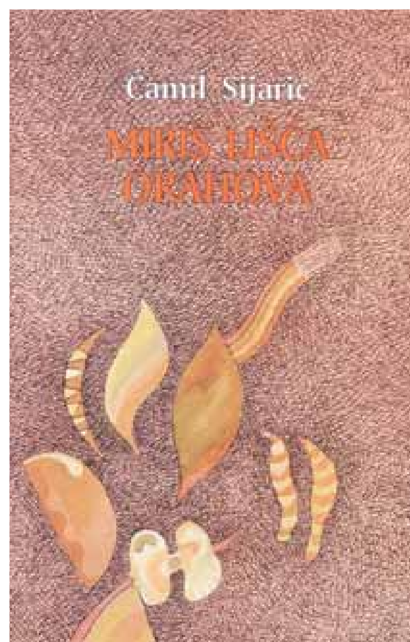
karakter emancipatorskog zanosa, ona nema ni snagu presudnog određenja ljudskih postupaka niti služi kao neopoziv kriterij čovjekovog kruga vrijednosti. Sijarićevi junaci učestvuju u historijskim zbivanjima, ali njihov istinski život odvija se izvan historije i, reklo bi se, uprkos historiji"[7].

Historijski okvir Sijarićevih romana književna kritika je poodavno uočila i proglasila jednim od osnovnih obilježja cjelokupnog njegovog proznog djela. Također je evidentna i njegova istinska preokupiranost historijom, kako zvaničnom, tako i onom *ispuštenom,* koja je rasla sa svakim novim napisanim romanom. Ipak, romani Ćamila Sijarića rezultat su neobične umjetničke alhemije u kojoj se historijska osnova djela svjesno razbijala pod udarima epike, lirizma i humora. Ponirući sve dublje u prošlost, Sijarić je uspio da svom filozofskom, etičkom i ideološkom sistemu promišljanja doda notu drevnosti i da ga, oplemenjenog iskustvima prošlih vijekova, iznese na vidjelo sadašnjosti. Otuda nerijetko stičemo utisak kako iz njegovih romana, nastalih u drugoj polovici dvadesetog vijeka, isijava neka davna i daleka mudrost.

IV

Ćamil Sijarić iznevjerava žanr tradicionalnog historijskog romana na taj način što ruši neke od njegovih osnovnih postulata. Starija književna kritika ili nije uočavala, ili je olako prelazila preko elemenata modernizma u prozi Ćamila Sijarića, tako da je njegovo pripovjedačko i romanesko djelo u tom kontekstu ostalo nedovoljno rasvijetljeno. U dosadašnjem dijelu teksta već je bilo riječi o određenim književnim postupcima i stilskim rješenjima kojima se Sijarić služio prilikom kreiranja svojih romana, pa smo pomenuli poziciju prividno neutralnog naratora koju on suprostavlja tradicionalnom sveznajućem neutralnom naratoru. Također je bilo riječi i o specifičnom tretmanu historije u njegovim romanima, u kojima je ona, zahvaljujući lirskim, folklornim i humornim nanosima, dovedena do granice pseudohistorije. U atmosferi magijskog realizma koji kola bespućima Sijarićevih romana, zvanična historija se naprosto rasplinjava i pretvara u izmaglicu od mitova i legendi, snova i uzaludnog rasipanja životnih snaga.

U kontekstu Sijarićevog restrukturiranja tradicionalnog historijskog romana, zanimljiv je i način na koji se on odnosi prema epskoj slici historije. Prepoznavši vezu između epa i historije u romanima Ćamila Sijarića, to jest, uokvirenost historije epom, Dejan Đuričković zaključuje: "Sijarićev roman postavljen je kao epska evokacija historije. Ali epski mirna, usporena retoričnost njegove naracije često odjednom prelazi u lirski trepet emocije, u izvjesnu poetsku stilizaciju, elokventnu lirsku sugestiju, u elegičan pripovjedački ton kojim se postiže izvjestan patos poetske vizije više nego karakter historijsko-realističke rekonstrukcije, distanciranog, tzv. objektivnog opisivanja. Po tome je on u romanu, kao i u pripovijeci, pjesnik narator, epski liričar"[8]. Međutim, ep-

ska slika svijeta u romanima Ćamila Sijarića nije data u svom izvornom obliku, barem ne u onom koji poznajemo iz naše narodne epske književnosti. Način na koji se on odnosi prema epu i epskom u svojim romanima sličan je načinu na koji tretira historiju i historijsku građu. Ta opsjednutost historijom i epom, kao i njihovo obilato eksploatiranje u proznom djelu Ćamila Sijarića samo je raskošna scenografija na kojoj se odigrava intimna drama njegovih junaka. I historiju i ep Sijarić uvodi u svoje romane kao sirovu literarnu građu koju , provučenu kroz psihu svojih junaka i kolektivnu svijest čitavog naroda, preobražava u strukturno i semantički kompleksno književno djelo. On nam u svojim romanima nudi sliku razgrađenog epskog svijeta, sliku lišenu simlificiranih crno-bijelih karakterizacija likova i monolitnosti petrificirane patrijarhalne zajednice.

Nastavak u narednom broju

(1) Dejan Đuričković: Pripovjedač i romansijer Ćamil Sijarić, u: Ćamil Sijarić: Pripovijetke, Svjetlost, Sarajevo, 1984./1985.,str. 5-21; (Savremena književnost naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine u 50 knjiga, knj. 20).
(2) Isto, str. 5.
(3) Isto, str. 11.
(4) Enver Kazaz: Romani Ćamila Sijarića, Život, XLVII/2000., str. 82.
(5) Isto, str. 82-83.
(6) Nikola Kovač: Ćamil Sijarić kao pripovjedač, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1983., str. 60.
(7) Isto, str. 66.
(8) Dejan Đuričković, nav. djelo, str. 20

PRIČA

Maruf Fetahović

Terazije

U kasabi što ostade iza Isa-bega, mahale tad drijemahu čudnom, dugom i kao ukletom nesanicom. Minareta nad njima uzvišena, kao da čuvahu svoj mrtvi mir u golom plavetnilu neba. Svejedno je njima da li je u kasabi ljeto, zima ili mokra i vlažna jesen.

A ondašnji ljudi bijahu svikli na jedno. Svoje adete ljubomorno čuvahu kao svetinju ili kao dragocjeni miraz. Gazda s gazdom življaše u slozi kao u bratstvu po krvi. Siromah bijaše nisko, odjeven u rite, s golim džanom i praznom nadom. Mogao si ga lahko poznati po obazrivu hodu, po blijdim očima, po glasu - po onom njegovom tankom i usiljenom „Merhaba“, ili opet snuždenom „’bar dan gazda... (efendija, beže ili ago)“.

Jabandžija bijaše u kasabi jeftin, za njega u kasabi nijesu marili. Gledahu ga mrkim pogledom, nekako netrpeljivo, zlobno i podsmješljivo, kao da pitahu: šta ćeš ti tu, u ovoj našoj čaršiji? Kasabalijama se činjaše kao da je taj tuđinac zabasao nepozvan baš u njihovu avliju, pa im neće ostaviti na miru žene i djecu.

E, u takvoj ti kasabi nekada življaše mula-Smajo. Iznebuha je siromah umro, posve nenadano i čudno. Pred smrt ga je zadesila nesreća mimo sve druge ljudske nesreće. A bio je poznat u čaršiji, čuven i viđen čovjeković. Poštovao ga je svijet zbog njegova poštenja i pravičnosti. Muslimani s posebnim divljenjem slušahu njegov prodoran, zvonki glas koji se razlijegao s minareta. Bio je mujezin na glasu. Kazivali su da se svaki muslimanski dućan u čaršiji zatvarao kada bi on, odozgo, s minareta zaučio: „Alah-hu-ekber...“ i tada bi se esnaflije, trgovci i drugi čaršinlije žurno uputili ka džamiji. Ostajali su otvoreni samo dućani Srba - ćurčija, limara i grnčara - to bijahu njihovi zanati, i Jevreja - zlatara i juvelira, jer su se i jedni i drugi i treći strogo držali svojih esnafa.

Ali taj ugledni svojevoljni čovjek u svojoj starosti učini nešto čime uzbuni ljude u čaršiji. Učini nešto što bješe novo, do tad ne činjeno u čaršiji, prekrši ustaljene adete, i ne znajući da je tako kročio na novi i bezimeni put.

Vijest o tome iznenadi i uznemiri kasabu i ljude u njoj. Vrijeme tako po nekad donese zagonetku i baci je u varoš, na sokake, u kahve, dućane i domove. Muslimanski prvaci se čuđahu: zar on, mula-Smajo, prvi efendija i njihov ponos, pa da prekrši njihov red i adet? Jedva su mogli u tu vijest da povjeruju. Kao da je krilati at projezdio kroz varoške sokake, pronijela se vijest da je mula-Smajov sin postao šegrt kod gazda-Milana.

Onda je sve krenulo jedno za drugim: najprije ga prokleše prijatelji, oni što mu se pri susretu najdublje klanjahu i što ga u zvijezde okivahu. Oni mu pljunuše i na glas i na ime i na obraz. I nije to zbog gazda-Milana, dobra esnafa i dobra čovjeka, kako sami govorahu, već baš zbog njega - mula-Smaja i zbog njih - muslimanskih prvaka. „Naši zanati su naši - i nama pristaje, od naših starih nam ostalo. Adet ostao. I Srbi imaju svoj adet, ne razvalju-ju ga i to je lijepo. Dobro i njima i nama. Ali nije dobro mula-Smaju, ukalja obraz, zasrami sve viđenije ljude, okahri svoje ahbabe...“

To govorahu o njemu svi oni kojima adeti bijahu na jeziku ili pod kapom, oni koji se za svojeg života ne pomjeriše ni za korak od starih nišana i zavjeta. Srdito i kivno ponavljahu da to nije dobro i da ne može izići na dobro. I dobrom mula-Smaju baš ne iziđe na dobro. Njegov svijet okrenu mu leđa, a drugog neimaše da se u njega skloni.

Čaršija mu ne oprosti, anatemisa ga što joj prekrši red, jer njen sud ne praštaše nikom ko joj se u svemu ne pokori. Svijet se prema njemu izmijeni, ljudi se izmijeniše. Nijesu ga žalili, klonili su se čak i da misle o njemu. Čaršijom su se nekadašnji prijatelji pravili da ga ne primjećuju, kao da ga nikad nijesu ni na put sreli. Nestade onog njihovog ranijeg poštovonja od sedam aršina u zemlju. Kao da ga svi prokleše, ne primiše mu nesreću za nesreću.

Tako mula-Smaja nestade sa ovog svijeta, iz čaršije, i prije nego ga i smrt prizva u svoju avliju. Jer mula-Smajo se povuče i zatvori u svom čardaku. Usami se i ogradi od svijeta ćutanjem, prkosom i inatom koji ga ne napuštahu. Zborio je samo sa svojima u kući, a avlijska vrata je držao po vas dan zamandaljena. Na zamerke je slabio, u snazi popuštao, postajao ters, prijek i mrzovoljan. Vid mu je počeo slabiti, a nekada mu poznata mudrost postajaše zagonetnija i nekako zamršenija.Kažu da je pred samu smrt rekao sinu, gledajući ga poluugaslim, blijedim očima: „Amanet ti, da nijesi učio kod koga drugog do kod gazda-Milana. Ni za šta na ovom bijelom dunjaluku, do kod njega. Čovjeković je, viđen i pošten. Poštuj ga i slušaj ko što bi mene, tvojega baba! Ni njemu njie bilo lahko, ali te primi zbog mene, za moj hatar. I ne slušaj šta hrsuzi pričaju, nemaš rašta da se sramiš. Mi nijesmo krivi što nam vjere nijesu iste, a adete je šejtan ostavio.“

Posljednji dani prošli su mu u još čudnijoj osamljenosti i ograđenosti od svijeta, pa i od najbližih. Zli jezici govorahu da ga je spopala neka čudna bolest.

Alah ga to kaznio zbog njegova teška grijeha. Pričalo se da ga je šejtan uzeo pod svoje, pa po svu noć ne spava, već se sa šejtanom pregoni. Dođe mu tako šejtan i pita: - Kaješ li se za ovo što učini, Smajo? - Jok - veli on - ne kajem! - Znaš li da to nije dobro od tebe - pita šejtan. - Jok - veli on opet. - Sramota ti je - njemu će šejtan - neka je - Smajo njemu - ne kajem se! - Aferim! - veli šejtan, i tako po svu dugu noć.

Najzad, kada se počelo govoriti da je sasvim „pomerio pameću“, raščulo se i to da je sinu stalno pominjao nekakve terazije. Kažu, budan je pred očima imao stalno nekakav nevidljivi kantar i o njemu zamršeno govorio. Nijemo je gledao satima nekud ispred sebe, čas u pod, čas u šašovce, buljio izgubljeno i u po glasa nešto nerazgovijetno mrmljao. Ponekad bi mu se odriješio jezik, pa bi mu glas postajao čas siktavo oštar i srdit, a šas se pretvarao u promukli tajanstveni šapat. Dozvao je jednom najstarijeg sina:

- Osmane, vidiš one crvene terazije pred tobom?

- Ne ja - rekao začuđeno sin.

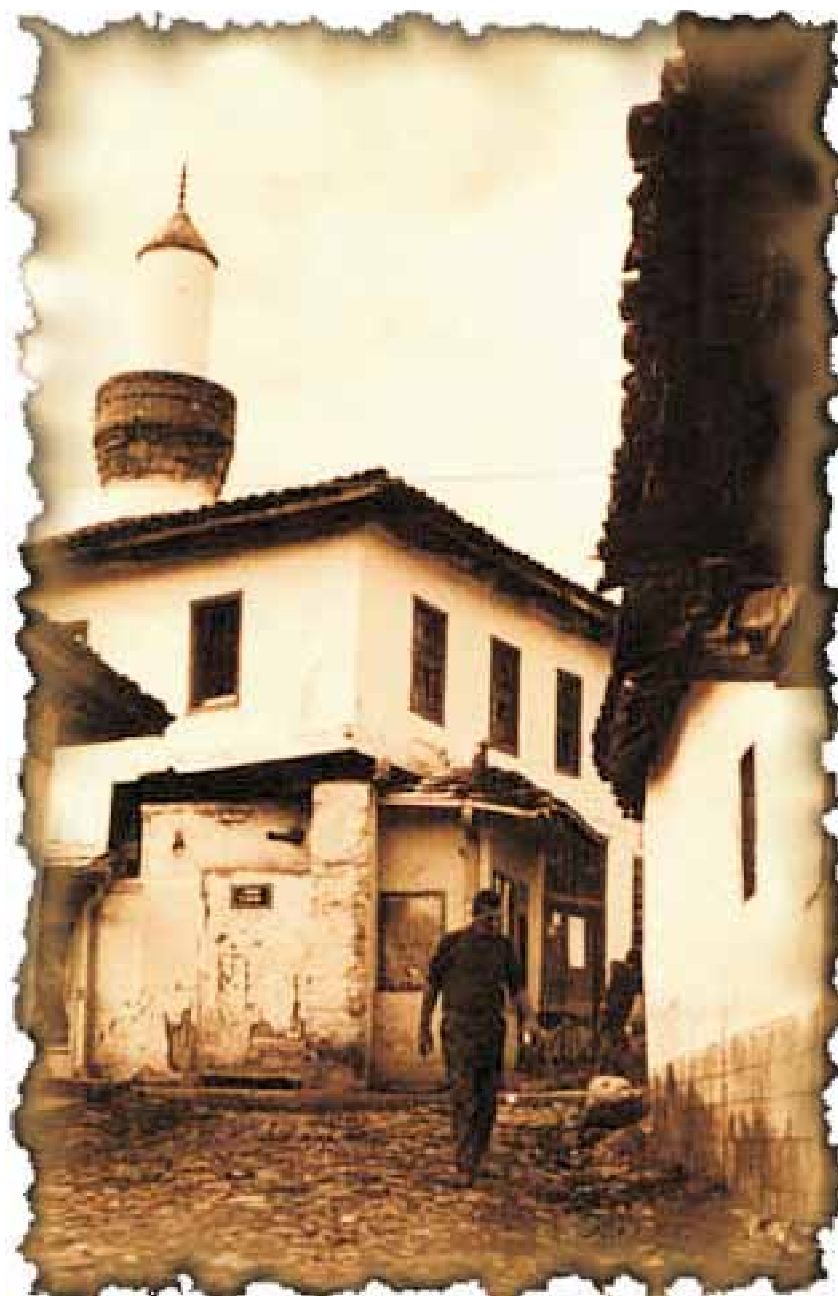
- Gledaj bolje, nesrećniče- srdito je prosiktao mula - Smajo.

- Tu ti pred nosom crni sine - nastavio je iznemoglim šaptavim glasom, dok se sin snebivao i u čudu pitao šta da radi.

- Vidiš, te terazije je vakat donio pred tebe. Tvoj vakat. Ja ih neću više vidjeti, a ti ne zaboravi da su one uvijek pred tobom i misli na njih. Na njima ćeš vagati tvoja djela, a i moja - tvoga baba.

- Ali ja ne vidim ništa - izustio je momčić istovremeno ohrabren i zbunjen smirenošću očevog glasa i riječima koje su ličile na samrtno bunilo.

- Ne vidiš, a? Utuvi dobro adžamijasta glavo, ispred tebe su i dok ti je vijeka biće tu. Moraš ih vidjeti, jer ćeš bez toga umrijeti slijep, kao što bih i ja da u starosti ne progledah. Ne liče one na pazarski kantar, niti su od željeza, niti od srebra, nemaju oblika ni luka; u rukama vakta vise i nevidljive su za oči onih u

kojima nije duše i razuma. Davno su mi pričali o njima, a ja nijesam vjerovao. Na lijevom tasu je zemlja, silna i plodna. Topla je kao gnijezdo ta zemlja, a govorili su još da joj u njedrima sakrivena leži vatrena ptica.

Starcu se hvatao dah dok je govorio, a glava mu je svaki čas padala na dahtave grudi.

- Na desnom tasu je gomila zlata. Čovjek ne smije prodati dušu za njega. Varljiva mu je snaga, a njegov sjaj ne grije ljudsko srce. Tamo je prazno. - Pri tim riječima starac je klonuo, lijevom se rukom uhvatio za grudi, a drhtavom desnom pokazivao je nekud preko sinovljevog desnog ramena. Potom je stari pao nauznak, na postelju i jastuk koji mu je sin hitro poturio pod pleća. Mogao je još iz tog položaja kroz prozor vidjeti varljiva svjetla čaršije koja je tako brzo pokidala veze sa nim. No on ih nije htio gledati. Hladnu ruku smrti osjećao je na čelu, ali nije mislio na nju. Prije šehadeta izgovorio je još: „Oni dolje su daleko od dobra koliko zvijezde od dana. Vakat je gospodar sine. Na gospodarovim terazijama mjera je pravedna, a dunjaluk je varka što me otrovala punom čašom“.

Smrt je zatim za njim zatvorila vrata ovog šarolikog svijeta što kao more zapljuskuje i nosi čovjekov život.

Promocija stvaralaštva Redžepa Nurovića

KAMEN NA OKUĆNICI

U organizaciji Odbora za kulturu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, 29. marta, predstavljen je književnik Redžep Nurović.

O Nuroviću - pjesniku govorio je književnik i publicista Milika Pavlović.

Ko je Redžep Nurović?

Odgovor, moj odgovor, iz punih usta, glasi: pjesnik. Može i: Pjesnik. Ko sa imalo sumnje i podozrenja pogleda na moj odgovor, pozivam ga da sam pročita i, pod Nurovićevim ekslibrisom, provjeri istinitost mojih usta.

Ne bi bilo lako, toliko otmeno i tako literarno, uvjerljivo i pjesnički uzvišeno, pohvaliti priče i pjesme Redžepa Nurovića, pa da ta hvala stane na ravnu nogu sa ljepotom, uvjerljivošću i otmenošću Nurovićevoga štiva. Ta "hvala", iz bilo čijih usta, mogla bi biti nedostatna u svojoj stilskoj formulaciji (stereotipna, frivolna, infantilna), ali mi se čini da ni na koji način ne bi mogla biti pretjerana, u smislu afirmativnog kritičkog suda o poeziji ovoga autora.

U pjesmi "Kamen" Nurović je kamen pretvorio u "glavnu ličnost". Transponira ga kao "porodičnog" pretka - utemeljitelja svetosti doma i svetilišta groba. Na okućnici Kamen stoji domaćinski, uspravno. Dostojanstveno ćuti, i označava gdje je njegova okućnica i njegov vatan, kao što nad mezarom, takođe ćutke, pokazuje na kome mjestu počiva prah njegovog ukućanina. Kasarnskim jezikom bi se reklo - "mrtva straža". Tek po "pravilu" neizbježnosti, neminovnosti, samoodbrana "dejstvuje".

Tema identiteta, čovjekove slobode i integriteta, poetskom asocijativnošću etablirana je kao jedinstven "serum protiv bjesnila". Ako manita psa ne možeš preduhitriti, ili mu izbjeći da te ne ugrize, ostaje ti jedina mogućnost (i pravo) na samopomoć, da koristiš lijek protiv ugriza. Za takve rane melem se hrani u porodičnoj posudi od "kamena na okućnici". U farmakološki sastav "seruma" uvršteni su svi pra i svi post elementi - zemlja, voda, vatra, vazduh, duga jutra, akšami, voćnjaci i behari, spućeno konjče što sanja zelen busen, topola u poplavi, neponovljivi Ramizaga i tetka Hata, Zarkina koza, Šemsine oči, Zuhrini uzdasi, i čitav sliv večernjih kikota Halimačinim sokakom. Kakva apoteka!

To, dakle, više nije kamen, već zavještanje. Čita se i prenosi "s koljena na koljeno". Čitanju "zavještanja" potomci će se učiti na okućnici. Na drugome mjestu, u drugim licejima i akademijama, nastava iz toga predmeta veoma je reducirana, apstraktna ili sasvim izostavljena.

U pomenutoj pjesmi Nurović je dobronamjerno "opovrgao", inače tačno i poetično Ponžeovo zapažanje, da se u prirodi jedino kamen ne obnavlja. Neprestano biva manji. Odronjava se, sipi, pretvara se u prah, prelazi u vlastitu "vječnost", kaže pjesnik iz Monpeljea. Ali slavuj iz Jošanice, uspjelim poetskim obrtom, preobrazio je kamen u stablo na okućnici. Stablo, neisko-

Redžep Nurović

KAMEN

Ima kamen na mojoj okućnici,
okamenjen tu kad je iskrio prapočetka plamen.
Mojoj je trsi bio temelj kućni
i nišan na groblju
o t k a k o j e k a m e n.

Zasipa ga tresetnica kad biše trusovi i bitke,
a on nenedano nica kao pritajeno sjeme...
Zarezan harf, o vječnosti mu,
ja znam da čitam
na kameno mu tjeme.

On nije z a t o č e n kamen u kamenu...
U njemu žubore valovi ezana,
za imena nas što se u lozi rodismo.
Tu je ljepotica iz "1001 noći " vezana,
koju u snovima plodismo...
Povijali smo ga u prostore srca
i bacali ga samo, što dalje, " s ramena ".
U našim molitvama po njemu vijore bajraci žita:
"Bože daj hljeba s drveta i kamena! "

A zmije su u neko doba godine,
pod njim presvlačile sopstvenu kožu...
I čuvar moje okućnice, Gazija na bijelu atu,
o rebra mu oštrio sječivo nožu.

rjenljivo i plodotvorno. Osobito rodno u godinama kad svi drugi usjevi i ljetina izdaju. Kamen na jošaničkoj okućnici je artikulisana riječ, glas, zvuk, melodija, dovoljno čujna i razgovjetna poruka. Čitaocu biva lako razumljiva pjesnikova zahvalnost "kamenu na okućnici". Svoj motiv on doživljava i promišlja alegorijski - kao čuvara, hranitelja i branitelja smisla i ljepote postojanja, kao anagram individualnog i kolektivnog *jesam*, ispisanog glasom molitve ili gestom i stavom otpora. Bez takvog, nurovićevskog "kamena", mnoge (čak i sve) lijepe slike davnine, njihovo moralno i filozofsko značenje, ne bi postojale ili bi, na svakoj drugoj (drugačijoj) historijskoj podlozi isčezle, i naše bi oči bile više nego napola prazne. Podsjetimo se, na trenutak, "okućnica" Helade, drevnog Egipta, Mesopotamije, Acteka, Inka, Indije. Koliko je, na tim historijskim atarima civilizacije i duhovnosti, "kamenja" progovorilo, prohodalo, zazvučalo i prolistalo. Zasluga pripada snazi stvaralačke mašte i čarobnjaštvu umjetničkog nadanuća.

Kamen na okućnici ne ćuti. Ne ćuti ni nad grobom. On pokazuje, ovdje poljanu opstanka, ondje - predio vječnosti, urnu praha. Nurović je proosjećao i elegantnim poetskim govorom izrazio tu "kamenu" sponu koja mitskom snagom povezuje "oba svijeta". Pjesnik duboko osjeća "melanholiju kamena", onaj njen vid koji se zove melancholia misanthropica, strah od ljudi. Kamen na njegovoj okućnici kao da podrhtava od toga straha. U podtekstu ove slike, kao njena legenda, stoji jasna, riječima nekazana, ili faktografski neopoziva istina. Ona glasi: ljudi nemaju, niti su kadgod imali, razloga da strahuju od kamena. U daljem prevođenju na vanliterarni jezik, ta istina može se transkribovati do jasnoće, do razumljivosti i za slabovide ili maloumne. Tek ako bude, stihijom ili rušilačkom rukom, isčupan iz svog prirodnog zgloba, ili djelovanjem tih sila bude lišen oslonca, nađenog stvaralačkom rukom i umom, i kamen će se pretvoriti u osvetnika.

Takvom poetskom transpozicijom motiva na temu smisla postojanja i međuljudskoga osposljavanja, Nurović pred čitaocem otvara široko asocijativno polje zapitanosti o čovjeku. Sa tog ekrana nameće se misao da samo naizgled ljudsko biće ima svega dvije ruke. One prikrivene, ruke za oroz i kamu, za piromaniju, pljačku i krađu, i za sve druge vidljive moralne prljavštine, u "pogodnim" klimatskim uslovima izniknu i izvriježe. Svaka od takvih ruku neumorno obavlja dograbljeni animalni posao, uvijek na ispodanimalnom nivou.

Nurovićev kamen na okućnici, tu stigao na predačkome brodu i na talasima pjesnikovih vizija i nadahnuća, jedino iz te pozicije uspješno brani našu evoluciju od uvreda i poniženja. I kamen je tu stekao smislenost i snagu, nasuprot krokodilskoj stranici života i njegove evolucije. Ljudolika hobotnica ne može da ga sa toga mjesta jednom za svagda slisti. Tako je pjesnička okućnica Redžepa Nurovića osvojila status ni malo apstraktnog mjesta na kojemu se i kamen obnavlja. To je ona predhodno pomenuta Nurovićeva pjesnička "replika" i "polemika" sa Ponžeom o kamenu. Tu, u Jošanici:

On nije zatočen kamen u kamenu...

Književnik i publicista Milika Pavlović

Ovdje je prirodno slobodan i slobodno "neprirodan". Očovječen i zaštićen koliko se najviše može (ne koliko je nepovredivo) od onih rukolikih pandži sa zlatnim arkanovskim verigama o vratu...

Uzgred, čini se logičnim i sledeća paralela. U izražajnom pjesničkom jeziku Redžepa Nurovića, i na platnima Aldemara Ibrahimovića, osjeća se blisko misaono srodstvo. Ibrahimovićeve metafore u boji i Nurovićeve u stihu, i poruke koje tim sredstvima emaniraju ova dvojica stvaralaca, odlikuje bogata sedimentnost karakteristika jedinstvenog miljea, jedinstvene duhovnosti narodnoga kolektiva iz kojega ovi stvaraoci dolaze. Bošnjačka kultura i umjetnost, jedina među

kulturama slovenskoga Balkana, imala je odvažnosti da sa spinozinske tačke, u kojoj se "krajnosti dodiruju" - sa oboda dvaju kontinenata - pogleda na Istok, na Orijent, u Aziju, a da pri tome ne postane "azijatska", i da se, istodobno, cijelim licem okrene evropskom Zapadu, ne postajući katolička, ne ostajući pravoslavna, i ne bolujući kolonijalnu boljku evropocentrizma.

Gotovo da je jedino mitološkim rječnikom i jezikom primjereno tumačiti pojavu nove, obnoviteljske stvaralačke energije u biću naroda-mučenika, nedužnog i nevinog u tragediji. Iz ranije nevinosti bošnjačkoga naroda, kao i u sličnim nesrećama drugih naroda, izbijaju duhovni izdanci čiji izraz i glas podsjeća na bogojavljenska obasjanja iz svetih knjiga. Ovdje nije moguće nabrojati sva imena toga bljeska.

Vratimo se, ipak, Nurovićevom lirskom govoru.

Tragično osjećanje u njegovoj lirici govori jezičkim formama tragedije, lakonski i uzvišeno. On nije "pjevač", pjevač žanra estrade. Riječ je o talentu čija je osjećajnost, u svakome retku, osjetljivost muzičkog instrumenta. Dirka, u dodiru sa talasima stvarnosne pragme. Ti se udari, odjeci i brujanja čuju i vide - u pjesničkim slikama, u ritmu, u metaforici, u jezičkoj arhitektonici stiha i prozne rečenice, podjednako.

"Kad u snovima ne bi gorjele / Šemsine oči", okućnica pjesnikova djetinjstva i mladosti bila bi luka bez svetionika. Rošava hridina u pomrčini. A *"tapije"*, koje ima *"na Zuhrine uzdahe"*, ponijeće, kao legitimaciju plemenitosti, sa ovoga na "drugi svijet". Biće mu to, vjeruje, viza za "nastanjenje" u vječnosti, podalje od "džehenemskoga mraka". Iz takvog pjesnikovog "ljubavnog idealizma" umjetnička istina glasi: istinska, čista ljubav možda nije sasvim ona platonska, ali jeste sasvim "neprofilni sektor".

Kod ovog početnika nema ničega početničkog. Ni epigonstva. Ni plagijata. Nurović osvaja povjerenje literarnom zrelošću i odgovornošću. Spisateljski špekulanti, literarni kradljivci, a takvih je "književnih" džeparoša i protuva danas nabroj koliko i pušača marihuane, ne mogu govoriti jezikom Redžepa Nurovića u zbirci "Šta bi mi ostalo?": "Oči mu kao prezuveni opanci"; ljudi tegobni "kao redovu ranac"; "katkad progickaju ženska dupeta; sa zaljubljenih u zagrljaju "ispod žalosne vrbe" mjesec je "povukao veo tmuše" (drski, bestidni mjesec!); "Napolju spućeno konjče / sniva busen zelene trave"; "Kasaba se raspukla - radosni na jednu stranu, / tužni na drugu"; o bezbrižnosti djetinjstva: "Tad je svaka drina bila prava"; radoznala dječurlija gledaju pridošlice: "Činilo nam da su doselili iz dvije knjige: / Mejra iz neke o lanetu, / Hrusto iz junačkoga epa"; ne može se čuti ni razaznati da li je u vodenici oteta djevojačka nevinost jauknula ili pjevala, jer se sve zbilo "kad je kamen mljeo / kamenu po glavi".

Ili u kratkim pričama "Pendžeri" (nesumnjivo, pjesme u prozi). Pjesnička metafora "prozor", u Nurovićevoj filozofiji jezika, ne stoji na zidu, već na jednom od stepenika filozofskog stubišta. Nije tu da bi se kroz njegovo okno gledalo napolje, no da bi se zagledalo unutra. U nutrinu. U suštinu.

O muci pisanja (odgovorno) - "olovka u mojoj ruci... gumena varalica u ustima odojčeta"; očev plač liči mu "na kamen koji se otapa"; država "u kojoj niko nikom nije smio biti što drugo osim brat" survana je u ambis, a njeno rušenje nas je "više koštalo nego njena izgradnja"; "o ratu ni najbolji pisci nijesu ništa napisali što liči na rat"; "na tvojoj ti je zemlji i glava skuplja, valja makar dvije tuđe"; o spokojstvu i miru na balkanski način, o ratovima: "Pritaje se. A pouzdano se zna, i kad nije rat, ko bi s kim ratovao - da je rat. U zatišju svi navale, ko šta umije i koliko može, te rađaju, grade, uče, pišu, pjevaju, glume, i šta još, da sljedeći rat imade više da pohara"; "Kroz pendžere, naše ili tuđe, stvarne ili umišljene, prozreli smo ostatak svijeta"; "Odveli su me iz škole, s radnog mjesta, ispred dječice kojoj sam držao čas o čovjekoljublju. Osvrnuo sam se, ali više nijesam vidio školu - ukazao mi se samo njen pendžer pun dječjih glavica". Dakle, prozor koji vodi naš pogled u utrobu mnoštva značenja, ili svih značenja, u dubinu smisla i nade. I, najzad: "Ipak, kuću sam napravio. Sve mi je po planu, sem pendžera."

Takvim jezikom može da govori samo potpuna, kreativna pjesnička individualnost. Ovaj nivo nikako nije dostupan najamnicima sezonske kulture niti medijski lansiranim klepetalima sajamske i revijalne "beletristike"-blebetristike.

Iza rata su smislili još jednu mjeru za vrijeme. Petoljetku. Iz nje niko nije mogao iskoračiti. Petoljetka je svakoga imala na spisku, osobito zdrave i snažne muškarce, pogodne za radne akcije. Moj je otac bio među prvima.

Kada je navukao nekakvu boleštinu i nije mogao da radi, oca su otpustili, rekli da ide kući.

... To je proljeće u mom sjećanju imalo još jednu fleku, nalik ugrušku krvi na rani. Bolovao sam tifus koji uzrokuje nemaština. Stalno sam bio u bunilu.

Majčinu i očinu glavu ugledao bih ponekad iznad moje glave kroz sumaglicu, šarenu kao vatromet. Tada sam prvi put shvatio da babo može i da plače. Njegov mi je plač ličio na kamen koji se otapa.

Dušek mi je bio napunjen vunom koju je majka sakupljala od tuđih olinjalih ovaca, sa glogova i kleka, kao ptica za gnijezdo. Da mi je mekše pod svehlim tijelom.

Izvodi iz priče Glad (knjiga "Pendžeri") Redžepa Nurovića

Udruženje i časopis ALMANAH

STVARALAČKA RADIONICA

Očaj, nemoć, prkos, hrabrost i znanje su izvorišta "Almanaha" - napisao je, između ostalog, glavni urednik jednog od prvih časopisa za izučavanje i afirmaciju bošnjačke kulture uopšte, prof. dr. Šerbo Rastoder povodom desetogodišnjice postojanja i rada udruženja i časopisa "Almanah".

"Almanah" je osnovan 1993. godine kao udruženje za proučavanje, prezentaciju i zaštitu kulturno-historijske baštine Bošnjaka u Crnoj Gori. Njegovi osnivači su poznati književnici i kulturni pregaoci Husein Bašić, Zuvdija Hodžić i Milika Pavlović, koji su tada kao odgovor vremenu ništavila i beščašća, započeli projekat iza kojeg danas stoji nekoliko stotina autora, saradnika i prijatelja "Almanaha", ne samo iz Crne Gore, bivše SFRJ, već i Evrope i SAD.

Glavni ciljevi i zadaci "Almanaha" ostali su nepromijenjeni od osnivanja do danas:

- izučavanje, očuvanje i prezentacija kulturno-historijskog naslijeđa i graditeljske baštine, historije, kulture, običaja, tradicije i društveno-ekonomskog položaja Bošnjaka u Crnoj Gori, u cilju očuvanja njihovog nacionalnog, vjerskog i kulturnog identiteta;
- okupljanje stručnih i kreativnih kadrova koji se bave zaštitom kulturno-historijskog naslijeđa i kulturom i naukom uopšte, čiji radovi imaju kulturnu i naučnu vrijednost i od interesa su za Udruženje kao i za bošnjački narod;
- adekvatna valorizacija kulture bošnjačkog naroda;
- institucionalizacija bošnjačke kulture;
- vraćanje književnih i kulturnih sadržaja i književnika bošnjačkog naroda u školske programe u adekvatnom obimu; njihovo struktuiranje duhom i sadržajem saglasno konceptu multietničkog i multikulturnog društva i afirmacija različitosti kao kulturološkog bogatstva društva osposobljenog da baštini različite vrijednosti;
- uspostavljanje i prisvajanje demokratskih tekovina i povećanje tolerancije između različitih etnosa;
- organizovanje kulturnih, stručnih i naučnih skupova;
- razvijanje saradnje sa srodnim udruženjima i institucijama u zemlji i inostranstvu;
- izdavačka djelatnost.

Kao svoj osnovni programski kredo časopis je proklamovao i sljedeće principe: "Pokušavamo postati kulturno i naučno središte i svjedočište kulturno-historijskog trajanja Bošnjaka na ovim prostorima. Pri tome ne mislimo mahati barjacima, zavaravati i sebe i druge izvikivanjem isprazníh parola i njegovanjem prazne verbalistike unutar koje bi formu stavljali ispred suštine, udarati se u prsa uz patetično prizivanje mitova, oplakivati svoju zlehudu sudbinu i trljati oči onima koji nas ne vide, niti ih zatvarati pred onima koji nas vide. Ne mislimo preuzimati ulogu ježa u osjetljivom političkom trbuhu Crne Gore, ali ni zeca u njenom multietničkom i multikulturnom društvenom ambijentu. Ostajemo otvoreni i spremni da stručno i kompetetno svjedočimo, razmišljamo i istražujemo i da rezultate svoga rada prezentiramo nama i drugima, uvjereni da je potvrđivanje u stvaralaštvu u suštini jedina i prava potvrda trajanja. Pri tome, ne želimo graditi jednoobraznu, ideološki unificiranu i nekritičku sliku o sebi, svjesni da nijesmo sami i samodovoljni i da je jednako važno ne samo ono kako vidimo sami sebe, već i kako nas drugi vide. Uvjereni smo da su uzroci većine nesporazuma na Balkanu i u tome, što ljudi nijesu shvatili da živjeti zajedno, često nije dovoljno da bi se ljudi međusobno poznavali. Samo oni koji se poznaju mogu se i razumjeti i graditi odnose poštovanja i međusobnog povjerenja i stvarati ambijent unutar kojeg se prožimaju kultura, nasljeđe i tradicija gdje "moje" vrijednosti postaju opšte dobro drugih i obratno" (Prvih deset godina - Almanah 1993-2003, Šerbo Rastoder).

Razuđeni programski principi predstavljaju široku osnovu za razvijanje različitih oblika djelovanja, prije svega u pravcu stvaralaštva u svim oblastima, tako da je "Almanah" postao "velika kreativna i stvaralačka radionica koja je u svojim seharama kulture, historije, baštine i tradicije pohranila na hiljade stranica pamćenja i skrivanom biserju naše kulture udahnula životnost čineći je rascvjetalom nadom u vrtu u kojem raste optimizam o našem shvatanju crnogorskog multikulturnog prostora kao milet bašte sa hiljadu cvjetova".

Redakcija časopisa je, inače, sastavljena od ljudi koji imaju stvaralačke biografije: Husein Bašić, Milika Pavlović, Zuvdija Hodžić, Šerbo Rastoder, dr. Asim Dizdarević, Esad Kočan, Senad Gačević, Suljo Mustafić, Atvija Kerović, ali otvorena i spremna da sopstveni stvaralački egoizam pretoči u stalno traganje za novim vrijednostima.

Svakako da je najveće bogatstvo "Almanaha" njegova brojna porodica saradnika i prijatelja. Stoga je veoma nezahvalno izdvajati bilo koje ime, jer svoju

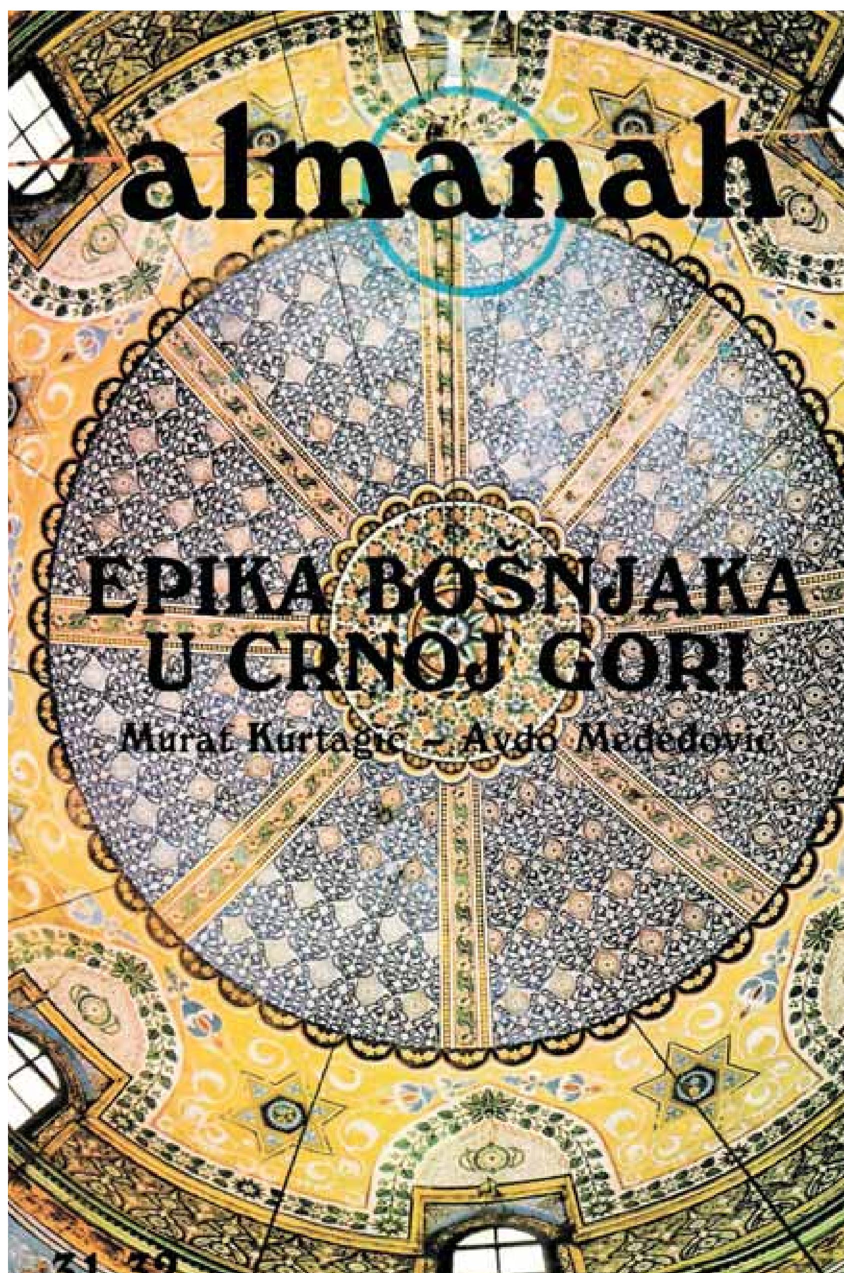
otvorenost, spremnost i sposobnost komuniciranja "Almanah" demonstrira upravo na način širenja kruga saradnika. Zato su svi od oko 400 autora koji su svoje priloge ili knjige objavili u "Almanahu", svaki na svoj način, značajno doprinijeli njegovoj afirmaciji kao kulturnog svjedočišta, snažnog intelektualnog uporišta i najreferetnijeg multikulturnog centra današnje Crne Gore.

"Almanah" je prepoznatljiv i kao respektabilna izdavačka kuća, koja je okupila ugledne autore čiji je istraživački refleks bio okrenut temama od interesa za bošnjačku zajednicu u Crnoj Gori i stvaralaštvo autora pripadnika ove zajednice. "Almanahova" izdanja su na taj način popunila ogromnu prazninu nastalu usljed nepostojanja organizovanog istraživanja ovog segmenta naslijeđa. U javnosti su časopis i izdanja veoma pozitivno ocijenjeni, o čemu svjedoči više od 100 prikaza "Almanahovih" izdanja objavljenih u štampi, na radiju i televiziji.

Govoreći o jednom od izdanja "Almanaha" podgoričke "Vijesti" su napisale da je to "priča koja ubjedljivo nadrasta vjekove". (Bogić Rakočević - Vijesti, 26. mart 2003), dok Milorad Popović u Pobjedi od 27. oktobra 2003. godine piše da je "Almanah" izuzetan projekat po mnogo čemu jer na kompetentan i znalački način afirmiše kulturnu i nacionalnu baštinu Bošnjaka u Crnoj Gori i širi kulturu multinacionalne i multikulturne tolerancije i snošljivosti u Crnoj Gori i može se svrstati među dvije ili tri najbolje kulturne publikacije u republici.

Sa svojim izdanjima "Almanah" je bio gost na sajmovima i na promocijama u većini gradova Crne Gore po više puta, bivše SFRJ, Evrope i SAD, a na Trećem Mediteranskom sajmu knjiga u Baru, u avgustu mjesecu 2005. godine, Udruženje "Almanah" proglašeno je za najboljeg izdavača na sajmu.

Promovišući interetnički dijalog u cilju širenja tolerancije i sveukupnih napora kao osnaživanju vrijednosti građanskog društva i afirmaciji multikulture, "Almanah" je učestvovao u organizovanju više naučnih skupova, okruglih stolova, debata na kojima su razmatrane različite teme.

U okviru svojih rubrika "Almanah" je predstavio djela velikog broja stvaralaca, prevashodno slikara: Zuvdije Hodžića, Muharema Muratovića, Hilmije Ćatovića, Sabahete-Beke Masličić, Ismeta Čekića, Ibrahima Rekovića, Behudina Selmanovića, Ismeta Hadžića, Aldemara Ibrahimovića, Ibrahima Kurpejovića i drugih.

Prvi urednik časopisa bio je jedan od osnivača i predsjednik Udruženja Husein Bašić. Brojeve 3-4 kao urednik je potpisao, takođe jedan od osnivača, Zuvdija Hodžić. Počev od brojeva 5-6 urednik časopisa je Prof. dr. Šerbo Rastoder.

Svojim cjelokupim radom, pokrenutim i realizovanim aktivnostima, i svojim nimalo skromim i izuzetno značajnim djelom koje nadmašuje vrijeme njegovog postojanja, "Almanah" je postao prepoznatljiv u kulturnom i naučnom životu Crne Gore i šire.

Njegov doprinos izučavanju, razvoju i afirmaciji kulturnih i svih drugih vrijednosti Bošnjaka na ovim prostorima od izuzetne je važnosti.

BOSANSKA CRKVA: Novo tumačenje

Crkva bosanska i njeno učenje već sto pedeset godina predmet su brojnih kontroverzi i često oštrih i netrpeljivih rasprava.

John V. A. Fine, profesor srednjovjekovne historije Balkana na Univerzitetu u Mičigenu (University of Michigan) u Ann Arboru, u svojoj knjizi "Bosanska crkva: Novo tumačenje" o Bosanskoj crkvi, njenom mjestu u državi i društvu od 13. do 15. stoljeća (u izdanju Bosanskog kulturnog centra, Sarajevo, 2005. god.), daje jednu jasniju ideološki rasterećenu predstavu srednjovjekovne crkvene historije, u čijem središtu leži pitanje bosanske hereze koja je bila njegov osnovni naučni interes.

Svoja šira istraživanja srednjovjekovnog Balkana, profesor Fine zaokružio je dvjema monografijama u kojima je dao kritički pregled balkanske historije od dolaska Slovena do osmanskih osvajanja.

Uočavajući veliku protivurječnost različitih izvora i njihovih tumačenja, prof. Fine u svom istraživačkom opusu nastoji uzeti u razmatranje sve izvore sa svim njihovim protivrječnostima i nedosljednostima. U tom smislu on je svoju studiju posvetio ispitivanju i dokazivanju mogućnosti da je srednjovjekovna Bosna u isto vrijeme sadržavala u sebi dualističku herezu i šizmatičku "nedualističku" bosansku crkvu, ističući da je to jedini način da se izbjegne zanemarivanje ili ignorisanje velikog broja historijskih činjenica.

Prateći izvore kroz pojedina razdoblja bosanske srednjovjekovne historije, autor je postavio tezu da se bosanska crkva kao samostalna vjerska hijerarhija oformila u prvoj polovini XIII stoljeća.

Naglašavajući da je ova crkva u svojoj doktrini zadržala dosta monističkih elemenata, te da se vremenom, ili uporedo s njom, javlja i izvjesna dualistička hereza, Fine zaključuje da je Bosna posljednjih decenija pred pad kraljevstva bila nastanjena Slavenima koji su pripadali trima vjerskim grupama (katolicima, pravoslavcima i sljedbenicima Crkve bosanske.

Srednjevjekovni bosanski stećak

U svom teorijskom razmatranju ovog fenomena John Fine polazi od toga da pri proučavanju vjerskog fenomena treba razlikovati religiju kao doktrinu od religije kao socijalne realnosti, i iz toga izvlači zaključak da Bosanska hereza nije bila isključivo vjerska pojava, nego prije svega socijalno-političko stanje jednog nerazvijenog seljačkog društva i feudalne države kojom su dominirale velike vlastelinske rodovsko-plemenske strukture.

Autor izvlači zaključak da je Crkva bosanska sa svojom nerazvijenom hijerarhijom imala vrlo mali uticaj na politički razvitak feudalne države i društva i da je njen vjerski i moralni uticaj isto tako bio veoma slab. Ta činjenica da nijedna od triju crkava u Bosni nije imala značajniji uticaj u narodu, između ostalog, uslovila je i masovno prihvatanje Islama od strane pripadnika sve tri konfesije.

U cilju rasvjetljavanja cjelokupne ove tematike i jednog novog pristupa ovom pitanju, kao i razumijevanju karaktera religije, političkih događaja i socijalnih odnosa u bosanskom srednjovjekovnom društvu i državi, bez obzira na sve kontraverze koje ovo pitanje nosi, "Bošnjačka riječ" će u nastavcima prenijeti istraživanja i zaključke prof. Finea.

Uvodne napomene

U uvodnom dijelu svoje studije, prof. Fine daje osvrt na različita tumačenja i poglede na vjersku situaciju u srednjevjekovnoj Bosni. Navodeći da jedni izvori o Bosanskoj crkvi govore kao i o herezi, te da mnogi naučnici smatraju da se radi o sinonima i da je heretička Bosanska crkva dominirala vjerskim životom u Bosni s kraja 12. stoljeća do osmanskog osvajanja (1448-1481), autor izdvaja dva preo-

vlađujuća stava po tom pitanju.

Prema prvom stavu se tvrdi da je hereza bila sinonim za Bosansku crkvu s dualističkom doktrinom. Osnov dualističkog pogleda svijeta je da postoje dva načela — načelo dobrog (koje se obično identifikuje s duhom i smatra se stvaraocem neba i duše) i načelo zla (identifikovano s materijom i koje se smatra stvaraocem ovog svijeta i čovječijeg tijela). Po tom učenju na zemlji se odigrava faza vječite borbe u kojoj ljudska bića sa svojim dobrim dušama i zlim tijelima igraju ulogu i istovremeno se bore da dođu do spasenja.

Drugi stav, koji je posebno pogodovao srpskim autorima, zastupa mišljenje da Bosanska crkva, iako se često naziva heretičkom, ustvari to nije bila, nego je u osnovi po svojoj doktrini bila pravoslavna, a od srpskog pravoslavlja se razlikovala samo po tome što je bila pod upravom vlastite bosanske hijerarhije.

U odbrani svojih stavova, kako sam Fine kaže, zagovornici i jedne i druge teorije pozivali su se na niz izvora zapostavljajući i zanemarujući sve ono što njihovom stavu ne ide u prilog. Stoga, kako sam autor ističe, i "nije čudo da nailazimo na pokušaje naučnika da propagiraju varijantu drugog stava, prema kojem Bosanska crkva nije bila ni dualistička ni pravoslavna, nego je bila manje-više "ortodoksna" (malo slovo "o") [1].

Izdvajajući kao dominantne dvije osnovne teorije: da je Bosanska crkva bila dualistička i teorija da je Bosanska crkva bila nezavisna i šizmatička, manje-više u svojoj doktrini ortodoksna, Fine se poziva na dva dokumenta iz 15. stoljeća (1460-tih godina): pedeset tačaka kardinala Torquemade (Torkemada), kojih su se tri bosanska vlastelina, "maniheja" morali odreći 1461. i testament prvaka Bosanske crkve, gosta Radina 1466., koji je u kontradikciji s nekoliko Torquemadinih tačaka.

Prihvatajući da je u Bosni bilo dualizma, Fine podsjeća da je Bosna u srednjem vijeku bila zaostala i zemlja bez obrazovanja, tako da je i praksa bilo koje vjeroispovijesti bila podložna značajnim devijacijama u odnosu na iste vjernike drugdje. Shodno tome, prof. Fine ističe da se stvari ne mogu generalizovati, te da je jedini način da se rasplete "zamršena bosanska, komplikovana historija religija" osloniti se na bosanske izvore ili na strane izvore specifične za Bosnu. "Ukoliko su ovi izvori nedovoljni da riješe problem, onda se moramo pomiriti s činjenicom, da se problem, zaista, ne može riješiti", zaključuje Fine.

Polazeći, s druge strane, od toga da se nijedan vjerski pokret ne može izdvojeno razmatrati, autor se u svojim analizama osvrće i na druge vjerske grupe u Bosni, kao i na sveukupne prilike u tadašnjem srednjevjekovnom bosanskom društvu. S tim u vezi, autor sebi kao glavni zadatak daje razjašnjenje uloge crkve (i/ili) hereze u bosanskoj državi i kako su ova "crkva" i sve ostale vjerske organizacije bile povezane s političkim događajima i društvom uopšte.

Religija u bosanskom seoskom društvu

Polazeći od toga da su religije (Velike Tradicije) proizvod urbanih i svećeničkih klasa, te da je diskutabilno pitanje koliko su, i u kojoj mjeri i obimu, ruralne sredine prihvatale te i takve religije, prof. Fine ističe da seoska kultura ima svoju evidentnu historiju, koja nije lokalna historija već historija civilizacije (u kojoj je selo njen lokalni izraz), koju je neophodno ispitati i koju su istraživači hereze neopravdano zapostavljali a od velike je važnosti za pravilno izvođenje zaključaka o tom pitanju.

"Ova činjenica odmah diferencira herezu u Bosni od heretičkih pokreta u južnoj Francuskoj i sjevernoj Italiji, koje su u osnovi bile urbane sredine. Suprotno, u Bosni gradovi se počinju razvijati tek u drugoj polovici 14. i početkom 15. stoljeća i postaju središta katoličke restauracije. Bilo je to dobrim dijelom zbog toga što je u Bosnu došao veliki broj stranaca, najznačajniji su bili trgovci iz Dalmacije, katolici (posebno, Dubrovnika), koji su u bosanskim središtima, najvitalnijim za trgovinu, osnivali svoje kolonije. Oni su u ovim gradovima stvorili čvrsto katoličko jezgro, podizali crkve, privukli su franjevce i ponudili im podršku i sigurnost", navodi Fine, ističući da su Franjevci imali za zadatak da se veliki segmenti bosanskog stanovništva pridobiju za katoličanstvo.

Imajući u vidu to da je, i nakon razvoja gradova, ogromna većina bosanskog stanovništva i dalje ostala ruralna, da se bavila zemljoradnjom i stočarstvom, autor izvodi zaključak da mnoge

Termin pataren ima komplikovanu historiju. Ovaj italijanski naziv je prvi put upotrebljen u 11. stoljeću a odnosi se na političku stranku u Milanu, koja je bila u opoziciji Biskupu Milanskom. U 13. stoljeću termin je označavao italijanske dualiste, koji su bili u vezi s francuskim katarima. Papinska i ugarska pisma, od početka 13. do sredine 15. stoljeća, povremeno su termin koristila za Bosnu, uvijek bez definicije. S kraja 14. stoljeća, dalmatinski (posebno dubrovački) izvori uporno koriste termin patareni da označe pripadnike Bosanske crkve, uglavnom, redovnike. Dalmatinci su, povremeno, koristili termin i za laike Bosanske crkve (npr. robovi patareni prodavani u Dubrovniku (Ragusa) ili za visoku vlastelu koja je podržavala Bosansku crkvu).

1. U studiji "orthodox" s malim "o" znači glavni tok kršćanske doktrine tog vremena, tj katoličanstvo i pravoslavlje, dok Orthodox s velikim slovom "o" se odnosi na Istočnu pravoslavnu crkvu, obično u referencama o Srpsko-pravoslavnoj crkvi.

standardne metode u proučavanju hereza nisu relevantne i da se ne mogu primjeniti na Bosnu, zbog čega se, metodama s kojima se obično pokušava, dolazi do rezultata koji su, često, bez značaja.

Stoga autor i pravi razliku između “hereze” spontano nastale od kombinacije stare i nove religijske prakse, koja se u raznim selima različito javljala i stvarnog heretičkog pokreta s definisanom doktrinom, kao što je neo-manehizam.

Jedna od najvećih pogreški u studijama o bosanskim hereticima (ili nekoj drugoj vjerskoj grupi u Bosni), po Fineu, je sofisticirano istraživanje vjerske ideje i pokušaj da se ideje svrstaju u neku vrstu sistema.

Polazeći od toga da je “jedan od težih zadataka u nastojanju da se ispitaju doktrine disidentske grupe u raspletu emocionalnih i narodnih shvatanja od stvarnog vjerovanja sekte”, autor smatra da ovaj pristup ignoriše narodna mišljenja koja su stvarna, te da u sredini kao što je Bosna konstantno teološko postojanje nije ni moglo postojati (sve one što je moglo postojati bilo bi osnovna vjerovanja i praksa, onoga šta je narod smatrao kršćanstvom).

“Društvo nepismenih ljudi, kao što je bila Bosna, na svoju religiju nije gledalo na teološki način. Praksa je bila važnija od vjerovanja i mnogo toga što bi teolog smatrao osnovnim, ljudi to nisu znali a da bi mogli razumjeti”, zaključuje prof. Fine.

U prilog tome autor navodi slučaj katoličkog biskupa u Bosni, koji je zbog nepoznavanja stvari bio smijenjen s dužnosti, 1233. godine. Pomenuti biskup nije poznavao formulu krštenja, živio je sa svojim bratom, heretikom i izgleda nije ni shvatio da mu je brat heretik. Iz tog slučaja Fine izvodi pretpostavku da je teološka analiza bila irelevantna za herezu u zemlji gdje je do ovakve situacije moglo doći. Ističući da slučaj biskupa nije bio izuzetak, prof. Fine kaže da je nepoznavanje teologije detaljno opisano u svakom postojećem dokumentu, od 1203. kada su se redovnici odrekli krivovjerja na Bilinom polju do odgovora pape Gregora XI na pitanja koja su mu franjevci Bosanske vikarije uputili, 1373. do izvještaja katoličkih vizitacija ili putnika iz 17., 18, i 19. stoljeća. Shodno tome, Fine upozorava da "historičar mora imati na umu da ni jedan slavenski izvor o Bosni, bilo da je bosanski, dalmatinski ili srpski, ne pruža detaljan izvještaj o teološkim pitanjima". To znači, da jedini opisi doktrina bosanskih "dualista" dolaze iz katoličkih, antiheretičkih izvora - navodi Fine ističući da ostaje otvoreno pitanje u kojoj su mjeri oni dobro razumjeli njima stranu kulturu i koliko su znali o vjerovanjima u Bosni.

Navodeći izmiješanost religioznih vjerovanja i prakse, običaja i ideja, pa i kultova i magije, autor u svojoj studiji ističe da su se mnogi paganski običaji dugo održali, prilagodili se novim životnim uslovima i tako opstajali vremenima.

"Stari su rituali ostali, najvjerovatnije su izgubili svoje originalno značenje. Svakako, mi ne možemo reći da se pagansko vjerovanje zadržalo. Obavljanje izvjesnih starih rituala u godišnjem dobu smatralo se značajnim za dobrobit sela, a druge rituale se nije na isti način smatralo značajnim, ali su se održavali zbog zabave. Moramo imati na umu da seljak u svom stavu pravi i da je uvijek među ceremonijama, pravio razliku. Mogli bismo reći da je seljak izvjesne ceremonije smatrao vjerskim, a druga vjerovanja i običaje nije na isti način posmatrao", navodi u svojoj knjizi prof. Fine, ističući da nije nikakvo čudo što su obrazovani stranci, katolici u Bosni i okolnim regijama, posvuda vidjeli heretike, jer se, gotovo niko, bez obzira na religiju kojoj je smatrao da pripada, nije držao standarda.

"Jacob de Marchia je nazvao ljude koji prakticiraju obrede u pećinama i podrumima "hereticima". Prema tome, sa sigurnošću se potvrđuje da su paganski obredi i običaji bili osnova da se nekog smatralo heretikom. Ako je zaključak tačan imamo razloga vjerovati da je mnogo toga u bosanskoj "herezi" bili običaji, koji su iz paganskog doba preostali" navodi Fine siguran da je bosansko kršćanstvo bilo izmiješano s ranijim vjerovanjima i običajima raznih kombinacija i na razne načine.

On kaže da postoji nekoliko ilustracija koje mogu poslužiti da se pokažu sinteze koje su se u Bosni javljale, ali da primjeri do koje je on došao potiču iz postsrednjevjekovlja i ukazuju na sintezu kršćanstva i islama. "Prvi primjer je preuzet iz opisa Bosanaca, koji su prihvatili islam, koje Paul Riccaut (Pol Riko) naziva Poturima, 1660-tih godina. Solovjev nastoji povezati vjerovanja i praksu Bosanaca, koji su prihvatili islam s običajima preostalim od bogumila, ali je to dubiozno; sva vjerovanja i običaji koje Rycaut pominje lako se mogu objasniti kao ostaci kršćanstva izmiješani s islamom, koje su održavali konvertiti i koji su zadržali mnoga stara vjerovanja a novu religiju nisu u potpunosti razumjeli", navodi on.

Jezik, iskustvo i misao

Rječnik i struktura jezika imaju veliki uticaj na način kako se koncept može izraziti a njegovo izražavanje vrši uticaj kako se ostale ideje s tim u vezi odnose

i kako se koncept razvija. Bosanski seljak, nepismen, imao je malo kontakta s vanjskim svijetom, nije navikao da se bavi idejama i prirodno je vladao s ograničenim rječnikom. Mnoge riječi, posebno, apstraktni pojmovi, jednostavno, u njegovoj glavi nisu postojali, ako su uopće i postojali, bili bi u lingvističkim pojmovima s kojima je on raspolagao izmijenjeni.

Kako navodi autor "Jezik seljaka imao bi tendenciju konkretnosti; njegova "spekulacija" bila bi ograničena na praktične stvari i njegovu svakodnevnicu i donekle, na "zašto" priče-stvaranje mitova, itd. Mitovi su imali tendenciju da se kreću u konkretnom okviru, a izvođači, bilo bogovi, ljudi, ili životinje imali su tendenciju djelovati kao ljudi. Tako, u seoskom folkloru nalazimo jaku tendenciju personifikacije. Oboljenja i dani u sedmici su dobili ljudski oblik. Pokušali smo, ovdje, samo skrenuti pažnju na jezički problem, koji svojim rječnikom i strukturom sugerira nove pravce misli, putem asocijacija i s istim strukturnim crtama, koje su mogle ograničiti i shvatanje i razvoj drugih koncepata."

Ističući da su iskustva bosanskog seljaka duboko ukorijenjena u faktorima, kao što je njegovo selo, zemljoradnja i njegov ograničeni kontakt s vanjskim svijetom, autor navodi da je u životu ondašnjeg bosanskog seljaka praksa magije bila široko rasprostranjena. "Magija traži vjerovanje u vezu dva predmeta, dva događaja ili u jedan događaj i jedan predmet, što, ne mora odgovarati našim današnjim idejama o uzroku i efektu ili o logičnoj srodnosti ideja. Zbog toga je teško zamisliti kako su biblijski tekstovi ili vjerska ideja bili tumačeni. Život seljaka se godinama nije mnogo mijenjao i rijetko se suočavao s problemima druge prirode nego što su bili problemi u toku godina, a to govori da je seljak imao malo interesa za spekulacije-ili spekulacije u novim pravcima", navodi Fine. Govoreći o ondašnjim vjerovanjima autor navodi da je moguće da su srpski seljaci vjerovali da se duh istovremeno nalazi na dva mjesta. "Po njihovom kršćanstvu duh umrlog se odmah mora vinuti u nebo (ako nije proklet), a tokom cijele godine rodbina pokojnika je dužna na njegovom grobu provoditi niz obreda u korist duha, a mnogi su misilli da se duh nalazi u grobu. Kada se onome ko obavlja obred ukazalo na nedosljednost, bio je začuđen i nije objasnio kako bi se s tim pomirio. Međutim, on ne pati od "diskonfirmacije" i on će u budućnosti i dalje podržavati dva, logički, uzajamno, isključiva vjerovanja. Za njega, ustvari ne postoji kontradikcija."

Ističući da veza između opšteg i posebnog kod neobrazovanog seljaka, također ostavlja određene nejasnoće, Fine navodi da "iako njegova "misao" i način kako on misli povezuje, kontradikcije u njegovom djelovanju donose nam nevolje, ukoliko isključimo izvjesne magijske obrede i vezu s njima, znamo da je seljak praktičan i logičan radnik. Seljak je u osnovi čovjek akcije. Magija i rituali su aktivnosti suprotni intelektualcu ili spekulativnim porivima. Praksa postoji da bi se nešto dogodilo (ili spriječilo); zašto se to prakticira nije važno, sve dok se obavlja. Seljak je znatiželjan kako će to raditi, ali nije kako će se praksa odvijati. Seljak se zadovoljava da na ovom svijetu postoje stvari koje on ne razumije i ne vidi potrebu da ih razumije. Jedino što seljak želi je da sazna kako postupiti s aspektima univerzuma, koji zahvataju njegovu svakodnevnicu. Stvari se događaju jer ih je Bog stvorio i samo da nam Bog da...", navodi Fine zaključujući da se to, ipak, ne može nazivati fatalizmom, jer seljak uistinu pokušava mijenjati stvari pomoću rituala, lijekova i magije.

Navodeći sa jedne strane kao jasnim da su svećenici Bosanske crkve vjerovali u Trojstvo, Fine, međutim, kaže da njihova predstava o Trojstvu nije bila jasna obzirom da to vjerovanje u Trojstvo nisu izražavali istim riječima i rečenicama kao obrazovaniji katolički i pravoslavni svećenici.

Govoreći o svoj kompleksnosti ovih pitanja, autor ističe i kao problem da se izvuče značenje, kada se u tekstovima radi o riječima i rečenicama, i interpretacija simbola na stećcima (srednjevjekovnim nadgrobnim spomenicima). "Naravno, postoje mnoge rasprave šta simboli znače. Želim naglasiti da su bili, vjerovatno u funkciji nekoliko, istovremeno, raznih sistema simbola. Možda su postojali simboli religiozne prirode, simboli čisto dekorativni (koje ne bi trebalo smatrati simbolima), i simboli vezani za obrede i praksu, čije se značenje već u srednjem vijeku izgubilo, ali je njihovo postojanje bilo važno, jer su se obredi u vezi s njima još uvijek obavljali. Pored toga, mnogi su znakovi, vjerovatno, bili znakovi zakona, umjesto pisma u društvu nepismenih, stavljajući ime, srodstvo ili zanimanje pokojnika", kaže Fine.

"Isto tako, simbol na nadgrobnim spomenicima ne mora uvijek imati isto značenje. Križ na nadgrobnom spomeniku, moguće je simbol uskrsnuća, a na drugom, moguće, amajlija protiv zla - za dobro pokojnika u njegovom drugom životu, ili za dobro živih, da selo bude sigurno da mrtvi ne izađu iz grobova - ili se radi o amajliji protiv, mogućih, poharanja grobova, da se kradljivci zaplaše", navodi se u knjizi uz zaključak da je pohara grobova bila česta pojava s obzirom da na mnogim nadgrobnim spomenicima stoje natpisi u kojima stoji da je proklet onaj, ko uznemiri kosti pokojnikove i sl. "Zmija na nadgrobnom spomeniku, moguće, znači kult, a na drugom, samo znači da je pokojnik umro zbog ujeda zmije. Jasno je da imamo poteškoća da se slikovni jezik nadgrobnih spomenika pročita, a mi nismo u koži Bo-

sanca u srednjem vijeku i da na svijet gledamo, kao što je on to činio i mislio i kako je to radio."

Struktura porodice

Zaključujući da proučavanje izvora o bosanskim hereticima ne može biti uspješno ako su izvori van konteksta Bosne, Fine ističe da "Heretik nije bio svaki čovjek, a bosanski heretik je bio bosanski seljak, u prvom redu sa svim onim što sa seljaštvom ide, a u drugom, vjerska organizacija, kojoj je pripadao. Način na koji je seljak gledao na ovo, bilo je s njegovog, seljačkog praktičnog i neobrazovanog gledišta. Način razmišljanja, pogled na svijet i seljakov domaći kult i magija bili su mu mnogo važniji od bilo koje formalne veze s vjeroispovijesti ili crkvom."

Razmatrajući porodične odnose u tadašnjem bosanskom društvu, Fine ističe da su porodice, vlastelinske ili seljačke bile patrijarhalne, te da je otac bio autoritet u porodici u svim aktivnostima i ponašanju članova porodice.

Po njegovoj smrti, kako to opisuje prof. Fine, imovina nije naslijeđena prema primogenituri, već se nasljedstvo svim sinovima jednako dijelilo. "Ako je porodica pod jednim krovom živjela, jedan sin (obično, najstariji) postaje glava porodice i autoritet je cijeloj porodici i nad posjedom, mada je imovina, teoretski, bila zajednička, a od glave porodice se očekivalo da će se sa svojom braćom u svemu savjetovati. Ovo potvrđuju srednjovjekovni ugovori u Bosni, kojima je uvijek svjedočio "N". (glava porodice) i braća". Ako su braća pod drugim krovom živjela, svaki od njih je dobio jednak dio nasljedstva. Kada je nekoliko generacija živjelo zajedno, pod istim krovom, naučnici su ovo domaćinstvo obično zvali zadruga."

"Društvena struktura", kako navodi autor studije, "dužnosti prema srodnicima, tip života i rada, dnevni događaji i problemi s kojima se čovjek redovito susretao, zajedno s njegovim radom, određivali su onu vrstu stvari, koje su mu potrebne, da bi shvatio radnje, koje mora obaviti. Vrsta problema s kojima se njegov svakidašnji život suočava ima veliki uticaj na čovjekovo rasuđivanje, kako će on ideje povezati, šta će njega zanimati, čega će se sjećati i kako će on dato iskustvo povezati s ostalim iskustvima. Zatim, čovjekovo životno iskustvo i obrazovanje (osnivalo se na iskustvu ranijih generacija) dovodi do ograničenja i nametnut će način na koji on promatra postojeću stvarnost i koja značenja on ovoj realnosti može dati. Jer, ideje i mišljenja nikada se ne interpretiraju "onakve kakve jesu" nego su interpretirane u svjetlu životnih situacija i načina seljakovog razmišljanja, koje on vidi i izražava."

Ističući da je teško napraviti oštru razliku između patrijarhalne porodice, zvane zadruga i neke druge patrijarhalne porodice, autor kaže da je glavna karakteristika definicije zadruge bila obično njen obim. "Kako ima primjera mnogobrojne porodice, do 50 i 100 članova u tri prošla stoljeća (postoje podaci), prosječna zadruga je uvijek brojala do dvadeset i često, oko deset članova", navodi Fine dodajući da nikada velika domaćinstva nisu bila standard, mada ističe da ne postoje pouzdani podaci o domaćinstvima u Bosni prije 18. stoljeća, te da mnogi naučnici pretpostavljaju da su mnogi Bosanci u srednjem vijeku u velikim domaćinstvima zajedno živjeli, dok drugi, opet, smatraju da se radilo o nesigurnim uslovima življenja, koji su nakon osmanskog osvajanja uslijedili, što je ljude navodilo da u velikim porodičnim skupinama zajedno žive.

Bez obzira na veličinu domaćinstva, kako ističe autor, srednjevjekovne bosanske porodice su bile patrijarhalne i otac (ili djed) je u porodici donosio odluke o svim značajnim pitanjima, bilo da se radilo o ženidbi ili udaji ili porodičnoj ekonomiji. Tako je bilo i s problemima religije i konverzije, zaključuje autor, ističući da se pouzdano pretpostavlja da je otac, uglavnom, odlučivao o tome i da se porodica toga držala, te da, vjerovatno, ženski član porodice nije mogao igrati glavnu ulogu ako je porodica prihvatila ili odbacila određenu vjeroispovijest.

"U srednjovjekovnoj Bosni brakovi su bili društveno pitanje, dogovori dvije porodice, nisu bili sankcionirani na vjerskoj osnovi. Muž (česće, glava porodice) imao je pravo raskinuti bračni sporazum ako mu žena "nije valjala". Franjevci su se u 14. stoljeću žalili da je rijetko koji od stotinu muževa ostao sa svojom ženom u braku u toku svog života. Iako je ova izjava sigurno pretjerana, ona ilustrira činjenicu da je žena imala malo prava. Tako su franjevci naveli glavni problem u njihovom nastojanju da Bosance pridobiju za katoličanstvo, jer se u katoličanstvu brak smatra svetinjom, pa se isto traži od svojih vjernika."

Prema Fineu, Bosanci su i u osmanskom periodu nastavili vjerovati da brak nije stvar vjeroispovijesti nego je privatno-zakonski odnos, pa su se i pravoslavni i katolici često vjenčavali pred osmanskim kadijom ("sudijom") umjesto kod svojih svećenika, a kadije su bili liberalni u pogledu miješanih brakova, dozvoljavajući razvod i novo sklapanje braka.

Da su Bosnaci htjeli i radili ono što su im crkve smatrale grijehom, pokazuje da su Bosanci vjerovali da je brak privatna stvar i da nije u nadlježnosti crkve.

Priredio: Muhedin Fijuljanin

Nastavak u sljedećem broju.

Međunarodna krizna grupa o Sandžaku
Izvještaj za Evropu br. 162 - 8. april 2005.

SANDŽAK: I DALJE ZABORAVLJEN

Atmosfera u Sandžaku je napeta, ali mirna. Nema indikacija da postoje naoružane grupe ili paravojne formacije među Bošnjacima, niti ima ekstremističkih političkih elemenata koji su sposobni ili imaju želju da mobilišu široke mase za svoje ciljeve. Među vodećim bošnjačkim političkim partijama ne postoji želja da se izazovu međuetnički sukobi. Većina Bošnjaka nema želju da traže nezavisnost od Srbije, niti da se pripoje Bosni i Hercegovini.

Pod uslovom da srpska vlada u Beogradu bude mudra, dobro procjenjuje situaciju kada se bavi problematikom ovog regiona i zauzda nacionalističke snage koje mogu da izazovu neprilike, potencijal za etničke sukobe u Sandžaku je relativno nizak i nema razloga da se povećava, čak i u slučaju da Kosovo postane nezavisno — zaključuje se u Izvještaju Međunarodne krizne grupe, br. 162, od 8. aprila 2005. godine.

Uz konstataciju da je pod Miloševićevim režimom zvanični državni teror prema Bošnjacima sprovođen kroz etnička čišćenja čitavih sela, kidnapovanja, ubistva, hapšenja, prebijanja i otpuštanja sa posla, u izvještaju se kaže da su takva postupanja dovela do povećanja tenzija u Sandžaku, te da se zbog takve historije skorašnjeg ponašanja srpskih vlasti mnogi Bošnjaci boje za svoju egzistenciju.

"Ipak, poslije pada Miloševića više makar i nesigurnih i djelimičnih koraka je preduzeto da se Bošnjaci integrišu sa glavnim tokovima srpske političke scene i da se oni tretiraju kao ravnopravni građani", kaže se u Rezimeu Izvještaja i naglašava da je "napredak spor", te da će "možda biti potrebna da ode cijela jedna generacija dok Srbija ne promijeni odnos ka svojim manjinama".

Ističući da "Sandžak pati od značajnog ekonononomskog pada i hroničnog gubitka stanovništva", te da "ima i probleme koji su endemski za cijelu Srbiju: organizovani kriminal, korupcija, nefunkcionalne državne strukture, nekompetentnost administracije", u Rezimeu Izvještaja se naglašava da "Neki od ovih problema bi se mogli riješiti kada bi Srbija preduzela korake da okonča diskriminatornu praksu i ubijedi svoje manjine da imaju svoje mjesto u državi".

"Mnogi drugi problemi će nestati kada Beograd zaista odluči da reformiše pravosuđe, policiju i ekonomiju, i da se država decentralizuje. Ali Sandžak može i treba da ostane miran pod uslovom da i Srbi i Bošnjaci zadrže pod kontrolom nacionalističke elemente u svojim redovima i u dobroj vjeri se potrude da pronalaze tačke spajanja i zajedništva", poručuje Međunarodna krizna grupa u svom izvještaju.

Izvještaj Međunarodne krizne grupe za Evropu br. 162 posvećen Sandžaku izazvao je najrazličitije reakcije, tumačenja i prezentacije. "Bošnjačka riječ" u ovom i narednim brojevima prenosi analize ICG.

International Crisis Group
WORKING TO PREVENT CONFLICT WORLDWIDE

Novopazarski Sandžak se uglavnom pamti kao jedna od manjih figura u diplomatskim igrama koje su velike sile vodile prije Prvog svjetskog rata - izolovano mjesto koje je osuđivalo na propast sve one koji bi mu se previše približili.[1] Današnji Sandžak[2] je multietnička oblast koja pokriva 8.686 kvadratnih kilometara sa obje strane planinske granice između republika Srbije i Crne Gore. Na zapadu se graniči sa Bosnom i Hercegovinom, a na jugoistoku sa Kosovom. Od 11 sandžačkih opština pet (Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Plevlje, Berane) se nalaze u Crnoj Gori, a šest (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Nova Varoš, Prijepolje i Priboj) u Srbiji.[3] Ovaj izvještaj se prvenstveno odnosi na opštine u Srbiji.[4]

U Sandžaku živi najveća zajednica Slovena muslimanske vjere (Bošnjaka) na Balkanu poslije Bosne i Hercegovine. Prema popisu iz 2002. godine, šest opština u srpskom dijelu imalo je 235.567 stanovnika, od kojih se njih 142.350 (60 posto) izjasnilo kao Bošnjaci.[5] Od preostalog broja, 90.314 su bili Srbi ili Crnogorci (38 posto), a preostalih dva posto pripada ostalim etničkim grupama.[6] U tri istočne opštine preovlađujuća je bošnjačka većina (Novi Pazar 78 posto, Tutin 94,9 posto i Sjenica 75 posto), dok su na zapadu Bošnjaci u manjini (Nova Varoš sedam posto, Priboj 23 posto i Prijepolje 41 posto). Sandžačke Bošnjake često pežorativno nazivaju Sandžaklije.

Naziv Sandžak koji označava konkretno ovo područje ušao je u široku upotrebu u drugoj polovini devetnaestog vijeka, dok su se velike sile prepirale oko teritorije turskog carstva koje se raspadalo. Ovaj naziv je zvanično prestao da se upotrebljava kao administrativna odrednica 1912. godine, ali ga Srbi, Crnogorci, Bošnjaci i srpski mediji nezvanično upotrebljavaju da označe opštine sa većinskim bošnjač-

kim) stanovništvom u tom regionu. Srbi koji žive u tri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom u zapadnom Sandžaku čitavu oblast radije nazivaju “Stara Raška”, ali ponekad i oni koriste termin “Sandžak” za područja u kojima su Bošnjaci većinsko stanovništvo.

Geografski posmatrano, veći dio Sandžaka – a naročito opštine sa većinskim bošnjačkim stanovništvom – prostire se na Pešterskoj planinskoj visoravni koja se nalazi sa obje strane granice između dvije republike, dok se opštine na sjeverozapadu nalaze na obroncima planina Zlatibor i Zlatar. U višim predjelima, naročito u opštinama Sjenica i Tutin, klima i zemljište su nemilosrdni. Zima zna da potraje i osam mjeseci. U Sjenici najmanje 150 dana godišnje prosječna temperatura je ispod nule, a snijeg zna da padne i u julu. Tokom zime pristup Pešterskoj visoravni je često otežan. U novembru 2004. godine Sjenica je više od četiri dana bila bez struje zbog velikih snježnih padavina. Zemlja je siromašna, pa se mnoge porodice u ovim planinskim predjelima bave poljoprivredom za sopstvene potrebe i uzgojem životinja, prvenstveno ovaca. Niži predjeli leže duž obala Raške, pritoke Ibra. Tri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom nalaze se u dolini rijeke Lim koja teče ka sjeveru, ka Bosni i Drini. Srbijanski dio Sandžaka u cjelini predstavlja geografski ćorsokak koji se nalazi uz sam pešterski masiv.

Dva lica Sandžaka:
Pazar i Raška
U potrazi za Sandžakom

Novi Pazar (naziv znači “nova pijaca” i potiče od turskog izraza “Yeni Pazar”) daleko je najveća gradska sredina u Sandžaku sa oko 86.000 stanovnika, a moguće čak i 100.000,[7] ali ovaj nezvanični politički, ekonomski i kulturni centar regiona ni u kom pogledu ne postoji na državnoj televiziji u Beogradu: u večernjim vijestima daju se vremenski izvještaji za gradove širom Srbije, ali ne i za Novi Pazar. Dopisnici ove televizije često šalju priče iz manastira Đurđevi stupovi u “Rasu”, ignorišući činjenicu da Ras ne postoji i da se manastir nalazi na brdu iznad samog centra Novog Pazara. Ovo predstavlja ilustraciju problema i diskriminacije sa kojima se suočavaju Bošnjaci u Sandžaku, a pokazuje i kako Beograd zanemaruje i Srbe i Bošnjake.

Iako je Novi Pazar najveći grad u Srbiji u području vodenog toka rijeke Ibar južno od Kraljeva, putnici koji kolima krenu u tom pravcu iz Beograda i Kraljeva vide samo saobraćajne znakove koji pokazuju put do Raške, malog srpskog grada sa 10.000 stanovnika, koji se nalazi dvadeset kilometara ispred Novog Pazara. Svako ko ide iz Kraljeva u Novi Pazar mora prethodno da se obavijesti gdje je Raška u odnosu na Novi Pazar i da slijedi ta uputstva. Prvi znak koji zaista upućuje na Novi Pazar nalazi se dvanaest kilometara južno od Kraljeva, u blizini Mataruške Banje. Poslije njega većina znakova opet upućuje samo na Rašku. Put iz Kraljeva na jug ka Novom Pazaru krivuda duž kanjona rijeke Ibar. Put je uzan, neravan i pun rupa, a na nekim dijelovima brzina je ograničena na 30 ili 40 kilometara na sat. Na betonskim potpornim zidovima duž kanjona ispisani su grafiti u čast vođa srpskih paravojnih jedinica koji su ubijali Bošnjake u ratovima 1990-tih.[8] Kada se prođe Raška, grafiti postaju grafiti bošnjačkih političkih stranaka.

Novi Pazar je stanište najstarije neporušene srpske pravoslavne crkve u Republici, Crkve svetog Petra i Pavla. Prema jednom srpskom tu-

1. Vidi, na primjer, “Izgubljeni Sandžak”, kratku priču autora Sakija (H. H. Munro) objavljenu 1910. godine čiji protagonista ne uspjeva da se sjeti lokacije Novibazara (Novog Pazara) što se ispostavlja kao pogubno po njega; i roman Tomasa Pinčona, *Gravity’s Rainbow*, u kojem jedan sporedni lik, Lord Bladerard Osmo, koji je “radio u odjeljenju za Novi Pazar u Ministarstvu spoljnih poslova… jer je od ovog nepoznatog sandžaka nekada zavisila sudbina čitave Evrope”, na sličan način doživljava veoma neugodan kraj.

2. “Sandžak” je turska riječ (*sancak*), koja je prvobitno označavala zastavu ili barjak, i koja se odnosila na administrativnu oblast u Osmanlijskom carstvu. Današnji Sandžak je nekada bio jedan od šest sandžaka u Bosanskom pašaluku Osmanlijskog carstva i bio je poznat pod zvaničnim nazivom Novopazarski sandžak.

3. U doba Osmanlijskog carstva, Novopazarski sandžak se prostirao na zapad do Rudog, koje je sada u Bosni, i na istok do Mitrovice, koja je danas na Kosovu.

4. Izgleda da je crnogorska vlada uspješno integrisala svoju bošnjačku populaciju Sandžaka u svakodnevni politički život republike. Mnoga pitanja i problemi koji se javljaju u crnogorskom dijelu Sandžaka rješavaju se u okviru normalnih političkih procesa.

5. Broj Bošnjaka je možda stvarno mnogo veći, kao što je objašnjeno u nastavku.

6. Uključujući Albance, Bugare, Bunjevce, Hrvate, Vlahe, Mađare, Makedonce, Rome, Ukrajince, Slovence, Ruse i Gorane, kao i druge. Izvor: Popis iz 2002. godine.

7. *Ibid.* Zvanična cifra od 85.996 stanovnika možda stvara pogrešnu sliku. Popisom stanovništva iz 2002. godine zabilježen je porast od samo 747 stanovnika u odnosu na 1991. godinu. Posjetioci Pazara ne mogu a da ne primjete znatan broj kuća koje su novoizgrađene ili proširene tokom posljednjih deset godina, kao i znatno povećan natalitet kod Bošnjaka. Pored toga, došlo je i do migracije iz ruralnog područja Pešterske visoravni u urbani Novi Pazar. Mnogi Bošnjaci tvrde da su Srbi koji su vršili popis namjerno umanjili broj stanovnika Pazara u 2002. godini, izostavljajući čitava naselja sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, te da je stvarni broj stanovnika bliži 100.000. Takođe postoje tvrdnje da je prilikom popisa namjerno umanjen broj Bošnjaka i u drugim opštinama kako bi njihov ukupan broj izgledao manji.

8. Uključujući Vojislava Šešelja i Željka Ražnatovića “Arkana”.

rističkom vodiču, ova crkva "nalazi se šesnaest kilometara jugozapadno od Raške, na putu za Novi Pazar".[9] Crkva se stvarno nalazi u gradskom jezgru Novog Pazara, i to deset minuta šetnje od starog gradskog centra. Čovjek prosto ne može da se otme utisku da je Beogradu neprijatno što tamo ima tako mnogo Bošnjaka.

Sam Novi Pazar je prašnjav, pijačni grad čije su uske ulice i infrastruktura planirane za 10.000 stanovnika. Neprestana saobraćajna gužva u centru grada ograničava brzinu kretanja vozila na deset kilometara na čas. Ulice su prljave i izlokane, a smeće leži razbacano oko prepunih kontejnera. Malobrojni trotoari su zakrčeni parkiranim vozilima i kioscima.

Arhitektura predstavlja nezgrapnu mješavinu starih balkanskih kuća građenih u turskom stilu, betonskih nakaza iz doba komunizma i prostranih, gizdavih kuća novopečenih bogataša. Većina kuća u gradu izgleda nedovršeno, kao da gole cigle čekaju na gipsanu fasadu.[10] Javne površine su oronule, prekrivene grafitima i ne otkrivaju bilo kakav očigledan urbanistički smisao. Do februara 2005. godine Novi Pazar nije imao ni jednu svjetovnu knjižaru, mada postoji jedna knižara koja drži isključivo islamsku vjersku literaturu.[11]

Srbi i Bošnjaci, naročito oni u gradskim centrima, govore istim dijalektom srpsko-hrvatskog jezika. Njihov fizički izgled je u suštini isti, imaju mnogo zajedničkih narodnih običaja i navika, slušaju istu muziku, idu u iste škole, oblače se slično, a prije 1990-tih često su i radili zajedno na istim poslovima. I jedni i drugi puše i piju.

Svakog utorka seljaci svih nacionalnosti i dalje dolaze iz okolnih mjesta i spuštaju se sa okolnih planina u grad – mnogi od njih u narodnim nošnjama – na tradiocionalni pijačni dan, zaustavljajući saobraćaj u većem dijelu gradskog centra. U večernjim časovima i stari i mladi odlaze u večernju šetnju, zakrčujući glavnu pješačku zonu, i to muškarci sa muškarcima, žene sa ženama i tek poneki par koji se šeta držeći se za ruke. Muškarci obično sjede u kafanama bez žena, a priličan procenat bošnjačkih žena nose marame na glavi, što je prije pet godina bilo neobično vidjeti. Često se srpske i bošnjačke sredine u Novom Pazaru mogu prepoznati po kolima parkiranim ispred njihovih kuća. Srbi najčešće voze stare modele juga, stojadina i fiće,[12] a Bošnjaci novije njemačke automobile.[13]

Kada izađete iz Novog Pazara, malobrojni asfaltirani putevi postaju još gori: često neoznačeni, uski, neravni i puni rupa. U Sjenici, Tutinu, Prijepolju i Priboju stiče se utisak da prolazite kroz naselja koja su na dobrom putu da postanu naselja duhova. Kuće i dvorišta izgledaju kao da u njima niko ne živi, kao da ima manje ljudi nego kuća. Mali broj kuća ima telefonske linije. Neka od udaljenijih sela još uvijek nemaju struju, ni pijaću vodu, a naročito sela na Pešteru i duž granice sa Bosnom.

Na selu je lakše napraviti razliku između Bošnjaka i Srba prema spoljašnjem izgledu. Iako i Srpkinje i Bošnjakinje obično nose marame na glavi, Bošnjakinje više naginju nošenju tradicionalnih, živopisnih, širokih haremskih pantalona (dimija), dok Srpkinje više vole haljine sa tamnim pregačama. Bošnjaci često nose kapicu ili beretku, dok Srbi prednost daju tradicionalnoj šajkači. Bošnjačka sela su prepuna djece, a u srpskim prebivaju stariji seljaci i uočljivo je prisustvo svinja koje Bošnjaci ne gaje. Mnogo je manji broj međuetničkih brakova u Sandžaku nego u Bosni ili drugim dijelovima bivše Jugoslavije, što je prije svega posljedica snažnog patrijarhalnog konzervatizma koji je zajednički za obje kulture.

U tako malim i zatvorenim sredinama, u kojima su mnogi u rodbinskim odnosima i svako svakog zna, glasine često počinju da žive svojim životom i vrše utjecaj na javno mnjenje i politiku.

Sandžak u Osmanlijsko doba

Bošnjački istoričari tvrde da je Isa-Beg Isaković, prvi osmanlijski guverner Bosne, osnovao Novi Pazar 1461. godine. U srednjem vijeku Novi Pazar je bio trgovački centar na glavnom putu kojim je srebro iz rudnika centralnog Balkana prenošeno na obalu Jadranskog mora, kao i važna tranzitna stanica za robu na putu između centralne Bosne i ostatka Osmanlijskog carstva.

Sandžak i Bosna i Hercegovina održavaju tradicionalno bliske odnose kroz trgovinu i porodične veze. Trgovci iz Pazara su slali članove porodice da osnivaju firme u gradovima širom Evrope, pa su se neki preselili i oženili, naročito u Bosni i Hercegovini i užoj Srbiji. Nakon austrougarske okupacije Bosne 1878. godine, neki bošnjački Sloveni i Turci su pobjegli iz Bosne u Sandžak, plašeći se odmazde ili nižeg statusa koji bi imali pod hrišćanskom upravom. Mnogi od njih su za sobom ostavili rođake u Bosni. Kao posljedica toga nije neobično naići na pravoslavne i katoličke hrišćanske, kao i bošnjačke ogranke iste porodice koji su razasuti širom Bosne i Hercegovine, Srbije i Sandžaka.

Godine 1809. za vrijeme Prvog srpskog ustanka,[14] srpski vođa Karađorđe Petrović je spalio Novi Pazar, a priča se da je u Sjenici pobio oko 3.000 Bošnjaka. U narednih nekoliko mjeseci uslijedili su međusobne odmazde između srpskih i bošnjačkih sela po cijelom regionu. Austro-Ugarska je 1878. godine Berlinskim kongresom (mirom) dobila vojnu kontrolu nad Bosnom i Hercegovinom i Sandžakom, premda su formalno oba regiona ostala dio Osmanlijskog carstva. Međutim, za razliku od Bosne i Hercegovine, u kojoj je Austro-Ugarska u potpunosti preuzela kontrolu nad civilnim vlastima, u Sandžaku su ostali osmanlijski administratori. Nakon što je trgovina između Bosne i jadranske obale

11. Nova knjižara je otvorena u velikoj mjeri zahvaljujući međunarodnoj finansijskoj pomoći.
12. Automobili marke fića proizvodili su se u Kragujevcu po licenci italijanskog Fiata.
13. Ovo je relativno nova razlika čiji uzroci u velikoj mjeri leže u događajima iz 1990-tih. Pod Miloševićem mnogi Muslimani su bili prinuđeni da napuste posao i odu u privatni sektor. Neki su otišli na rad u inostranstvo. Kao posledica toga, oni su često imali viša primanja od Srba koji su većinom ostajali na manje plaćenim poslovima u propalom državnom sektoru i državnoj upravi.
14. 1804-1813. godine.

Dr James Lyon, koordinator Međunarodne krizne grupe

prekinuta zbog austrijske okupacije Bosne i Hercegovine, privreda ovog regiona počela je ubrzano da propada.

Godine 1908. Austro-Ugarska je izvršila aneksiju Bosne i Hercegovine i istovremeno povukla svoje garnizone iz Sandžaka, čime mu je omogućila da se u potpunosti vrati pod tursku kontrolu. Anektiranje Bosne i Hercegovine od strane hrišćanske sile dovelo je do novog talasa bošnjačkih izbjeglica od kojih su se neke naselile u Sandžaku, ostavljajući rodbinu za sobom u Bosni.

Sandžak je ostao dio osmanlijske Turske sve do Prvog balkanskog rata 1912. godine, kada su srpska i crnogorska vojska ušle sa dvije strane i protjerale preostale Osmanlije. Većina, ako ne i svi Bošnjaci u Sandžaku su na tu vojsku gledali kao na strane okupatore i prema njima se ophodili sa podozrenjem. Mnogi Bošnjaci, Turci i Albanci podjednako – kasnije su pobjegli ili emigrirali u druge dijelove Osmanlijskog carstva, a mnoge bošnjačke porodice i dalje prepričavaju priče o zlodjelima koje su počinili Srbi i Crnogorci tokom balkanskih ratova, kao i o kasnijem maltretiranju i diskriminaciji od strane Srba.

Islamsko naslijeđe je jasno uočljivo po brojnim džamijama raštrkanim širom ove oblasti, kao i po svjetovnoj arhitekturi. U samom Novom Pazaru Lejlek džamija datira još iz 1460-tih, a pored starih džamija, kao što su Bor (1560.) i Altun-Alem (iz XVI vijeka), tu je i više od 30 novijih. Karavanseraj iz sedamnaestog vijeka (han) i dva stara turska kupatila (hamama)[15] – jedan u centru grada, a drugi izvan na temeljima rimskog grada – upotpunjuju staru tursku tvrđvu u centru grada.

Srednjevjekovna Raška

Međutim, historija Sandžaka ne počinje 1461. godine sa Isa-Begom Isakovićem. Ova oblast je bila naseljena još u doba Ilira i Rimljana: ostaci rimskih rudnika još su uvijek vidljivi, a rimsko toplo kupatilo radi i danas. Sandžak – a ne Kosovo prema kojem Srbi iskazuju veću instinktivnu vezanost – je istinsko srce srednjevjekovnog srpskog kraljevstva. U jedanaestom i dvanaestom vijeku ova oblast se nazivala Raška, srpska država pod patronatom Vizantije, čiji vladari su kasnije postali dinastija Nemanjića.[16] Stefan Nemanjić je 1217. godine primio krunu od Pape, a Raška je prethodno već počela da se širi. Centar srpske države bio je Ras, utvrđeni grad čija tačna lokacija ni danas nije sa sigurnošću utvrđena. Moguće lokacije se sve nalaze u prečniku od deset kilometara oko Novog Pazara, uključuju i sam Novi Pazar.

Najstarije srpske pravoslavne crkve i manastiri nalaze se u Sandžaku. Crkva svetog Petra i Pavla datira iz devetog vijeka, dok se djelimično obnovljeni manastir Đurđevi stupovi (1170.) nalazi visoko na brdu iznad centra Novog Pazara. Nekih dvanaest kilometara na zapad (vazdušnom linijom) nalazi se manastir Sopoćani (1260.)[17]. Dalje na zapad, u Bijelom Polju, nalazi se crkva svetog Petra iz 1195. godine, a sjeverozapadno od Pazara blizu Prijepolja nalazi se manastir Mileševa (iz 1228. godine).

Srednjevjekovni Ras i današnji Novi Pazar nalaze se uz dolinu rijeke Ibar, koja se prostire od sjevera ka jugu i koja je nekada bila glavna ruta između centralne Srbije i Kosova. Savremeni grad Raška nalazi se na ušću rijeke Raške u Ibar. Zbog svog geografskog položaja ova oblast je kroz historiju sudbinski bila vezana za mnoge ratove između Osmanlija i Habzburgovaca.

Pod osmanlijskom vlašću stanovništvo pravoslavne hrišćanske vjere bilo je uglavnom ruralno i bavilo se poljoprivredom. To su bili kmetovi koji su živjeli opterećeni diskriminatorskim porezom i zakonima, od kojih je najozloglašeniji bio “danak u krvi” na osnovu koga su Osmanlije uzimali dječake iz hrišćanskih porodica, preobraćali ih u Islam i obučavali ih za elitnu janjičarsku vojsku. Ti kmetovi su bili nezadovoljni osmanlijskom vlašću i mnogi su iskoristili priliku da se pobune ili pridruže tuđim vojskama koje su vojevale u regionu. Intenzitet neprijateljstva između hrišćana i muslimana prikazan je u “Gorskom vijencu”, epu koji je napisao crnogorski vladika iz devetnaestog vijeka, Petar II Petrović Njegoš, u čast crnogorskog masakra slovenskih preobraćenika u Islam.

Dva rata su odigrala važnu ulogu u historiji Sandžaka. Prvi je bio osmanlijsko-habzburški sukob 1683-1699. godine u kojem su austrijske trupe predvođene Eugenom Savojskim zauzele Kosovo i Novi Pazar 1689. godine. Nakon povlačenja Austrijanaca 1690. godine, mnogi Srbi – koji su bili austrijski saveznici – su plašeći se odmazde povukli sa vojskom na sjever u Mađarsku, predvođeni patrijarhom Arsenijem III Čarnojevićem. Godine 1737. austrijska vojska je ponovo zauzela Novi Pazar. Kada se poslije nekoliko mjeseci povukla, opet je mnogo Srba otišlo za njom. Ove dvije masovne seobe preokrenule su sastav stanovništva u regionu u korist Islama. Pored toga, tokom cijelog devetnaestog i dvadesetog vijeka mnogo Srba je napustilo i crnogorske i srpske dijelove Sandžaka, prvenstveno privučeni ekonomskim prednostima većih gradova u Srbiji.

15. *Hamam* je srpsko-hrvatska varijanta arapske riječi *hammam*.
16. Dinastija Nemanjića je na kraju svoje vladavine obuhvatala velike dijelove Bosne, Crnu Goru, Makedoniju, sjevernu Albaniju i sjevernu Grčku, kao i cjelokupnu teritoriju današnje Srbije južno od Save i Dunava.
17. Crkva manastira Sopoćani spada u kulturno naslijeđe koje je pod zaštitom UNESCO-a.

Sandžak

Kada su 1912. godine srpska i crnogorska vojska zauzele Sandžak, pravoslavno stanovništvo ih je doživjelo kao oslobodioce i dva pravoslavna hrišćanska kraljevstva Crnu Goru i Srbiju prihvatilo kao svoje. Prema narodnom sjećanju, Srbi su se ponašali dostojanstveno prilikom zauzimanja Novog Pazara. Za razliku od srpske, priča se da je crnogorska redovna i dobrovoljačka vojska ubijala civile i na silu pokrstila nekih 12.000 Bošnjaka. Lokalni istoričari tvrde da se crnogorska vojska ponašala tako loše da su Bošnjaci u Tutinu molili Srbe da preuzmu vlast, što se i desilo.[18]

Po okončanju Prvog balkanskog rata, Srbija je ukinula feudalne odnose i oslobodila srpske kmetove. Preduzete mjere su uključivale radikalnu agrarnu reformu i konfiskaciju zemlje od bošnjačkih zemljoposjednika i njeno ustupanje pravoslavnim kmetovima koji su je inače obrađivali. Srpska država je poništila sve feudalne obaveze prema bošnjačkim zemljoposjednicima i sve namete uvedene hrišćanima, što je – iako povoljno za Srbe – osiromašilo i ozlojedilo muslimanske zemljoposjednike.

Naglo uklanjanje Sandžaka iz osmanlijske ekonomske sfere, haos koji je uslijedio poslije Prvog balkanskog rata i potpuna obnova privrede osiromašili su ovaj region više nego ikada do tada. Kada je osvajačka austrougarska vojska zauzela Novi Pazar 1915. godine, Bošnjaci su je dočekali kao oslobodioce, a Habzburgovci – našavši saveznika u inače neprijateljskom okruženju – bošnjačkim zemljoposjednicima su vratili većinu feudalnih privilegija i zemlju. Međutim, poslije poraza austrougarskih snaga 1918. godine, Srbija je ponovo ukinula feudalne privilegije i započela agrarnu reformu kojom je zemljište ponovo uzeto od najbogatijih bošnjačkih zemljoposjednika (vlasnika timara) i raspodijeljena srpskim seljacima[19], ali je takođe uzeto i od Bošnjaka pripadnika srednje klase. Mnoge do tada istaknute bošnjačke porodice osiromašile su preko noći, a neki su se čak latili i razbojništva.

Prije izbora 1921. godine, premijer Nikola Pašić, kome su Bošnjaci bili potrebni za formiranje parlamentarne većine, postigao je dogovor sa bošnjačkom Džemijet strankom po kome bi svi Bošnjaci dobili naknadu za oduzetu imovinu, zatim pravo na šarijatske (vjerske) sudove za porodična pitanja[20] i na vjerske škole (medrese[21]), kao i garancije da grupe Bošnjaka koji zajedno služe vojsku za obroke neće dobijati svinjetinu[22]. Dogovor je, međutim, veoma brzo propao, pa je Pašić poslao Kostu Pećanca, četničkog vođu, da zastraši Bošnjake prije izbora u nadi da će tako izlaznost biti manja.

Slična situacija je bila i u predizbornoj trci 1925. godine, kada su srpske nacionalističke snage prebijale Bošnjake, palile im kuće i slale grubijane na glasačka mjesta da ih odvrate od glasanja. Bošnjaci su takođe bili obeshrabreni i 1924. godine kada su Crnogorci zabunom masakrirali 400 Bošnjaka u Šahovićima za odmazdu, dok je crnogorska uprava u Bijelom Polju održavala strahovladu usmjerenu na sve Bošnjake.

Ukupno posmatrano, period između dva rata u Sandžaku obilježile su loša administracija i uprava, kao i namjerna diskriminacija države usmjerena protiv bošnjačke populacije. Srbi i Crnogorci su sandžačke Bošnjake nazivali Turcima, a državna administracija nove Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (koja je kasnije postala Jugoslavija) obično je bila neprijateljski raspoložena. U periodu između dva rata, kraljevska vlada je postigla sporazum sa Turskom o raseljavanju oko 200.000 Slovena muslimanske vjere i Albanaca iz Sandžaka i sa Kosova. Harale su epidemije, među kojima i tifus, agrarne reforme su poremetile privredu, a industrijska proizvodnja nije postojala. O niskom stepenu razvoja svjedoči i činjenica da je 1939. godine grad Novi Pazar potrošio ukupno 690 KW električne energije. Posljedica svega toga bile su intenzivne seobe.

Brza kapitulacija Jugoslavije koja je uslijedila poslije njemačke invazije 6. aprila 1941. godine značila je da je Sandžak još jednom bio izložen ratu i okupaciji. Mnogi Bošnjaci su na Nijemce gledali kao na oslobodioce koji su ih naoružali i dozvolili im da ponovo zauzmu neka od svojih imanja i povrate neke od starih privilegija. Nijemci su takođe regrutovali oko 500 sandžačkih Bošnjaka za SS Diviziju Skenderbeg.

Nijemci su Novi Pazar stavili pod kontrolu Atifa “Blute” Hadžiahmetovića, koji je bio član albanskog nacionalističkog pokreta Bali Kombetar, dok je Raška ostala pod upravom lokalnih četnika[23]. Rat je prošao u stalnim borbama između Bošnjaka i Srba u uskoj dolini koja razdvaja dva grada[24]. Većina kuća i pomoćnih prostorija na seoskim imanjima između gradova bila su sravnjena sa zemljom. Ove borbe su uglavnom prestale 1943. godine kada su se Nijemci vratili u Novi Pazar. Priča se da su u crnogorskim dijelovima Sandžaka četničke snage ubile 7.000 do 8.000 bo-

International Crisis Group
WORKING TO PREVENT CONFLICT WORLDWIDE

18. Informacije o tome kako je lokalno stanovništo doživjelo ponašanje Srba i Crnogoraca za vrijeme Prvog balkanskog rata potiču iz razgovora Krizne grupe sa lokalnim stanovništvom.

19. Timar je bio oblik nasljednog zemljoposjeda za vrijeme Osmanlijskog carstva, koje je podrazumjevalo feudalnu obavezu zemljoposjednika da sultanu obezbijedi vojsku za ratovanje.

20. Kraljevina Jugoslavija je imala dva šerijatska suda, jedan u Sarajevu, a drugi u Skoplju.

21. *Medresa* je srpskohrvatska varijanta arapske riječi *madrasa*.

22. Ovo se pored Slovena muslimanske vjere odnosilo i na Albance.

23. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, naziv četnik je re-definisan kako bi obuhvatio srpske rojalističke snage lojalne Draži Mihajloviću i srpske nacionalističke anti-komunističke snage.

24. Ironija je da je ova dolina predstavljala granicu između Turske i Srbije prije 1912. godine.

šnjačkih civila, a Srbi pričaju slične priče o zlodjelima Bošnjaka protiv njih. Svih 140 Jevreja iz Novog Pazara je deportovano i nastradalo u koncentracionim logorima.

Titoizam

U Bosni je za vrijeme rata bila aktivna Treća proleterska "sandžačka" brigada kao jedna od Titovih partizanskih jedinica. Većina njenih vođa (pripadnika obje nacionalnosti) koji su podržavali autonomiju Sandžaka i tu ideju promovisali među komunističkom elitom, ubijeni su u novembru 1942. godine kod Mrkonjić grada pod misterioznim okolnostima. Godine 1944. nekoliko stotina Bošnjaka se u Novom Pazaru pridružilo partizanskoj jedinici pod vođstvom Peka Dapčevića.

Nakon povlačenja Sila osovine iz Novog Pazara u novembru 1944. godine, saveznički avioni su bombardovali centar grada. Poslije toga su grad zauzeli srpski i bugarski partizani koji su organizovali javna suđenja i pogubljenja istaknutijih vođa, uključujući i Hadžiahmetovića. Partizani su proglasili jednakost muškaraca i žena i među svim nacionalnostima, javno zabranili etničku mržnju i počeli da otvaraju škole u udaljenim selima.

Prije kraja rata, između novembra 1944. godine i 29. marta 1945. godine, Sandžak je imao status autonomne oblasti na teritoriji koju su oslobodili partizani. Ta oblast je zatim podijeljena između Republike Srbije i Republike Crne Gore, a šest srpskih opšina je grupisano u novopazarski okrug. Partizanske vođe u Sandžaku su po nacionalnosti bili i Srbi i Bošnjaci, a svi zajedno su vršili pritisak na Beograd da formira autonomnu oblast. Odmah poslije rata, Muhamed Hadžismajlović je postao prvi i jedini predsjednik ovog okruga.

Novopazarski okrug je trajao do 1947. godine kada je republička vlada ukinula sistem okruga i uvela oblasti. Kao dio ove administrativne reorganizacije Sandžak je bio podijeljen između dve oblasti sa većinskim srpskim stanovništvom, čija su se administrativna sjedišta nalazila u udaljenim gradovima Užicu i Kragujevcu. Nove granice su imale malo geografskog smisla, ali je očigledna bila namjera da se umanji bošnjački politički utjecaj, odnosno da se omogući Srbima da budu na čelu javne uprave. Druge promjene administrativnih granica dešavale su se i kasnije u periodu komunističke vladavine, uključujući i zamjenu oblasne organizacije sistemom srezova, pa do ponovnog povratka na okruge.[25] Zajednički element svih ovih sistema bila je dodjela dijelova Sandžaka okruzima sa većinskim srpskim stanovništvom. Bez obzira na to, sačuvane su uspomene na ratnu autonomnu sandžačku oblast, koje će inspirisati novu generaciju bošnjačkih političara u 1990-tim.

Odmah poslije Drugog svjetskog rata komunističke vlasti su morale da se obračunaju sa naoružanim grupama i banditima koji su odbijali da prihvate novi poredak. U Sandžaku su bile aktivne i vojska i državna bezbjednost (UDBA) koje su često išle u racije po bošnjačkim, ali i srpskim sela i porodicama. Djelovanje UDBE je bilo naročito izraženo u Tutinu. Pošto je 1966. godine Tito uklonio sa čela UDBE srpskog nacionalistu tvrde linije, potpredsjednika Aleksandra Rankovića, otvorena je arhiva državne bezbjednosti u Tutinu i vidjelo se da je UDBA namjerno uvećavala broj begunaca od zakona i slala lažne izvještaje u Beograd, kako bi opravdala stroge mjere protiv Bošnjaka.[26]

Komunisti su crkvu držali odvojeno od države, i to ne zabranom vjeroispovjesti več potpunom sekularizacijom države. Vjera i vjerski obredi bili su ograničeni na crkvu i privatnost domova. Međutim, ukoliko ste željeli da se uspnete na društvenoj, političkoj ili ekonomskoj ljestvici, bilo je neophodno bar formalno postati član Partije.[27] Ovo je članovima ranije marginalizovanih etničkih grupa – kao što su sandžački Bošnjaci – omogućilo ulazak u glavne političke, ekonomske, kulturne i društvene tokove.

Titova formula "bratstva i jedinstva" između naroda i nacionalnosti uvedena je od vrha ka dolje i sprovođena od strane partijskog aparata i aparata državne bezbjednosti. Ovo se pokazalo kao djelotvoran način da se centrifugalne sile nacionalizma drže pod kontrolom. Takođe je uvedena i etnička tolerancija kao kamen temeljac države. U političkom smislu ovo je značilo etničku podjelu plena u posljeratnom Novom Pazaru, u kojem su Bošnjaci obično držali funkciju gradonačelnika, a Srbi funkciju šefa komunističke partije. Nakon uklanjanja Rankovića, Bošnjaci i Srbi su počeli da se smenjuju na obje ove funkcije, mada su Srbi bili pretjerano zastupljeni u policiji i državnoj bezbednosti, a često je iz njihovih redova biran šef policije.

U posljeratnom periodu formirana je prva industrija u Sandžaku, kada je 1948. godine započela izgradnja fabrike tekstila, TK "Raška". Usljed finansijskih teškoća izazvanih rascjepom između Tita i Staljina, fabrika je otvorena tek 1956. godine i zapošljavala je oko 600 radnika. Bez obzira na visoku stopu nezaposlenosti u regionu, fabrika je teško nalazila nove radnike. Mali broj muškaraca je želio da radi posao koji su smatrali ženskim, a ideja da žena radi u fabrici smatrala se u kulturološkom smislu bliskom prostituciji.

Titoizam je doveo i druge vrste industrije u Sandžak, među kojima fabriku cigala i pločica "Sloga", fabriku obuće "Ras", fabriku rudarske opreme "Minel", fabriku akumulatora "Iskra", metaloprerađivačku fabriku "Prva Petoletka", fabriku kamiona FAP i "Zastava", fabriku za proizvodnju automobilskih dijelova i oružja. Ipak, tekstilna industrija i industrija obuće su zapošljavale daleko najveći broj radnika.

Tito je uveo obavezno osnovno osmogodišnje školovanje. Ovo je bilo od naročitog značaja, pošto je prije 1945. godine samo petoro ljudi u Novom Pazaru – dva Srbina i tri Bošnjaka – imalo bilo kakvo formalno obrazovanje više od petog razreda osnovne škole.[28] Komuni-

25. Mala je razlika između termina "srez", "oblast" i "okrug". Svi se odnose na oblasti ili okruge koji su sastavljeni od više opština.
26. Razgovori Krizne grupe sa bivšim funkcionerima Saveza komunista.
27. Partija je kasnije promijenila ime u Savez komunista.
28. Svako ko je želio da nastavi školovanje obično je odlazio u Mostar u Hercegovini (Bošnjaci) ili u Kraljevo (Srbi).

stičke vlasti su izgradile nove škole, među kojima i gimnaziju. Više obrazovanje bilo je uglavnom odvojeno, pa je većina Srba upisivala univerzitete u Nišu ili Beogradu, a mnogi Bošnjaci su pohađali univerzitete u Sarajevu i kasnije u Prištini.

Sloveni muslimanske vjere u Sandžaku – zajedno sa Bošnjacima iz Bosne – postali su posebno lojalni jugoslovenskom komunističkom sistemu nakon izmjena ustava 1968. godine, kojima je priznata kategorija "Muslimana" kao naroda koji je ulazio u sastav Jugoslavije. Bošnjaci su tada po prvi put bili izjednačeni sa Hrvatima, Srbima, Makedoncima, Crnogorcima i Slovencima.

Titova spoljna politika značila je da se Jugoslavija često hvalila svojim Bošnjacima pred međunarodnom zajednicom, posebno u cilju njegovanja dobrih odnosa sa islamskim zemljama, koje su bile aktivne u pokretu nesvrstanih. Ironično je da je, iako su Bošnjaci definisani kao narod koji ulazi u sastav Jugoslavije na bazi vjerskog naslijeđa, većina njih vodila svjetovni život u kojem je vjera imala malu ulogu. Bošnjaci iz Sandžaka i Bosne su zauzeli visoke položaje i u državnom i u partijskom aparatu.

Većina Slovena muslimanske vjere gleda na Titovo doba kao na zlatno doba etničke saradnje kada je cijeli region doživio privredni razvoj i industrijalizaciju i kada su se otvorile mogućnosti za obrazovanje. U to doba su Bošnjaci prvi put uključeni u srpske vladajuće strukture na nekoj značajnoj osnovi. Takođe se pokazalo da su Sloveni muslimanske vjere bili spremni na vernost državi koja se prema njima odnosila kao prema ravnopravnim partnerima, a ne kao prema neželjenom stranom organizmu. Čak i danas u nekim radnjama u Novom Pazaru možete naći Titovu sliku.

Miloševićevo doba

Šta se krije u nazivu?

Pitanje kojim imenom sebe nazivati je određujući momenat na Balkanu. Pitanje nacionalnog identiteta pojavilo se u Sandžaku početkom 1990-tih, u doba kada je Titova Jugoslavija počinjala da puca po svojim nacionalnim, kulturnim, etničkim i vjerskim šavovima.

Prema izmjenama saveznog ustava iz 1968. godine, etnički identitet stanovnika Bosne i Hercegovine[29] koji nisu bili ni Hrvati ni Srbi bio je zvanično utvrđen kao "muslimanski". Prema jugoslovenskim socijalističkim terminima, riječ "Musliman" sa velikim "M" označavala je etničko naslijeđe, a "muslimanski" sa malim "m" odnosio se na vjersko opredjeljenje. Prilikom popisa stanovništva 1971, 1981. i 1991. godine, većina Slovena muslimanske vjere u Sandžaku, Bosni, užoj Srbiji i Kosovu izjasnili su se kao "Muslimani".

Međutim, termin "Musliman" je takođe bio veoma problematičan. U doba komunizma mnogi "Muslimani" su bili ateisti i imali su malo, ili nimalo veze sa Islamom, izuzev naslijeđenog kulturnog porijekla. Mnogi drugi "Muslimani" – iako nisu bili ateisti – nisu upražnjavali "muslimansku" vjeru, kao što ni mnogi Srbi i Hrvati nisu upražnjavali pravoslavlje, ili katoličku vjeru. Za takve "Muslimane" ovaj termin nije označavao ništa više od etničkog i vjerskog naslijeđa. Mnogi Srbi i Hrvati su smatrali da Bošnjaci nisu stvarna etnička grupa, već da su to jednostavno Srbi ili Hrvati koji su prihvatili Islam i da njihovo priznavanje kao nacionalne grupe na neki način umanjuje njihove nacionalne zahtjeve.

Čak i danas postoji malo jasnih razlika između Srba, Bošnjaka i Hrvata. Oni govore istim jezikom, mada sa regionalnim dijalektičkim varijantama, i komuniciraju sasvim lako bez prevodilaca. Oni slušaju iste pop muzičare, koriste lokalni sleng i uglavnom proslavljaju slične praznike i festivale. Pošto je glavna razlika religija, postavilo se sljedeće pitanje: ukoliko neki "Musliman" prihvati drugu vjeru, da li to znači da on više nije "Musliman"?

Kada su Srbi, Hrvati i Slovenci započeli svoj nacionalni preporod krajem 1980-tih, bilo je neminovno da se postavi pitanje bošnjačkog nacionalnog identiteta, pa su i svi nedostaci termina "Musliman" od-

mah postali očigledni. Druge opcije koje su razmatrane u različitim trenucima uključivale su i termine "Bosanac", "bosanski" i "Bošnjak", "bošnjački". Međutim, i ovi termini su problematični. Bosanac je skoro u potpunosti geografski pojam i može da se odnosi na osobu bilo kog etničkog porijekla koja dolazi iz Bosne, a termin "Bošnjak" je takođe geografski, a ne etnički, i koristi se kao uobičajeno prezime kod Srba, Hrvata i Bošnjaka čije porodice vode porijeklo iz Bosne. Ovi termini takođe ne uzimaju u obzir Slovene muslimanske vjere koji žive izvan Bosne i Hercegovine na mjestima kao što su Kosovo, Sandžak i uža Srbija.

Nakon interne rasprave "Muslimani" iz Bosne su se 1993. godine odlučili za termin "Bošnjak" kao najprikladniju zamjenu za "Musliman". Srbi i Hrvati u Bosni su se oštro usprotivili ovom terminu zato što su smatrali da će on ojačati ambicije Bošnjaka da se prikazuju kao vodeća etnička grupa u republici.

Izbor termina "Bošnjak" je izazao značajne probleme i za "Muslimane" sa drugih područja, a posebno u Sandžaku gdje je velika bošnjačka populacija naseljavala etnički kompaktno područje na granici sa Bosnom i Hercegovinom. Ukoliko bi se ovi nebošnjački "Muslimani" odlučili da promijene ime u "Bošnjake", da li bi to značilo da su oni sunarodnici većinske etničke grupe u susjednoj zemlji? I da li bi korišćenje tog termina značilo da imaju lojalnost prema toj drugoj zemlji, a što za sobom povlači implikacije potencijalnog iredentistič-

29. Izuzev male zajednice sefardskih Jevreja koja živi u Bosni od kraja petnaestog vijeka.

kog pokreta? Ukoliko se Muslimani iz Sandžaka definišu kao Bošnjaci, u očima Srba to ih stavlja u položaj potencijalno nelojalnih građana, sličan položaju Albanaca u južnoj Srbiji i Mađara u Vojvodini. Pitanja naziva i dalje predstavljaju značajan kamen spoticanja za sandžačke Bošnjake, Srbe i srpsku državu.

Sukobljeni nacionalizam

Kako je komunizam gubio snagu, Srbija je krajem 1980-tih postala prva jugoslovenska republika koja je ušla u fazu nacionalizma, u koju je ubrzo potom stupila i Hrvatska, a zatim i Slovenija.

Za vrijeme skoro 400 godina osmanlijske vlasti (od petnaestog do devetnaestog vijeka) briga o nacionalnom i državnom identitetu Srbije ostavljena je prevashodno Srpskoj pravoslavnoj crkvi, koja je očuvala osjećaj "srpstva" do 1878. godine i ponovnog sticanja državnosti. Bez obzira na to, tradicionalni seljački konzervatizam i okupacioni mentalitet ostali su duboko ukorijenjeni. Uprkos uspješnom ponovnom uspostavljanu srpske države, mnogo Srba – naročito na selu – imalo je teškoća da uspostavi lojalnost prema nacionalnoj državi koja se širila. Ovo je bilo naročito izraženo u periodu kraljevske i komunističke Jugoslavije kada je uloga Srbije u toj državi bila nesigurna. Komunistički antagonizam prema crkvi – koja je za mnoge predstavljala sastavni dio srpske državnosti kao i ličnog identiteta – jačao je ovaj okupacioni mentalitet i osjećaj nesigurnosti koji se može definisati na sljedeći način: većina Srba je bila veoma lojalna državi, samo nije bila sigurna da li je ta država stvarno njihova.

Propast komunističke ideologije obnovila je snagu crkve. Svjestan da komunistička retorika ne može spasiti Jugoslaviju niti ojačati njegovu moć, Slobodan Milošević je prihvatio nacionalizam – ne toliko kao ideologiju već kao instrument vlasti.[30] On je Srpskoj pravoslavnoj crkvi omogućio do tada neviđeni utjecaj na javni život i pružio joj finansijsku podršku, ali je stvarne poluge moći držao čvrsto u svojim rukama.

Međutim, dok su Srbi pokušavali da sebe ponovo definišu kao narod i zemlju na kraju dvadesetog vijeka, te njihove definicije ostavljale su malo prostora za nepravoslavne stanovnike Srbije. Da bi stvari bile još gore za sandžačke Bošnjake, srpski nacionalizam je nošen talasom otrovne anti-turske i anti-islamske retorike koja je u isti koš trpala Turke Osmanlije iz četrnaestog vijeka, jugoslovenske Bošnjake i kosovske Albance kao vjekovne neprijatelje hrišćanstva, izdajnike i moguće petokolonaše koji jedva čekaju da rasture Srbiju. Mediji su o svim Bošnjacima govorili kao o "fundamentalistima" ili "islamskim ekstremistima" i pisali da oni traže "zeleni koridor Islama" koji će preko Sandžaka povezati Bosnu sa Kosovom i srednjim istokom. Ta retorika je tvrdila i da Bošnjaci imaju desetine hiljada naoružanih ljudi i da se otvoreno spremaju da ratuju protiv Srbije.[31] Takođe je pokušavala da poveže Bošnjake sa islamskim "džihad" pokretima. U nekim srpskim štampanim i elektronskim medijima ova demonizacija sandžačkih Bošnjaka se nastavlja.

Ova nacionalistička retorika otuđila je većinu sandžačkih Bošnjaka od srpskih državnih institucija, kao što su policija, sudstvo i školstvo. Ona ih je takođe natjerala i da se suoče sa sopstvenim identitetom. U tom procesu oni su se okrenuli ka Bosni.[32] Nacionalizam sandžačkih Bošnjaka je u svojim početnim fazama bio blag u poređenju sa hrvatskim i srpskim nacionalizmom i prvenstveno usmjeren na definisanje nacionalnog identiteta. Za razliku od Hrvata, Srba i Slovenaca, većina Bošnjaka nije imala zajedničku nacionalnu ideologiju, program ili viziju. Njima se dopadalo Titovo "bratstvo i jedinstvo" i Jugoslavija je bila njihovo prirodno stanište. Teško im je bilo da shvate njen raspad i razloge koji su ležali iza sukcesije nacionalnih država. Dvojica njihovih vodećih političara – Adil Zulfikarpašić i Fikret Abdić – usvojili su prilično umjerene oblike bošnjačkog nacionalizma koji su prvenstveno bili usmjereni na utvrđivanje identiteta i interesa Bošnjaka u okviru zajedničke države južnih Slovena.

Alija Izetbegović, koji je kasnije postao predsjednik vodeće bošnjačke partije u Bosni i Hercegovini, Stranke demokratske akcije (SDA), iznio je prilično nejasnu viziju islama u svojoj Islamskoj deklaraciji[33] iz 1983. godine koja je sadržala pozivanja na loše definisanu panislamsku državu. Te slabo razrađene ideje bile su više usmjerene na širu islamsku publiku nego na Balkan ili Bosnu. To je praktično značilo da je SDA svoju platformu na početku zasnivao na tome da Bosna ostane unutar jugoslovenske države. U svom sljedećem radu, Islam između istoka i zapada (iz 1984. godine), Izetbegović je opisao Bošnjake, Hrvate i Srbe kako mirno koegzistiraju u zajedničkoj državi. Bošnjački nacionalizam nikada nije bio tako dobro definisan, isključiv ili oštar kao srpski ili hrvatski, niti je bio vezan za stvaranje nove nacionalne države. Sve do izbijanja sukoba u Bosni bošnjačke vođe su bile žalosno nepripremljene za raspad Jugoslavije. Čak i kasnije su se mnogi u Bosni i Sandžaku nadali da će se "stari dobri dani" bratstva i jedinstva u zajedničkom jugoslovenskom domu već nekako vratiti.

Godine 1990. Bošnjaci u Sandžaku su se organizovali kao lokalni ogranak SDA. Osnivači su bili Sulejman Ugljanin, zubar i bivši bokser, i Rasim Ljajić, ljekar. U to vrijeme Ugljanin je blisko sarađivao sa desničarskom nacionalističkom islamskom strujom u bosanskom SDA u kojoj su bili i Hasim Čengić i Omar Behman, čiji se model islam-

30. Ovaj ponovo rođeni srpski nacionalizam nije se samo sukobio sa drugim novonastalim nacionalističkim pokretima u Hrvatskoj, Sloveniji i Bosni, već ih je u određenoj mjeri i izazvao.

31. Ova retorika je izuzetno slična izvještavanju srpskih medija o događajima na Kosovu i stavovima prema kosovskim Albancima.

32. Bosanski Bošnjaci su na Sandžaklije oduvjek gledali kao na siromašne rođake sa sela – neobrazovane, primitivne i neproduhovljene.

33. Alija Izetbegović, Islamska deklaracija (Sarajevo, 1990, ponovljeno izdanje).

skog bošnjačkog nacionalizma izgleda uklapao u njegovu viziju Sandžaka.[34] Glavna Ugljaninova platforma je i dalje bila potreba za autonomijom sandžačkog regiona zasnovana na ovom više desničarskom bošnjačkom nacionalizmu, dok je Ljajić bio više usredsređen na uključivanje Bošnjaka u političke i kulturne institucije Srbije, kao i na demokratizaciju i razvoj građanskog društva. Dvojica vođa su krenula svako svojim putem sredinom 1990-tih kada je Ljajić napustio SDA i formirao sopstvenu partiju, SDA-Rasim Ljajić.[35] Oni su sada ljuti protivnici. Od kada je 1992. godine Bosna i Hercegovina postala samostalna država, sandžački SDA je postao posebna organizacija. Na sličan način su sandžački Bošnjaci formirali Mešihat Islamske zajednice, a Ugljanin je iskoristio svoj uticaj da postavi mladog svještenika, Muamera Zukorlića, za muftiju Sandžaka.

Ugljaninov model bošnjačkog nacionalizma bio je, međutim, povezan sa konceptom regionalne autonomije Sandžaka. Dana 11. maja 1991. godine, SDA je formirao Muslimansko nacionalno vijeće Sandžaka (MNVS) koje je – iako je u to vrijeme bilo ilegalno – prihvatilo model koji su u to doba primjenjivale etničke grupe u drugim dijelovima bivše Jugoslavije.[36] Vijeće je od svog osnivanja tražilo političku i teritorijalnu autonomiju za Sandžak i nacionalnu i kulturnu emancipaciju Bošnjaka. Vijeće je 1991. godine usvojilo “Memorandum o specijalnom statusu Sandžaka”, dokument koji razrađuje elemente državnosti, autonomije, decentralizacije i regionalne organizacije koje su Bošnjaci tražili. Ovaj dokument je i dalje zvanična platforma MNVS-a koji je 1993. godine promijenio ime u Bošnjačko nacionalno vijeće (BNVS).[37] Vlasti u Srbiji i Crnoj Gori su ljutito reagovale, optužujući vođstvo MNVS za izdaju i secesionizam. To je na kraju dovelo do sudskog gonjenja lidera SDA.[38]

Muslimansko nacionalno vijeće Sandžaka je organizovalo referendum između 25. i 27. oktobra 1991. godine, na kojem su se građani Sandžaka (Bošnjaci) izjašnjavali o autonomiji. Od 264.156 registrovanih glasača, 187.547 (70,19 posto) je izašlo na glasanje, a 98,90 posto je podržalo političku autonomiju. Za Beograd, koji se tada bavio raspadom Jugoslavije, ovo je bilo kao mahanje crvenim platnom ispred bika.

Srbi u Sandžaku su podržavali Miloševića i njegovu populističku/nacionalističku politiku i mnogi su glasali za njegovu Socijalističku partiju Srbije (SPS) ili ekstremniju Srpsku radikalnu stranku Vojislava Šešelja (SRS).[39] Mnogi Srbi su na pojavu bošnjačke nacionalne partije u Sandžaku gledali kao na dokaz da su njihova nacionalistička retorika i politika zaista i opravdane.

Tokom 1990-tih bošnjačka intelektualna i politička elita koja se tek razvijala počela je da shvata i koristi ideje i vrednosti ljudskih prava, regionalizacije i demokratije kao djelotvornu retoriku kojom bi mogla da predstavi svoje probleme i odbrani se od državnog aparata kojim dominiraju Srbi. U isto vrijeme srpsko stanovništvo je ostalo taoc Miloševićeve nacionalističke propagande, ne prestajući da vjeruje da je snažna srpska država jedina odbrana od moguće secesije Sandžaka.

Državna strahovlada

Ratovi u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj i NATO bombardovanje Jugoslavije 1999. godine zvanično su imali malo uticaja na Sandžak.

Ipak, za sandžačke Bošnjake 1990-te su bile doba državne strahovlade, obilježeno etničkim čišćenjem i diskriminacijom koja ih je natjerala da preispitaju svoju sposobnost da prežive kao narod. Po svemu sudeći, bili su dezorganizovani, praktično nenaoružani, opkoljeni i pod strogim nadzorom vojske u kojoj su dominirali Srbi. Međutim, probleme su imali prvenstveno sa državom, a ne sa svojim srpskim susjedima.

Tokom Miloševićeve vladavine, srpska i jugoslovenska služba bezbjednosti preduzimale su niz radnji u Srbiji koje su predstavljale očiglednu povredu ljudskih prava, a u nekim slučajevima i kršenje Ženevske konvencije.[40] To je uključivalo etničko čišćenje čitavih sela, ubistva, otmice, napade na nepravoslavne vjerske objekte i groblja, prebijanje, podmetanje vatre i namještena suđenja zasnovana na podmetnutim i lažnim dokazima. Neke od ovih radnji su predmet sudskih postupaka pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u Hagu, dok se za ostale postupci vode – ponekad bezvoljno – pred srpskim sudovima. Mnogi dobro dokumentovani incidenti i zločini nikada nisu istraženi, niti sudski gonjeni, a srpske vlasti ih i dalje ignorišu ili prikrivaju. Ni Sandžak nije uspio da izbjegne ovo nasilje.

Kršenja ljudskih prava sandžačkih Bošnjaka od strane Miloševi-

35. Ljajić je bio generalni sekretar SDA do formalnog razilaženja sa Ugljaninom 1995. godine. Njih dvojica su se stvarno razišli godinu dana ranije kada je Ugljanin – koji je bio u egzilu u Turskoj – odlučio da raspusti opštinske odbore stranke.
36. Zvanično formiranje manjinskih vijeća u Srbiji počelo je tek 2002. godine nakon usvajanja saveznog Zakona o etničkim i nacionalnim manjinama.
37. “Sandžak: Regija koja povezuje ili deli Srbiju i Crnu Goru?”, izvještaj o Sandžaku koji je objavio IFIMES, grupa analitičara sa sjedištem u Ljubljani, u januaru 2005. godine.
38. Haruna Hadžića u Crnoj Gori i Sulejmana Ugljanina u Srbiji.
39. SRS je od osnivanja bila blisko povezana sa srpskom državnom bezbjednosti (DB) i navodno je organizovala i upravljala brojnim paravojnim formacijama u Bosni, Hrvatskoj, na Kosovu, u Vojvodini i Sandžaku. Osnivač SRS-a, Vojislav Šešelj, čeka suđenje za ratne zločine pred Haškim tribunalom.
40. Ove slučajeve su detaljno dokumentovali Helsinški odbor za ljudska prava u Sandžaku i Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

ćevog režima prvenstveno su se dešavala između 1991. i 1995. godine, u periodu ratova u Hrvatskoj i Bosni.[41] Već 1991. godine pojavile su se naznake onoga što će se dogoditi, sa prvim ozbiljnim incidentima u Crnoj Gori kada je 28 Bošnjaka vojnih rezervista osuđeno na kaznu zatvora zato što su odbili da se bore na frontu u Dubrovniku. U oktobru i novembru mjesecu desila su se ubistva, paljevine kuća i bombaški napadi na Bošnjake u crnogorskom Sandžaku. Ni crnogorske vlasti ni organi krnje Savezne Republike Jugoslavije nisu ništa preduzeli da pronađu i kazne krivce.

Kada je izbio rat u susjednoj Bosni, jugoslovenska vojska je opkolila Novi Pazar trupama i tenkovima, a artiljerija na brdima mogla se vidjeti iz centra grada. Poruka upućena Bošnjacima bila je jasna: ukoliko se pridruže svojoj bosanskoj braći u borbi protiv srpskih vlasti, vojska će uzvratiti akcijom protiv civilnog stanovništva i pretvoriti Novi Pazar u drugi Vukovar.[42] Ovakvo vojno grupisanje trajalo je do decembra 1993. godine.

Tokom 1992. i 1993. godine jugoslovenske vojne snage, praćene srpskim i crnogorskim paravojnim i policijskim snagama, zauzele su sela sa većinskim bošnjačkim stanovništvom duž granice sa Bosnom i počele kampanju etničkog čišćenja u Srbiji i Crnoj Gori. Cilj je bio da se ukloni potencijalno "neprijateljsko" bošnjačko stanovništvo koje bi moglo pružiti pomoć Bošnjacima u Bosni preko granice. Ovo su podržavali političari kao Šešelj koji je predlagao da se "očiste" svi Bošnjaci u pojasu od 30 kilometara od granice. Kampanja koja je najviše pogodila dvije sandžačke opštine koje se graniče sa Bosnom – Pljevlja (Crna Gora) i Priboj (Srbija) – sastojala se od ubistava, mučenja, otmica, bombardovanja, prebijanja, paljenja kuća, iznuđivanja i na kraju nasilnog protjerivanja Bošnjaka iz čitavih sela. Vršeni su napadi na džamije i muslimanska groblja. U nekim slučajevima pojedinci su pritvarani i transportovani u Bosnu gdje su bili ubijeni.

U opštini Priboj oko dvadeset sela je "očišćeno" od Bošnjaka. Za vrijeme te akcije zapaljeno je ili srušeno 185 kuća i ubijeno 23 Bošnjaka. U opštini Pljevlja potpuno je očišćeno 29 sela.[43] Dana 10. juna 1992. godine dva Bošnjaka su oteta iz kreveta u domu zdravlja u Priboju, odvedena u Bosnu i ubijena istog dana. Bilo je još tri druga slučaja otmica/ubistava u opštini Priboj,[44] a Bošnjaci koji su bili zaposleni u državnim preduzećima dobili su otkaze.[45] Dana 18. februara 1993. godine vojska je granatirala selo Kukurovići, kojom prilikom su ubijena tri Bošnjaka, dvojica ranjena, a selo zapaljeno. Ne samo da lokalne policijske i vojne jedinice nisu uspjele da spriječe nijednu od ovih akcija, već su one često bile i glavni izvršitelji. U njima je takođe učestvovalo više paravojnih grupa, uključujući "Bele orlove" i "Garavi sokak", koje su bile pod komandom i kontrolom DB-a i vojske. Jedan od najozloglašenijih paravojnih komandanata bio je član SRS-a i savezni poslanik iz Crne Gore Milika "Čeko" Dačević.[46]

Tri slučaja masovne otmice/ubistva privukla su pažnju široke javnosti i izazvale ogromnu zabrinutost među Bošnjacima u Sandžaku. Bezbjednosne snage koje su izvršile ove akcije nalazile su se pod komandom i kontrolom Generalštaba Vojske Jugoslavije u Beogradu, ili Službe državne bezbjednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije (DB).[47]

Prvi slučaj se dogodio u Sandžaku 22. oktobra 1992. godine, kada su srpske snage bezbjednosti u selu Mioče zaustavile autobus na putu između Priboja i Sjeverina. Oteli su šesnaest muškaraca i jednu ženu – svi Bošnjaci i građani krnje Jugoslavije – i odveli ih u Bosnu i Hercegovinu gdje su kasnije ubijeni u Višegradu.[48]

Drugi slučaj se dogodio za vrijeme akcije etničkog čišćenja u regionu Bukovice, u opštini Pljevlja. Dana 16. februara 1993. godine snage Vojske Republike Srpske prešle su u Crnu Goru i otele 12 članova porodice Bungur, među kojima njih petoro starijih od 65 godina i osmomjesečnu bebu, dok su trinaestog člana porodice, devedesetogodišnjeg starog Latifa, mučili i ubili. Taoce su odveli u Bosnu, ali su ih pustili na slobodu.[49]

Treći po zlu poznati slučaj otmice/ubistva dogodio se 27. februara 1993. godine u selu Štrpci nedaleko od Priboja, kada su bosansko-srpske snage zaustavile i ukrcale se na voz na pruzi Beograd-Bar kojom prilikom su otele 20 Bošnjaka koji nikada kasnije nisu viđeni, pa se pretpostavlja da su ubijeni.[50]

Iako su snage koje su izvršile ove akcije bile pod direktnom kontrolom Beograda, vlasti nisu pokušale da nađu izvršioce i da ih izvedu pred lice pravde. Tek nedavno, deset godina nakon zločina, srpski

41. Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda je objavio višetomno izdanje "Plava biblioteka" u kojem su detaljno opisani mnogi slučajevi kršenja ljudskih prava i zločina koji su počinjeni protiv Bošnjaka tokom 1990-tih.

42. Činjenica da su brojni vodeći političari i generali u Bosni – kao što su Ejup Ganić i Sefer Halilović – došli iz Sandžaka predstavljala je opravdanje za mnoge Srbe.

43. Saopštenje za javnost, 23. februar 2005. godine, Odbor za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu djelatnost Priboj.

44. To se desilo 7. aprila 1992. godine u selu Zaostro, 21. oktobra 1992. godine u Sjeverinu i 6. aprila 1993. godine u Sjeverinu.

45. Prepiska Krizne grupe i Odbora za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu djelatnost Priboj.

46. *Vreme*, 25. januar 1993. godine.

47. Uključene su bile i još neke snage iz bosansko-srpske vojske Republike Srpske. Te snage su čak do 2002. godine bile stvarno pod komandom i kontrolom Generalštaba Vojske Jugoslavije, a njihovi oficiri su imali položaje u obje vojske i dobijali platu i unapređenja iz Beograda.

48. Informacije o Sandžaku, Helsinški odbor za ljudska prava u Sandžaku, 1996. godine.

49. *Ibid.*

50. To su bili: Adem Alomerović, Fehim Bakija, Ismet Babačić, Rifat Husović, Samir Rastoder, Esad Kapetanović, Iljaz Ličina, Nihad Sahman, Senad Đečević, Halil Zupčević, Rasim Ćorić, Nijazim Kajević, Fikret Memović, Muhedin Hanić, Sećo Softić, Džafer Topuzović, Safet Preljević, Fevzija Zeković, Fehim Sejfić, Zvjezdan Zuličić i Toma Burzov. Informacije o Sandžaku, Helsinški odbor za ljudska prava u Sandžaku, 1996. godine.

sudovi su počeli da postupaju – mada bezvoljno – po slučajevima Sjeverin i Štrpci.[51]

Srpska i crnogorska policija podvrgle su nekoliko hiljada Bošnjaka brutalnim ispitivanjima. Mnogi činovi policijskog nasilja dogodili su se za vrijeme racija koje su navodno organizovane u potrazi za nelegalnim oružjem. Napeta atmosfera i opšti raspad javnog reda i mira početkom 1990-tih podstakli su mnoge stanovnike Sandžaka da se naoružaju u cilju samozaštite. Kriznoj grupi su i srpski i bošnjački sagovornici rekli da je tokom te dekade DB snabdjevao oružjem srpska sela. U isto vrijeme DB je omogućavao ilegalnu prodaju oružja Bošnjacima, ali je vodio evidenciju o tome ko je kupio koje oružje. Kasnije su te informacije korišćene protiv mnogih Bošnjaka koji inače nisu počinili nikakav drugi prekršaj. Jedan od osnivača bosanskog SDA, Adil Zulfikarpašić, tvrdi da je Ugljanin organizovao neke od tih prodaja oružja u saradnji sa poznatim agentom provokatorom Vojske Jugoslavije.[52] Povremeno bi neko umro od posljedica prebijanja, a teške povrede su bile uobičajene. Do kraja 1996. godine Helsinški odbor za ljudska prava u Sandžaku je registrovao 1.082 slučaja kada je policija pretraživala kuće u potrazi za oružjem, 446 lica je pritvoreno, a 422 je fizički zlostavljano. Smatra se da je broj neregistrovanih slučajeva podjednako veliki. Samo devetnaest lica je ikada bilo na suđenju i osuđeno zbog nelegalnog posjedovanja oružja.[53] Miloševićev režim je započeo dva namještena suđenja visokog profila protiv grupe Bošnjaka u Srbiji (24) i Crnoj Gori (21) pod optužbom da su planirali oružanu pobunu i pokušali da Sandžak pripoje Bosni. Optužnica je sastavljena ne na osnovu dokaza, već zbog potrebe Miloševića da pokaže kako on štiti Srbe od "islamskih ekstremista". Crnogorski sud u Bijelom Polju je kasnije odbacio optužbe u jednom slučaju zbog nedostatka dokaza i naložio Republici Crnoj Gori da plati finansijsku naknadu optuženima, od kojih su kasnije trojica čak postali poslanici u skupštini Crne Gore. Prvobitnu okrivljujuću presudu u srpskom dijelu suđenja odbacio je Vrhovni sud Srbije 1996. godine i vratio slučaj na ponovno razmatranje provostepenom sudu. Od rušenja Miloševića sa vlasti, srpske vlasti nisu pokazale namjeru da odustanu od ovih optužbi, iako nedostaju valjani dokazi za dalje postupanje.[54]

Mnogo Bošnjaka je izgubilo posao u državnoj administraciji i državnoj industriji.[55] Neki su se okrenuli privatnom sektoru, a drugi su napustili zemlju. Nastavili su da se suočavaju sa zvaničnom diskriminacijom na svim nivoima društva. U naporima da dobiju dozvole za otvaranje privatnih firmi, radnji ili fabrika nailazili su na otpor ili zahtjeve za podmićivanjem od strane srpskih organa vlasti.

Najgori period strahovlade završio se potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru 1995. godine. Međutim, i dalje je bilo nasumičnih činova nasilja protiv Bošnjaka. Paljenje kuća je trajalo bar do 1998. godine, a zastrašivanje od strane vojske i policije okončalo se tek sa padom Miloševića.[56]

Kada su 1998. godine srpske snage bezbjednosti počele agresivno djelovanje protiv albanskog stanovništva na Kosovu praćeno masovnim kršenjima ljudskih prava, mnogi Bošnjaci u Sandžaku su se osjećali kao da gledaju reprizu etničkog čišćenja u Bosni i Sandžaku. Kada je NATO zaprijetio da će bombardovati Jugoslaviju 1998. godine, jugoslovenska vojska je ponovo postavila artiljeriju u brda oko Novog Pazara. Čim je NATO bombardovanje počelo u martu 1999. godine, jugoslovenska vojska i srpska policija su povećale pritisak na Bošnjake, od kojih su mnogi smatrali da je samo pitanje vremena kada će se te snage okrenuti protiv njih.

U nadi da će izbjeći ono što je izgledalo kao neizbježan talas etničkog čišćenja, mnogi sandžački Bošnjaci su evakuisali čitave porodice u inostranstvo. Sve vrijeme trajanja NATO bombardovanja, sarajevska autobuska stanica je dnevno primala oko 30 autobusa punih izbjeglica iz Sandžaka. Iako je teško doći do preciznih podataka, bošnjački sagovornici ICG-a iz Sandžaka i Bosne procjenjuju da je broj izbjeglica mogao biti i čitavih 80.000.[57] U nekim slučajevima poslovni ljudi iz Sandžaka su čitave fabrike otpremali u Bosnu.[58] Nakon njihovog

51. Vidi Odjeljak IV D 2 u tekstu.
52. Đilas i Gaće, op. cit., str. 166.
53. Informacije o Sandžaku, Helsinški odbor za ljudska prava u Sandžaku, 1996, str. 17.
54. Vlada DOS-a je indirektno priznala da je slučaj neosnovan time što je vratila pasoš navodnom kolovođi, gradonačelniku Tutina Šemsudinu Kučeviću, i tako mu dozvolila da putuje.
55. Srbija nije direktno očistila sve Bošnjake, već su otpušteni oni čija je lojalnost bila pod sumnjom. "Lojalnim" Bošnacima je bilo dozvoljeno da ostanu i omogućen im je pristup novim položajima.
56. Na primjer, pripadnici Vojske Jugoslavije su 1997. godine gađali bombama kuću Bošnjaka u Tisovcu, a u jednom drugom incidentu vojnici su ispalili protivtenkovsku raketu na bošnjačku kuću u Biševu.
57. Ogromna većina ovih "izbjeglica" se vratila nakon obustave sukoba sa NATO-om u julu 1999. godine.
58. Jedan takav primjer je i Preduzeće za proizvodnju namještaja Dallas. Danas se njegovi proizvodni pogoni nalaze u Tutinu i Sarajevu.

odlaska iz Jugoslavije mnogima su carinici i policija pokrali dragocjenosti i gotovinu. U tom periodu su preduzimljivi oficiri jugoslovenske vojske iznudili ukupan iznos od preko milion njemačkih maraka od poslovne zajednice u Novom Pazaru, a zauzvrat su obećali da neće djelovati protiv bošnjačkog stanovništva.[59]

Režim je, takođe, ograničio slobodu štampe u Sandžaku hapšenjem pojedinih novinara zato što su opisivali kršenja ljudskih prava Bošnjaka u regionu u periodu 1992-1993. godine, kao i zatvaranjem radio stanice u Sjenici i držanjem radija Novi Pazar pod centralnom kontrolom.[60]

Poruka 1990-tih za Bošnjake, sa zločinima koje je država odobravala i zvanično legalizovanom diskriminacijom, nije mogla biti jasnija: oni su bili građani drugog reda koji više nisu uživali zaštitu države, neželjeni i štetni strani organizam čiji život i imovina nisu imali nikakvu vrijednost pred zakonom. Međutim, uprkos tome, u Sandžaku je bilo malo međuetničkih sukoba, pošto su same etničke grupe uspjevale da koegzistiraju.

Politika apatije

Uz pozadinu državne strahovlade i represije, politički život u Sandžaku je bio podijeljen i hirovit, a Novi Pazar je bio centar čitave oblasti. Prepirke bošnjačkih političara u kombinaciji sa ogromnim pritiskom iz Beograda učinile su da većina Bošnjaka bude politički nezainteresovana i apatična, sve do uklanjanja Miloševića sa vlasti 5. oktobra 2000. godine.

Od 1992. godine Ugljaninov SDA je bio najveća bošnjačka politička partija, a Ljajićeva stranka koja je mijenjala nazive bila je daleka druga po snazi. Međutim, tokom 1990-tih najutjecajnije stranke u Sandžaku bile su Miloševićev SPS i Jugoslovenska ujedinjena levica (JUL) njegove supruge Mire Marković. Uprkos preovlađujućoj bošnjačkoj većini u Novom Pazaru, ove dvije stranke su kontrolisale lokalnu vlast i skupštinu opštine tokom većeg dijela ove dekade i za to vrijeme su zadržale znatan broj Bošnjaka u svom članstvu. Razlog za ovo je bila lojalnost koju su mnogi Bošnjaci osjećali prema Titovoj Jugoslaviji i komunističkoj partiji i koju su prenijeli na SPS i JUL, kao i zato što su smatrali da je saradnja sa vladajućim parom manje zlo nego da Milošević pusti sa lanca ultranacionalističke snage, kao što je SRS. Mnogi su smatrali da će radom u okviru sistema moći bolje da utiču na politiku i na sopstvenu sudbinu.

Tokom 1990-tih Ugljanin je nesumnjivo bio nesporni politički vođa Bošnjaka u Sandžaku, a i danas je jako utjecajan. Kao osnivač MNVS u maju 1991. godine,[61] njegove izjave su u to vrijeme pokazivale da se on zalagao za regionalnu vlast koja bi kontrolisala policiju, sudstvo, obrazovne i kulturne institucije, masovne medije, korišćenje energije i drugih prirodnih resursa, sistem socijalnog osiguranja i zaštite, komercijalne banke, puteve i telekomunikacionu infrastrukturu. Prije rata u Bosni, Ugljanin je izjavio da će suverena i teritorijalno cjelovita Bosna, kao i "specijalni status" Sandžaka u okviru krnje Jugoslavije riješiti nacionalno pitanje Slovena muslimanske vjere u bivšoj Jugoslaviji.[62]

Ali 1993. godine, koja je bila godina najgore represije protiv Bošnjaka, Ugljanin je optužen za pokušaj rušenja ustavnog poretka i sprovođenje secesije Sandžaka, kao i za terorizam. Vlada mu je ipak dozvolila da napusti zemlju 5. jula te godine, pa je veći dio naredne tri godine proveo u egzilu u Turskoj i Bosni.[63]

Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine i obustave sukoba u Bosni, Miloševićeva vlada je pokušala sa jednim više političkim, a malo manje represivnim pristupom prema Sandžaku. Prvi znak takvog pristupa pojavio se u decembru 1995. godine kada je crnogorski predsjednik i Miloševićev štićenik Momir Bulatović povukao sve optužbe protiv 21 bošnjačkog političkog zatvorenika koji su bili zatvoreni zbog pobune.

U martu 1996. godine republička vlada Srbije je pružila ruku pomirenja Bošnjacima kada je imenovala bošnjačkog političara iz Titovog vremena, Ferida Hamidovića – koji se učlanio u JUL Mire Marković – za zamjenika ministra za zaštitu životne sredine. Svojom očigledno multietničkom listom kandidata i privlačnom komunističkom nostalgijom, JUL-ova zbirka komunističkih dinosaurusa tvrde linije, oportunista i bliskih prijatelja vladajućeg para se na početku svidjela bošnjačkim glasačima, i to na način na koji im se nikad ne bi mogli svidjeti konzervativni ultranacionalisti iz SPS-a. Mnogi Bošnjaci u Sandžaku su se na početku nadali da bi Mira Marković – sa njenom retorikom bratstva i jedinstva iz doba Tita – mogla da im obezbijedi odbranu od srpskog nacionalizma i ponudi politički dom u Miloševićevoj krnjoj Jugoslaviji. Za njih je to očigledno bilo manje od dva zla – bilo je skoro nemoguće biti na nekom odgovornom položaju u državnim preduzećima ili organima vlasti bez članstva u SPS-u ili JUL-u – pa su Bošnjaci hrlili da se učlane u JUL, i to u tolikoj mjeri da je JUL u Novom Pazaru ubrzo imao veći broj članova nego Miloševićev SPS.

Ugljaninu je 30. septembra 1996. godine dozvoljeno da se vrati i da se ponovo uključi u politički život. Iako je optužnica protiv njega ostala na snazi, nije izdat nalog za hapšenje, pa je nekoliko nedjelja kasnije Ugljanin izabran za poslanika u saveznoj skupštini i tako dobio imunitet od sudskog gonjenja. Kandidati koji su bili povezani sa njim i satelitske partije BNVS osvojili su dvije trećine mjesta u skupštini opštine Novi Pazar.[64] Oni su takođe pobijedili i u druge dvije sandžačke opštine sa većinskim bošnjačkim stanovništvom.

Nastaviće se

59. Razgovori Krizne grupe sa poslovnim ljudima iz Novog Pazara.
60. Vidi Betu, 25. juni 1997. godine i 5. novembar 1997. godine.
61. Beta, 1. avgust 1997. godine.
62. Beta, 9. septembar 1996. i 11. juni 1997. godine.
63. Beta, 1. avgust 1997. godine.
64. Ugljanin i njegovi saveznici osvojili su 33 od 47 mjesta. Socijalistička partija Srbije osvojila je deset mjesta; Srpska radikalna stranka dva; Srpska nacionalna stranka i nezavisni kandidat po jedno mjesto. Vidi Betu, 14, 19. i 22. novembar 1996. godine.

NACIONALNI SAVJETI NACIONALNIH ZAJEDNICA U SRBIJI I CRNOJ GORI

NACIONALNI SAVJET MAĐARSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština mađarske nacionalne zajednice održana je 21. 09. 2002. u Subotici.

Na elektorsku skupštinu su pozvana 604 elektora, od čega se pozivu odazvalo 587 elektora. Na skupštini je jedna lista dobila potrebnu podršku i izabran je nacionalni savjet od 35 članova.

Nacionalni savjet mađarske nacionalne manjine je konstituisan dana 21. 09. 2002.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Laslo Joža (Laszlo Jozsa).

NACIONALNI SAVJET RUSINSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština rusinske nacionalne zajednice održana je 02. 11. 2002. u Novom Sadu.

Na elektorsku skupštinu su pozvana 104 elektora, od čega se pozivu odazvalo 102 elektora.

Na skupštini su dvije liste dobile potrebnu podršku i izabran je nacionalni savjet od 18 članova.

Nacionalni savjet rusinske nacionalne manjine konstituisan je dana 14. 12. 2002.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Rafail Ruskovski.

NACIONALNI SAVJET RUMUNSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština rumunske nacionalne zajednice održana je 07. 12. 2002. u Vršcu.

Na elektorsku skupštinu je pozvano 169 elektora, od čega se pozivu odazvalo 143 elektora (sjednicu je napustilo 45 elektora, ostalo 98).

Na skupštini su dvije liste dobile potrebnu podršku i izabran je nacionalni savjet od 21 člana.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Daniel Petrović.

Polazeći od toga da su ljudska i manjinska prava temelj svake demokratske zajednice, i opredjeljujući se za demokratiju, mir, toleranciju, poštovanje ljudskih prava, vladavinu prava i socijalnu pravdu, a u skladu sa Ustavnom poveljom Državne zajednice Srbija i Crna Gora, Narodna skupština Republike Srbije, Skupština Republike Crne Gore i Savezna skupština donijele su Povelju o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama.

Način ostvarivanja individualnih i kolektivnih prava koja su Ustavom ili međunarodnim ugovorima garantovana pripadnicima nacionalnih manjina, regulisan je Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kojim se uređuje i zaštita nacionalnih manjina od svakog oblika diskriminacije u ostvarivanju prava i sloboda i uspostavljaju instrumenti kojima se obezbjeđuju i štite posebna prava nacionalnih manjina na samoupravu u oblasti obrazovanja, upotrebe jezika, informisanja i kulture i obrazuju ustanove radi olakšavanja učešća manjina u vlasti i u upravljanju javnim poslovima.

NACIONALNI SAVJET HRVATSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština hrvatske nacionalne zajednice održana je 15. 12. 2002. u Subotici.

Na elektorsku skupštinu su pozvana 204 elektora, od čega se pozivu odazvalo 198 elektora.

Na skupštini su dvije liste dobile potrebnu podršku i izabran je nacionalni savjet od 35 članova.

Nacionalni savjet hrvatske nacionalne zajednice je konstituisan dana 25. 01. 2003.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je mr. Josip Ivanović.

NACIONALNI SAVJET SLOVAČKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština slovačke nacionalne zajednice održana je 18. 01. 2003. u Novom Sadu.

Na elektorsku skupštinu je pozvano 127 elektora, od čega se pozivu odazvalo 111 elektora.

Na skupštini su dvije liste dobile potrebnu podršku i izabran je nacionalni savjet od 29 članova.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Ana Tomanova-Makanova.

NACIONALNI SAVJET BUNJEVAČKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština bunjevačke nacionalne zajednice održana je 23. 02. 2003. u Subotici.

Na elektorsku skupštinu je pozvano 45 elektora i svi su se odazvali pozivu.
Na skupštini je bila jedna lista.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Nikola Babić.

NACIONALNI SAVJET BUGARSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština bugarske nacionalne zajednice održana je 10. 05. 2003. u Nišu.

Na elektorsku skupštinu su pozvana 132 elektora, od čega se pozivu odazvalo 118 elektora.
Na skupštini je bilo dvije liste i izabran je nacionalni savjet od 21 člana.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Dr Angel Josifov.

NACIONALNI SAVJET UKRAJINSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština ukrajinske nacionalne zajednice održana je 17. 05. 2003. u Kuli.

Na elektorsku skupštinu je pozvano 38 elektora i svi su se odazvali pozivu.
Na skupštini je bila jedna lista i izabran je nacionalni savjet od 18 članova.
Predsjednik Nacionalnog savjeta je Vasilj Dacešen.

NACIONALNI SAVJET ROMSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština romske nacionalne zajednice održana je 24. 05. 2003. u Beogradu.
Na elektorsku skupštinu je pozvano 417 elektora, od čega se pozivu odazvalo 348 elektora.
Na skupštini je bilo dvije liste i izabran je nacionalni savjet od 35 članova.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Vitomir Mihajlović.

NACIONALNI SAVJET BOŠNJAČKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Elektorska skupština bošnjačke nacionalne zajednice održana je 06. 09. 2003. u Novom Pazaru.

Na elektorsku skupštinu je pozvano 217 elektora, od čega se pozivu odazvalo 203 elektora.
Na skupštini je bila jedna lista i izabran je nacionalni savjet od 35 članova.

Predsjednik Nacionalnog savjeta je dr. Sulejman Ugljanin.

NACIONALNI SAVJET GRČKE NACIONALNE ZAJEDNICE

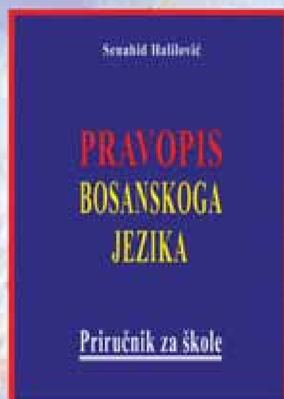
Elektorska skupština grčke nacionalne zajednice održana je 25. 04. 2004. u Beogradu.

Na elektorsku skupštinu je pozvano 32 elektora, od čega se pozivu odazvao 31 elektor.
Na skupštini je bila jedna lista i izabran je nacionalni savjet od 18 članova.

Predsjednica Nacionalnog savjeta je Ana Trifunović.

NACIONALNI SAVJET MAKEDONSKE NACIONALNE ZAJEDNICE

Predsjednik Nacionalnog savjeta je Jovan Radeski.

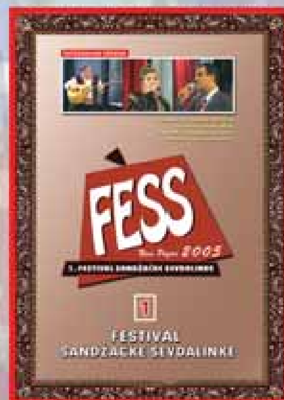
edicija
Kulturna baština Bošnjaka
autor
Senahid Halilović
strana
216

edicija
Posebna izdanja
priređivač
Esad Džudžević
strana
310

edicija
Posebna izdanja
priređivač
Esad Džudžević
strana
142

edicija
DVD izdanja
trajanje
110 minuta

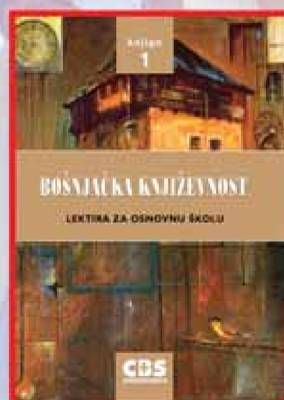
edicija
Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture
autori
Alija Džogović/Hodo Katal
strana
70

edicija
Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture
autori
Alija Džogović/Hodo Katal
strana
73

edicija
Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture
autori
Alija Džogović/Hodo Katal
strana
111

edicija
Lektira
priređivač
Hodo Katal
strana
313

Centar za bošnjačke studije nastao je 2004. godine transformacijom biblioteke "Vehbija Hodžić" osnovane 13. avgusta 1994. godine u Tutinu. Osnivač i direktor Centra je Esad Džudžević, a urednik izdanja književnik Hodo Katal.

Centar se bavi knjižarskom i bibliotečkom djelatnošću, naučno istraživačkim radom, sakupljanjem arhivske i dukumentarne građe, video i foto zapisa vezanih za kulturu i tradiciju Bošnjaka u Srbiji i Crnoj Gori iz dalje i bliže prošlosti.

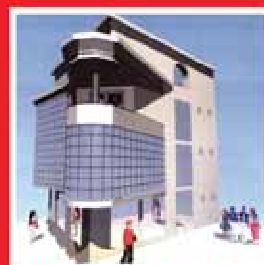
CBS se bavi edukacijom i stipendiranjem na osnovnim i postdiplomskim studijama studenata na fakultetima u oblasti tzv. grupe nacionalnih predmeta.

Centar se bavi izdavačkom djelatnošću i do sada je uspostavio pet edicija:

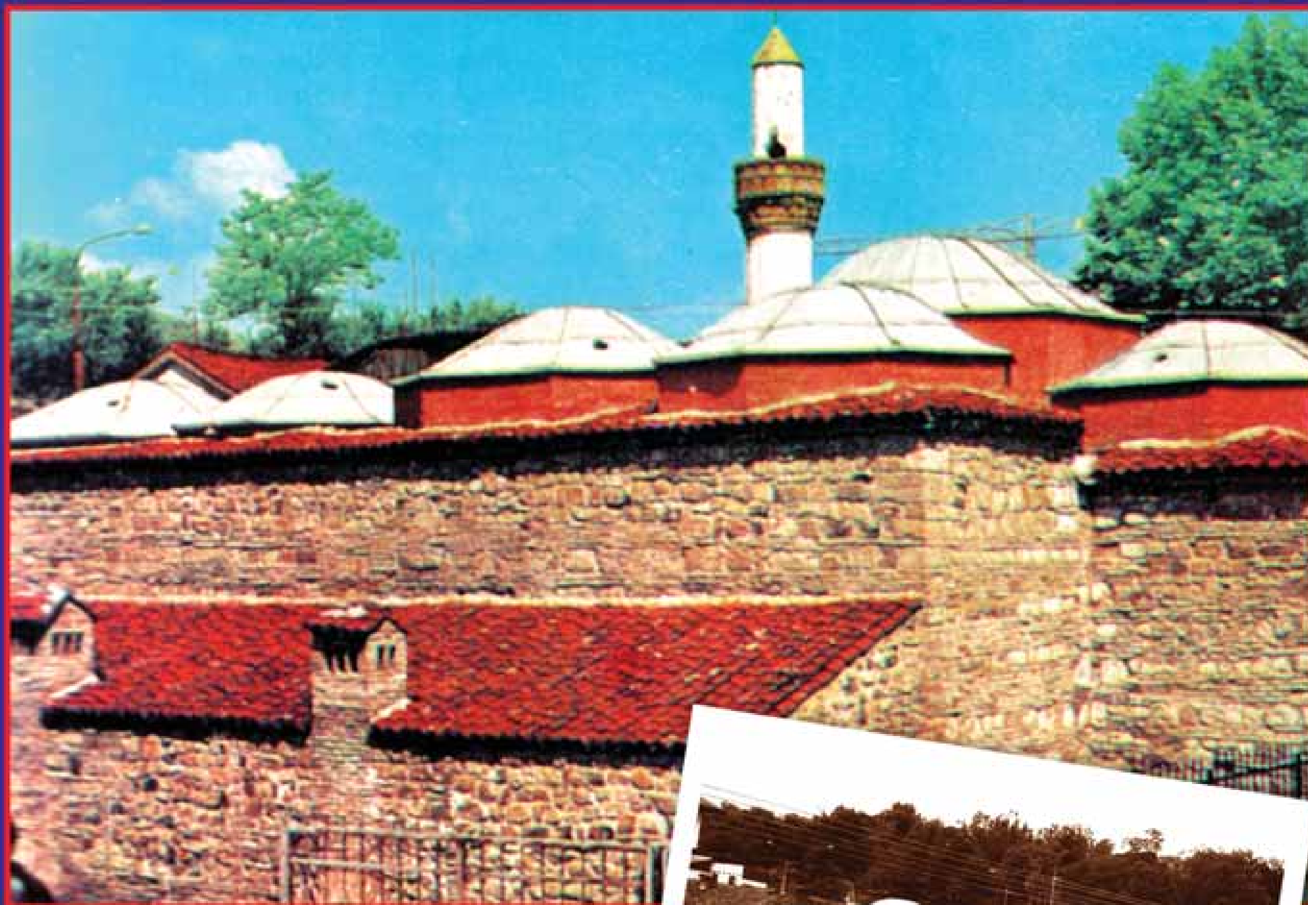
1. Edicija "Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture" za osnovne i srednje škole (objavljeni udžbenici za I, II i III razred osnovne škole autora Alije Džogovića i Hoda Katala);
2. Edicija "Lektira" (objavljena knjiga 1. Bošnjačka književnost - Lektira za osnovnu školu I-IV priređivača Hoda Katala);
3. Edicija "Kulturna baština Bošnjaka" (do sada objavljena knjiga 1. Pravopis bosanskoga jezika - priručnik za škole autora Senahida Halilovića);
4. Edicija "Posebna izdanja" (objavljena knjiga Bosanski jezik ili pravo na identitet priređivača Esada Džudževića);
5. Edicija "DVD izdanja" (objavljen DVD Prvog festivala sandžačke sevdalinke - FESS).

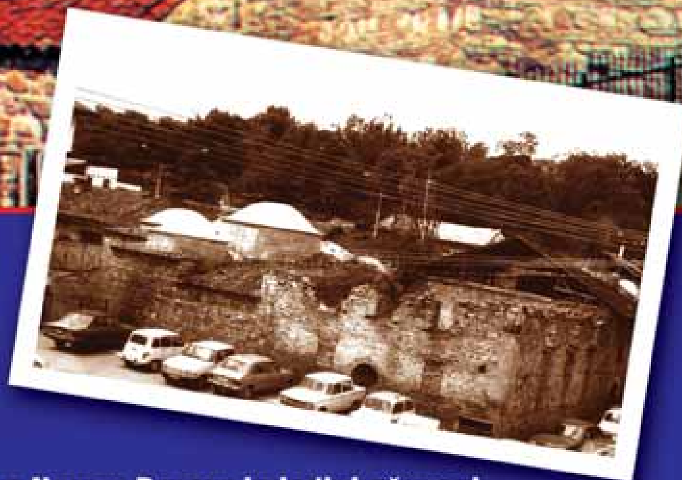

Tutin, ul. 23. novembra 19
tel/fax: 020/812 025, 811 057, www.cbs.org.yu

Izgled buduće zgrade Centra u Tutinu

GAZI ISA-BEGOV HAMAM U NOVOM PAZARU

Sagrađen je 60-tih godina XV vijeka kao poklon osnivača grada Novog Pazara, Gazi Isa-bega Ishakovića.
U historijskim izvorima prvi put se pominje 1489. godine.
Zajedno sa Prizrenskim hamamom, Hamam u Novom Pazaru je jedini očuvani objekat ovakvog tipa na ovim prostorima, i po svojoj historijskoj i arhitektonskoj vrijednosti od izuzetnog je značaja.
Porušen i zapušten, prepušten zubu vremena i propadanju, Gazi Isa-begov hamam u centru Novog Pazara danas je bruka ovoga grada, države i svih nas.
Rekonstrukcija i obnova Hamama prvi je i najznačajniji prioritet Bošnjačkog nacionalnog vijeća u oblasti zaštite materijalne kulture Bošnjaka na ovim prostorima!

ISSN 1452-497X
9 771452 497007

190 DIN • 3 EUR • 5 KM